

Era sanitat ena Val d'Aran S. XVII e XVIII

Joan Carles Riera Socasau

ERA SANITAT
ENA VAL D'ARAN
Naishement, vida e mòrt
enes segles XVII e XVIII

JOAN CARLES RIERA SOCASAU

INSTITUT
D'ESTUDIS
ILERDENCs

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Era revirada en aranés d'aguest libre s'a amiat a tèrme ena
Oficina de foment e ensenhament der aranés

Conselh Generau d'Aran

Fotografia deth cubertader: *Batiadera dera glèsia de Begós*/F. TUR

© der autor

Títol der originau: *La sanidad en la Val d'Aran*

© dera edicion: *Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs
de la Diputació de Lleida.*

Plaça Catedral, s/n. - 25002 Lleida

Tel. 973 27 15 00 - Fax 973 27 45 38

E-mail: iei@fpiei.es

© des fotografies: F. TUR (Pantocràtor dera glèsia de Bossòst,
Vista generau de Montgarri, Retaule dera glèsia d'Arties,
Libre d'Actes deth Conselh Generau d'Aran i Vista generau d'Unha)
i Remei Miralles (Glèsia de Bossòst).

Composición e impresión: INO Reproducciones, S. A.

Enquadernacion: Fontanet

ISBN: 84-89943-07-9

Depaus legau: Z-1037-98

*Entà tu, Reme, per auer volut compartir damb jo
eth carinho per aguesta Val d'Aran e sustot perque sense tu,
tot aquest trabalh non aguesse estat possible.*

*Entà vosati, Ferran e Guillem, damb era esperança
de que vos sàpia transméter es madeishi sentiments
que m'inculquèren es mèns auantpassats.*

En quia començaments des ans ueitanta, era Val d'Aran a estat ua des comarques pirenenques mès deficitàries en recèrques istoriques e, en generau, de sciéncias sociaus. Amès, era major part d'aguestes recèrques s'an centrat exclusiuament suber ahèrs que pertòquen era istòria politica e institucionau dera comunitat aranesa o eth sòn auviatge artistic, especiaument d'epoca medievau.

Es rasons d'aguest het an estat nombroses e ben diuerses. Totun, n'i a subertot tres qu'an estat especiaument determinantes e, en conseqüència, mereishen d'èster expausades. En prumèr lòc, er aluenhament tradicionau dera val respècte as lòcs mès propèrs a on i a universitats o centres de recèrca, com ara Lhèida, Barcelona o Tolosa, que poderien fornir personau investigador potenciaument interessat en hèr estudis suber era val. En segon lòc, era inexistència ena val d'institucions, publiques o privades, que desvolopèssen politiques de recèrca o de suport ara recèrca dera istòria aranesa. Finaument, era existència d'un nombre fòrça redusit d'universitaris aranesi interessadi per aguest tipe de recèrques.

Per sòrt, aguesta situacion a començat a cambiar pendent es darrèri dètz ans. Pòga pòc, eth nombre de recèrques istoriques hètes suber era Val d'Aran a creishut en nombre e en qualitat. A mès, era tematica des recèrques s'a diuersificat e s'an dubért o aprofondit d'auti camps d'investigacion qu'es abituauas enquiath moment, ei a díder, era istòria politica o artistica dera val.

En aquest cambiament, i an influït subertot tres factors. En primèr loc, er interès creishent dera madeisha societat aranesa per conéisher era sua pròpia istòria. En segon lòc, era creacion en 1983 deth Musèu dera Val d'Aran e, posteriorment, ara restauracion en 1990 deth Conselh Generau dera Val çò qu'a permetut que, per primèr còp, se definissen e s'apliquen laguens deth territòri aranés politiqués de recèrca suber era istòria aranesa de caractèr cada còp mès estable e sistematic. Fianument, er augment considerable deth nombre d'investigadors universitaris, especiaument dera madeisha val, qu'an decidit convertir era istòria aranesa en objècte principau des sòns trebalhs d'investigacion.

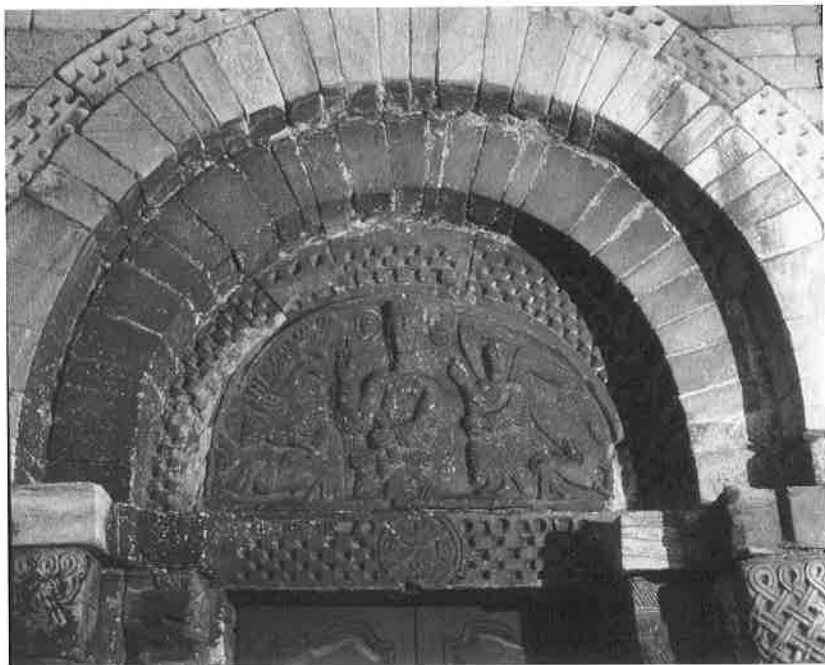
Er amic Joan Carles Riera ei un d'aqueri investigadors aranesi que, damb molta illusion e esfòrç, trabalhen des de hè quauqui ans entà hèr a conéisher era istòria deth nòste parçan. E me còns-te qu'era illusion e esfòrç invertidi per autor en aguesta recèrca an estat plan grani. Per un costat, perque s'a vist obligat a adaptar eth sòn trabalh de recèrca as besonhs deth sòn trabalh coma mètge dehòra dera val. Per un aute, perque er accés as hons documentaus a partir des quaus a fundamentat era sua investigacion, es libres de naishements, nòces e mòrts conservats enes parròquies araneses, non a estat guaire facil ne comòde, se mès non, pera dispersion d'aguesti libres en diuersi archius parroquiaus.

Totun, e maugrat es inconvenients abantes nomentats, eth resultat a estat bon. Ath delà, eth libre a ua auta qualitat que mereish d'èster remercada: me referisqui ath hèt qu'ei un trabalh d'investigacion que, d'ua manèra plan rigorosa, daurís ua mauta en un camp enquiath present pòc trabalhat e coneishut dera istòria

aranesa, com ei era istòria dera medicina e era sanitat ena val. Dempús d'aué-le legut d'ua glopada, tant n'ei d'interessant enes sòn contenguts e ric en informacion novedosa que non è cap de dobte der interès dera sua existència a der encèrt des institucions qu'an hèt possibla era sua publicacion.

Tant de bon que molti d'auti universitaris aranesi seguisquen er exemple de Joan Carles Riera, dedicant eth sòn trabalh e eth sòn esfòrç a her possible un aprofondimento ua ampliacion dera coneishença actuau dera istòria deth nòste país. Tant de bon, que ben lèu d'aves iniciatiues com aguesta se publiquen e se donguen a conéisher laguens e dehòra dera comunitat aranesa.

Jusèp Boya e Busquets

Pantocràtor Glèisa de Bossòst

*Se bouletz liéger er' aranesa istoria
Es campanaus e glèises countemplats
En cada pourtalada un gouèlh de gloria
E'n cada pèira un bon tresor beirats.*

MOUSSEN CONDÓ SAMBEAT

Era Val d'Aran a demorat pendent fòrça ans en desbrembe, acornerada en un extrem de Catalonha, fisica e sociaument. Aguest desbrembe a estat eth culpable de qu'era literatura existenta sigue limitada en çò que tanh ad aguest parçan, e en díder literatura mos volem referir ara literatura istorica, damb cèrt rigor scientific, non pas as guides de viatge que pinten paisatges meravelhosi, que ne son sense cap dubte, mès qu'era major part des còps non son mès que un compèndi fotografic de paratges aranesi.

Eth projècte de realisar aguesta analisi se remonte ar an 1981, an en què se celebrèc en Lhèida eth III Congrès d'istòria dera Medicina Catalana, a on aguí era oportunitat de presentar ua comunicacion que versaue sus era analisi de mortaldat/mortalitat en Terçon de Quate Lòcs; pr'amor d'aguesta comunicacion e dera presa de contacte damb es Archius Parroquiaus siguec quan sorgic era idia d'aprofondir enes arraiçs d'ua tèrra dera que me senti part integranta.

Era recopilacion des diferentes partidas de Batieg, Defuncions e Matrimònis non a estat pas un trabalh de bon hèr; possiblement era major dificultat a estat era distància geografica que separe era mia residéncia abituau dera zòna estudiada; es viatges freqüents, toti de cuert espaci de temps, s'an convertit en inacabables. An existit d'aites dificultats, creigui que comunes a toti aqueri qu'an decidit en quauque moment analizar es Archius Parroquiaus, mès totes eres an estat, damb major o menor paciéncia, superables.

Mès non toti an estat factors advèrsi. È comptat damb era inestimabla collaboracion des caperans dera Val d'Aran, Mossen Javièr de Bossòst, Mossen Pau de Les, Mossen Joan e Mossen Jusèp de Vielha e Mossen Evaristo de Salardú, sense desbrembar era colleccion complèta de publicacions deth senhor Melquiades Calzado, que d'ua manèra indirècta m'a facilitat fòrça era realisacion d'aguest trabalh.

Non serie just non nomenar eth mèn agraïment ara qu'a estat era mia melhor e unica collaboradora, era mia hemna, que m'a acompanyat en long, tediós e de còps glaçat obratge de remassada e transcripcion de donades.

D'auta part me senti, com aranés, damb eth dret e inclús auria de híger damb eth déuer, d'aportar donades ara istòria aranesa, d'analizar aguesta tèrra e méter a disposicion de d'auti es coneishements que se meten de manifèst en aguest trabalh.

Enes tractats publicats sus era istòria dera medicina catalana son pògues es linhas que s'aucupen d'aguesta comarca, bèra pinzelada en quauque libre e pòga causa mès. Inclús ei remercable eth hèt qu' istoriadors dera talha des doctors Camps non nomentèssen era incidència dera pèsta dera Edat Mieja ena Val d'Aran, quan en sòn trabalh sus *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*, non hèn mencion ad aguest parçan, en tot mentar com afectades sonque es que tèrmien damb Aran, concrètament parlen der escampilhament en Pallars Jussà en 1651 e en Pallars Sobirà en 1652 e 1653, cò que demòstre era mancança de donades qu'existissen sus era Val d'Aran, ja que se s'auesse nomenat era afectacion dera Val per aguesta epidèmia de ben segur que s'aurie vist reflectida en trabalh nomenat.

Ad aguest respècte se pòden includir es paraules escrites coma resposta ath Qüestionari de Francisco Zamora, peth Rector de Les, en afirmar que *hubo en el año 1651 un contagio muy fuerte, donde morían los enterraban los mismos domésticos, sin asistirse unos a otros, como consta en un libro manuscrito del Arcipreste Aunós*. Malerosament aguest libre desapareishec.

D'outes referéncias escrites des qué auem constància, referent as epidèmies patides ena Val d'Aran, son es que se nomenten en estudi deth senhor Josep Lladonosa *Noticia Histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida*, a on en capítol *Los grandes ciclos epidémicos en tierras de Lérida*, referent ath periòde 1556-1560 se pòt liéger que *La peste originaria de Francia y de las zonas marítimas de Levante arreciaba y ya había hecho mella en el Valle de Aran, Cervera y Tàrraga*.

Era auta mencion ara Val d'Aran, relatiua a ua epidèmia de *Tabardillo*, la podem trapar en madeish libre e capítol, quan ditz que: *También Lérida se libró de los conatos de peste del año 1564 y de la epidemia de tabardillo o fiebre punticular de 1586, que descendiendo del Valle de Aran atacó algunas localidades del norte de la provincia.*

En tot continuar damb Josep Lladonosa, es grani cicles epidemics patits per Catalonha, e que poderien auer repercutit ena Val d'Aran, pendent era epòca analisada son:

1650-1654: Darrèra grana epidèmia de pèsta en Catalonha, país que se trobaue en deficientes condicions igieniques pr'amor des avatars dera guèrra contra Felip IV e era invasion francesa.

- 1706: Fièvre *Amarilla* o *vómito negro*. *Tabardillo*

- 1720-1722: Fièvre *Amarilla*.

- 1782-1783: Fièvre *Amarilla* o *vómito negro*

- 1785: Epidèmies *Tercianas*

- 1788-1792: *Conatos de Tercianas e Cuartanas*

Era referéncia mès antiga sus era incidéncia d'ua epidèmia ena Val d'Aran s'a trobat en Qüestionari de Francisco Zamora, referent ath pòble de Gausac, a on en ua des responses se comenté que *se hace fiesta el día de San Roque por haberse librado de la peste hace 400 años*. Críde poderosament era atencion era exactitud tamb era que se referissen ara pèsta patida per aguest pòble hè 400 ans, se pensam qu'eth qüestionari se responec en 1787 e se reculam 400 ans obtiem era data aproximada de 1380, data que coincidís pleament, segontes afirmé Josep Lladonosa, damb era epidèmia mès mortifèra de pèsta en Lhèida. Atau donques, non ei difícil extrapolar aguesta donada, dera advocacion de Sant Ròc, a d'auti pòbles dera Val d'Aran, Bossòst entre eri, que celèbre era sua hèsta patronau eth dia dera festiuitat d'aguest Sant.

En tot hèr referéncia as aspèctes sanitaris dera Val d'Aran non podem desbrembar dus personatges estacadi, encara que de manèra indirècta, damb era Sanitat. Un d'eri, Francisco de Zamora, hec a conéisher, gràcies ath mentat qüestionari, quina ère era situacion sanitària tant a nivèu generau de tota era Val d'Aran, com pòble per pòble. Es responses que

se treigueren en cada municipi, ath respècte, queden reflectides en capítols posteriors d'aguest trabalh. En çò que tanh as responses de caractèr generau, relatiues a tota era Val sigueren es següentes:

- *En Bossost y Les hay demasiada humedad, suciedad de calles y poca limpieza de habitaciones.*
- *En la Iglesia de Viella hay 8 capillas y hay enterramientos, pero a causa de los perjuicios y de lo mandado por su Majestat se dice no permitirán en adelante enterrar en la Iglesia.*
- *Hay 6 médicos en todo el Valle y 7 cirujanos.*
- *No hay Diputaciones de Sanidad.*

Logicament, enes pòbles analisadi, se non existien responses que sauvèssen bèra relacion damb es aspèctes sanitaris dera Val d'Aran, non s'includie cap comentari ath respècte.

Er aute personatge, que merquèc es dreus dera profession de mètge e farmaceutic ena Val d'Aran, siguec Francisco de Gracia, qui enes sues Ordenacions regulèc era preséncia tant deth mètge coma deth farmaceutic enes tèrres araneses.

OBTENCION E ANALISIS DES DONADES

Auesse anat plan ben qu'eth present estudi abarquèsse toti es pòbles que compausen er àmbit geografic dera Val d'Aran, pr'amor qu'atau era lista deth personau sanitari e era analisi des donades obtienudes serie, tanplan, fòrça mès complèt.

Se guardam damb deteniment eth mapa d'aguest parçan se pòt apreciar qu'en sens descendent, ei a díder, en tot seguir eth riu Garona enjós, se tròben es pòbles següenti: Tredòs, Bagergue, Salardú, Unha, Gessa, Arties, Garòs, Casarilh, Escunhau, Betren, Vielha, Casau, Gausac, Vilac, Mont, Montcorbau, Betlan, Vila, Aubèrt, Arròs, Begós, Benós, Vilamòs, Arres de Sus, Arres de Jos, Arró, Es Bòrdes, Bossòst, Les, Bausen e Canejan. Ara ben, pr'amor d'ua sèrie de vicisituds des qué mès endeuant parlaram, sonque a estat possibla era revision des

següenti pòbles: Tredòs, Arties, Garòs, Casarilh, Vielha, Vilac, Mont, Arròs, Betlan, Aubèrt, Vilamòs, Arró, Bossòst, Les, Canejan e Bausen, ei a díder 16 des 33 pòbles nomentadi adès, çò que signifie apuprèt eth 50% des pòbles, mès se s'analise a nivèu deth nombre d'abitants òc que podem afirmar, sense cap de dubte, que s'an estudiat es pòbles damb major nombre de poblants.

Un aute problèma l'a constituït era impossibla agropacion omogènea per dates des donades, ja que se i a pòbles des qué coneishen donades des de 1648, com ara Garòs, n'i a d'auti enes qué es donades entath present estudi son a compdar de 1795, tau ei eth cas d'Arties. D'aute biais, encara qu'ena majoria des parròquies se consèrven es libres damb es partides de batieg, Matrimònis e Defuncions, n'i a bèra ua ena qué aguesti libres an desapareishut, en tot conservà-se sonque es de Matrimòni, com passe en Vilamòs, o manquen es partides de Matrimònis e Defuncions coma ei eth cas d'Arròs.

En çò que tanh as Defuncions, exceptat es pòbles d'Arró, Aubèrt, Vilac, Bossòst, Bausen, Tredòs e Garòs non s'inscriu era mainadèra, inclús enes pòbles nomentadi tanpòc son inscrits damb era madeisha cronologia qu'es adults, causa que mos hè a pensar que o ben non s'inscriuien o peth contrari, e açò semble èster lo de mès verossimil, èren anotadi en un libre apart. Entà emparar aguesta darrèra suposicion cau mencionar qu'en libre de Defuncions dera parròquia de Mont apareish ena sua entèsta eth títol següent: *Liber Adultorum Murientum*, lo quau mos dèishe entreveir qu'auie d'existir un, cridem-lo atau, *Liber Pueri Murientum*.

Eth denominador comun ena desaparicion e abséncia des libres parroquiaus lo contituís era guèrra e es successius actes de panatòris e saquegi associats ada era qu'an patit es Glèises Parroquiaus. D'aguesti actes existís constància en fòrça des libres analisadi, atau podem nomenar es paraules deth Rector de Les quan escriu coma introduccion en prumèr libre d'aguest pòble:

Dia als 7 de febrer de 1653 entrá la Armada Francesa en la Vall d'Aran, General Aubaterra y entra per les escales, per Sarallonga, per lo Portello y per lo Estenat de Canejan y estigué dita armada en la Vall vuit dies y cremaren la Villa de Les y de Bossòst y en Les cremaren la Iglesia de Sant Joan Baptiste y no es va de-

morar res sino la paret, ni cálix ni custodia, també cremaren la capella del Pont de Sant Jaume fou creamada als 13 del predit mes y als 15 se retirà la Armada a Fransa y als 18 se retirà lo General.

Atau madeish e en períodes posteriors se pòt hèr mención as comentaris deth caperan interin d'Aubèrt qui batièc *en ausencia del Rector Jaume Aner, per la invasió de la tropa francesa en lo dia 30 de Mars (1793), dia propi de Pascua de Resurrecció* o ara introduccion deth libre de Casarilh que comence damb es següentes paraules:

Llibre del quinquus libris que se comensa lo dia 16 de desembre de 1793, per haberse emportat lo llibre de Baptisme los soldats de la Nació Francesa que invadiren la Vall d'Aran lo dia 5 del mes de Abril de 1793, per lo que jo vicent Vergés...

Encara que, sense cap de dubte, era remèrca mès explicita ad aguest respècte ei era redigida peth Rector de Vilac:

Per cuant lo dia 31 del mes de mars del any 1793, dia tant miserable y de tanta calamitat pera tota esta vall de Aran, per haber surgit en dit dia la deplorable opresió de aquesta Vall per les sacríleges tropes de la Nació Francesa, opresió que amenasabe (com en altres paysos) la destrucció de la libertat del culto degut a Deu Nostre Senyor, y per consequent lo despresio a totes les Santes Imatges de Jesus=Christ y dels Sants, y com també tenin tots, o la matjor part dels individuos del dit Vall per cert que serien violadas, saquejadas y robadas las Isglesias de esta Vall conforme o habien executat en altres parts les dites secrílegas tropas com es en el Piamont, Saboya, en les cuals partides robaren, destruirèn, asolaren los templos dedicats a Deu Nostre Senyor traqueren la vida a tots los sacerdots catholics y apostholicos que pogueren conseguir per quan se oposaban as sos maldits intents y predicaban la veritat evangélica a les gens para que no consentissen els error de la perversa nació ni se mancomunasen amb los dits flagellos de la Divina Justicia (digamho així), sino que procurasen ab tot cel y vigilancia en reprimirlos per lo que el Reverend Joaquim de Miguel, cura párroco de esta vila de Vilach tement amb tots o casi tots los Reverends y Rectors y gent Principal de esta Vall el que sosteniren los sobredits treballs en este pays, proposant-me per primera y principal motiu conservar lo tresor de

la Iglesia (quel perder la vida per JesusChrist si aguesi arribat a tal la Divina Voluntat esta pose estada dixtra y voluntat) me pasi y trasladi (possant-me en camí lo mateix dia 31 de mars despres de haberse apoderat les dites tropes de Bossost y del quatre llocs y lo mateixo dia arribaren fins a Viella) a Barcelona ab lo dit tressor y lo entreguí ab austro que se forma en mans y poder del Ilustrisim de la dita ciutat pera que esta parroquia lo pogués recobrá en havent desaparegut los dits treballs o comprades les coses en fin me fou precís de permaneixen en dita ciutat hasta lo dia en que desamparesen les dites tropes que fou per Acte de Pau entre Espanya y Fransa (no havent pugut tornar a esta Parroquia per mes memorials que presentí al Excelentisim Capità General manifestanli sempre la falta feya a tots parroquians que fou y permanesqueren en esta Vall hasta lo día vuit de setembre de 1795 y per cuant per la Gracia de Deu hi quedá en esta parroquia lo Reverend Francisco de Miguel Porcionario de esta de Vilach habentse amagat hasta que conegué les intencions del dits francesos y despres per la voluntat de Deu no foren inquietats sino que deixaren a la gent viure en la mateixa religió Catholica y Apostolica que abans (sin embargo de que foren en moltíssimes coses assolats y vilipendiats), per so hasta que yo avall firmat tinc tornat per la Gracia de Deu a esta parroquia amb tot lo tressor que men habie portat me so encarregat y pres compte de lo pasat y sosoit en esta Parroquia tinc trobat y lo dit Mosen Francisco me te entregat la relació de tots los que son naixscuts y batejats en tot lo temps de ma ausencia los que vaig asentan y notan com sempre se es acostumat en este present libre de batismes, vui que contan los tretze de Abril de 1796, jo Joaquim de Miguel. Rector de Vilach.

Tau com pòt aprecià-se non sigueren pògui es desastres hèti pera invasion francesa ena Val d'Aran, guèrres qu'acabèren ena patz que nomenete eth Rector de Vilac e que non ei auta qu'eth Tractat de Basilea. Per aquest tractat, signat eth dia 22 de juriòl de 1795, França tornaue es territòris des Pirenèus Orientaus e Occidentaus e Espanha concedie a França grani drets sus era importacion de bestiar espanhòu e li daue era part espanhòla dera isla de Santo Domingo.

Mès non sigueren sonque es guèrres damb es francesi es que causèren pèrtes tan valuoses e irrecuperables entara istòria dera Val d'Aran, ja

que non auem de desbrembar es saquegi produïts en epòques mès recents damb motiu dera darrèra confrontacion civil, e se non n'i auesse pro damb açò entà amendri es archius parroquiaus cau híger qu'en un des aiguats patits per aguesta poblacion s'afectèren quauqui Libres d'aguest Archiu.

Un còp vistes totes aquestes circumstàncies adverses, produís inclús un cèrt estonament que s'agen conservat quauqu'uns d'aquesti libres e l'ac cau arregrair as Rectors que tan ben saberen sauvà-les.

Es libres analisadi e era sua distribucion per parròquies a estat era que seguís:

RELACION DE LIBRES PARROQUIAUS ANALISADI

ARRÓ. Sonque un Libre que contien es partides corresponentes as MATRIMÒNIS des de 1660 enquia 1820 e es DEFUNCIONS des de 1659 enquia 1820; encara qu'en un principi, enquiar an 1776, s'inscriuen primèr es grani e en acabar aguest an s'inscriuen es mainatges des de 1739 enquia 1779, data en qué s'unifiquen andues partides.

ARRÒS. Sonque un Libre que contien es partides corresponentes as BATIEGI des de 176 enquia 1883.

ARTIES. Un Libre a on i son incluides es partides de MATRIMÒNIS des de 1795 enquia 1853, es BATIEGI desde 1795 a 1830 e es DEFUNCIONS des de 1795 enquia 1883. Aguest Libre contien dera madeisha forma es CONFIRMACIONS.

AUBÈRT. Un Libre, fòrça decorat exteriorament, que contien es partides de BATIEGI de 1653 enquia 1825, es MATRIMÒNIS de 1782 enquia 1824, es DEFUNCIONS des de 1695 enquia 1825, es CONFIRMACIONS e quauque Testament.

BAUSEN. Sonque un Libre que contien es partides de BATIEGI des de 1773 enquia 1850, es MATRIMÒNIS des de 1773 enquia 1821 e es DEFUNCIONS des de 1773 enquia 1830.

BETLAN. Un Libre damb es partides de BATIEGI des de 1747 enquia 1816, de MATRIMÒNIS des de 1792 enquia 1815 e de DEFUNCIONS de 1747 enquia 1815.

BOSSÒST. Un Libre damb es partides de BATIEGI des de 1782 enquia 1811, es de MATRIMÒNIS desde 1778 enquia 1819 e es DEFUNCIONS des de 1776 enquia 1819.

CANEJAN. Un Libre damb es partides de BATIEGI des de 1768 enquia 1824, e DEFUNCIONS des de 1768 enquia 1824 e es MATRIMÒNIS des de 1768 enquia 1876. Se registren en madeish libre es CONFIRMACIONS.

CASARILH. Un Libre en qué s'inscriuen es BATIEGI des de 1751 enquia 1819, es MATRIMÒNIS des de 1751 enquia 1816, es DEFUNCIONS des de 1751 enquia 1819 e es CONFIRMACIONS.

GARÒS. Un Libre que contien es partides de BATIEGI des de 1648 enquia 1804, es de MATRIMÒNI des de 1648 enquia 1804. Contien tanben es CONFIRMACIONS.

LES. Un primèr Libre que contien barrejades es partides de BATIEGI des de 1653 enquia 1680, es de DEFUNCIONS des de 1653 enquia 1698 e es de MATRIMÒNI des de 1658 enquia 1662. Un dusau Libre damb es partides de BATIEGI des de 1720 enquia 1777, es de MATRIMÒNI des de 1721 enquia 1821 e es de DEFUNCIONS des de 1721 enquia 1821. Un tresau Libre damb es partides de BATIEGI des de 1778 enquia 1834.

MONT. Sonque un libre damb es partides de BATIEGI des de 1739 enquia 1820, es de MATRIMÒNI des de 1741 enquia 1818 e es de DEFUNCIONS des de 1739 enquia 1819. Contien tanben es CONFIRMACIONS.

VIELHA. Un primèr Libre damb es partides de BATIEGI, des de 1663 enquia 1739, es de MATRIMÒNI desde 1664 enquia 1739. Un dusau Libre damb es partides de BATIEGI des de 1739 enquia 1805, es de MATRIMÒNI des de 1740 enquia 1835 e es de DEFUNCIONS des de 1739 enquia 1814. Agustèr dusau Libre contien es CONFIRMACIONS.

VILAC. Un primèr Libre damb es partides de BATIEGI des de 1658 enquia 1822, es de MATRIMÒNI des de 1693 enquia 1805 e es DEFUNCIONS es de 1666 enquia 1768. Un dusau Libre damb es MA-

TRIMÒNIS des de 1805 enquia 1845 e es DEFUNCIONS des de 1768 enquia 1849.

VILAMÒS. Un Libre damb es partides de MATRIMÒNI des de 1691 enquia 1867.

TREDÒS. Sonque un Libre que contien es partides de BATIEGI des de 1736 enquia 1819, es MATRIMÒNIS des de 1737 enquia 1817, es DEFUNCIONS des de 1736 enquia 1846 e es CONFIRMACIONS.

Aguesti Libres Parroquiaus se tròben custodiadi enes Archius Parroquiaus de Bossòst, Les, Vielha e Salardú. Eth totau de partides revisades a estat de 18.860, que se se distribusissen pòble per pòble demoren dera següenta manèra:

• ARRÒS	287
• ARTIES	166
• AUBÈRT	991
• BAUSEN	936
• BETLAN	285
• BOSSÒST	1.042
• CANEJAN	1.368
• CASARILH	154
• GARÒS	1.686
• LES	2.646
• MONT	585
• VIELHA	4.306
• VILAC	2.135
• VILAMÒS	287
• TREDÒS	1.534

En cadun des pòbles s'a estudiat per separat era relacion deth Personau Sanitari, tant mètges coma cirurgians, apotecaris (farmaceutics), lheuadores e *menescales o albeitaires* (veterinaris), en tot comentar cadun d'aguesti mestièrs e es ans en qué s'a notícia deth sòn exercici; tanben s'an includit aqueri professionaus sanitaris qu'apareishen nomentadi en d'auti pòbles que non son es sòns. Era lexicografia damb era qu'èren inscrits s'a anotat minuciosament.

En apartat de defuncions a estat analisada era mortaldat en generau, en tot comentar es ans en qué aguesta ère mès grana, e era mortaldat concrèta, en tot entené-se coma tau aquera que presentaue un diagnostic de motiu o que referie ues circumstàncies concrètes de defuncion, en tot subdividí-se aguest apartat en “mòrt naturau”, “mòrt naturau sospetosa”, ei a díder aquera que non referie un diagnostic concrèt mès que deishau entreveir bèra circumstància especiau, e “mòrt violenta”.

Enes batiegi s’a estudiat e comentat, en cada pòble, era incidència de hillhs illegitims o de pairs desconeshudi, era incidència de neishements de bessons e era proporcion de Batiegi de Besonh, en tot remarcar, en cas d’existir, quinsevolha auta inscripcion que pogué-se hèr referència a d’auti aspèctes sociaus, tau ei eth cas des invasions franceses per exemple.

En apartat de matrimònis, s’a analisat era poblacion d’origen des parelhes enes pòbles en qué açò a estat possible; era incidència des dispenses de consanguinitat, fidèu reflèxe de parentiu entre es contraients e çò de madeish qu’enes batiegi, s’an anotat totes aqueres incriccions qu’an anat gessent.

Tanben s’a pres nòta deth personau relacionat damb era vida sociau e militara dera Val d’Aran, sense hèr remèrca des sues nòtes biografiques.

Un còp analisat pòble per pòble s’a procedit ar estudi conjunt deth personau relacionat damb era sanitat aranesa, en tot distribusí-lo segontes estaments e segontes epòques e pòbles enes qu’exerciren eth sòn trabalh.

Un aute aspècte desglossat a estat es epòques enes qué s’aprècie un augment dera mortaldat en conjunt des pòbles d’aguest parçan, en tot comentar cada epòca e en tot crear ipotèsis sus es possibles rasons dera major incidència de defuncions.

S’expausen a continuacion es resultats obtienuts en tot precisar que totes aqueres paraules en *cursiua* an estat transcrits tau e coma se tròben escrites enes diferenti Libres Parroquiaus.

Eth pòble d'Arró se tròbe plaçat en marge dret der arriu Garona, a mieja pala entre eth pòble dera arribèra, Es Bòrdes, e Arres pera part de naut. Ara, coma tanti d'auti pòbles, a patit ua fòrta debarada en sòn nombre d'abitants.

Era sua Glèisa parroquiau se tròbe jos era advocacion de Sant Martin. Es censi consultats mos aufrissen es següentes chifres:

1717: 13 cases - 51 persones

1787: 98 abitants, 36 maridats, 54 soltèrs e 8 veudi.

Es Libres Parroquiaus analisadi d'Arró son es que contien es partides de Matrimòni e Defuncions en tot dà-se per despareishut eth que contiege es partides de Batiegi.

Er Archiu Parroquiau que sauve aguesti Libres ei eth de Bossòst. Era distribucion ei era següenta:

Sonque un Libre Parroquiau que contien:

MATRIMÒNIS : Des de 1660 enquia 1820

DEFUNCIONS : Des de 1659 enquia 1819

Damb respècte ath Libre de Defuncions cau díder qu'es prumèrs planes, enquiar an 1776, contien es inscripcions des adulti mòrti, posteriorament s'inscriu era mainadèra des de 1739 enquia 1779 e ath delà d'aguesta data s'inscriuen indiferentment enquiara fin.

En Libre corresponent as Matrimònis i a un lapsus des de 1677 enquia 1706 en qué non s'inscriu cap de matrimòni; ua situacion semblanta se repetís en Libre de Defuncions, enes qué falten es produsides entre es ans 1699 e 1709.

Entara sua redaccion s'empleguèc, encara que tostemp en foncion dera lengua empregada peth rector signant, tant eth Catalan com eth Latin.

Es que signèren es libres sigueren:

Reverend Juan Ardón, Rector : 1675-1725

Reverend Bernard Cau, Rector: 1725-1732

Reverend Francisco Ardón, Rector: 1732-1774

Reverend Felip Moga, Econòm: 1774-1775

Reverend Juliannus Ardón, Rector: 1777-1780

Reverend Laurentis Lafont, Rector: 1780-1799

Reverend Julian Ardón, Econòm: 1799

Reverend Joaquin Tersa, Rector: 1800

I. PERSONAU SANITARI

Un viatge analisadi es libres d'Arró, mos trobam damb donades apertienentes a mestièrs sanitaris que, se ben non apertien ad aguest pòble, òc que son valides entà híger en comentari de d'outes localitats. Tau ei eth cas des donades apertienentes a Joan Boya e Joan Aura, cirurgians de Vilamòs; Joaquim Condò, mètge deth madeish; Pau Turmo, apotecari d'Es Bòrdes e Simon Socasau, mètge de Benós.

Es que se nomenen damb activitat en pòble d'Arró son:

MÈTGES

Francisco Cau: apareish en 1715 coma testimòni de nòça. Se li torne a nomenar, peth madeish motiu er an següent, 1716 e en 1722 apareish en pòble de Vilamòs, a on se parle d'eth coma Dr. en Medicina d'Arró. En 1723 morís era sua hemna, Joana Maria Cau, e eth darrèr còp que se li nomena en Libre d'Arró ei en 1726, a on ei testimòni dera nòça de Joan Aura, cirurgian de Vilamòs, veude, damb Maria Navarro, veuda tanben, d'Arró.

LHEUADORES

Non n'apareish cap, ja que non gosam inclúir a Ana Maria Arró ne a Francisca Subirà Rella, qu'encara que bàtien, en 1795 e 1798, a un mainatge e a ua mainada en casa sua, non se les nomena en cap d'auta partida de defuncion ne tanpòc còsten coma lleuadores, çò que non vò pas díder que no'n siguessen, simplament volem afirmar que mos semblen insufisentes aquestes donades entà incluí-les en aquesta denominacion.

APOTECARIS

Josep Cau: Sonque apareish er an 1723. Se le nomena coma Apotecari d'Arró e Es Bòrdes e ei era soleta referéncia sua existent en Libre Parroquiau d'Arró.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

Eth totau de partidas analisades a estat de 303; 115 mainatges e 188 adults, chifres que non se pòden correlacionar proporcionauement entre eres pr'amor que non ei enquia 1739 que comence era inscripcion de-
ra mainadèra en Libre de Defuncions. Poderie èster, dada era distribucion d'aguest Libre, qu'ath delà auesse existit un aute Libre, coma passe en d'agues parròquies, a on s'inscriuie era mainadèra; Libre qu'en aguest cas aurie desapareishut.

Enes partidas corresponentes as adults se remèrque damb meticolositat era recepcion o non des Sants Sacraments, toti o quaqu'un d'eri, en tot nomentà-se, en aqueri cassi que non se reciben toti quin ei eth motiu dera sua omission.

Damb es testaments, se ben en un principi, des de 1659 enquia 1779 s'escriuen esporadicament ei a compdar d'aguesta data quan s'inscriuen mès soent. Es mainatges èren enterradi en un lòc destinat entada eri, damb era excepcion de bèth un qu'ère enterrat ena hòssa des sòns dauancèrs.

En tot analisar es ans de major mortalitat vedem que:

AN 1743

Existís un increment dera mortalitat atribusit ath major nombre de defuncions que se produsís entre era mainadèra, 7, en tant que sonque morissen 2 adults, mès se da era circumstància de qu'aguesti dus mòrts, òmes andús, ac hèn eth mes de noveme, un eth dia 18 e er aute eth dia 20, en tot èster germàs.

En cas des mainatges es mòrts se produsissen: en octobre, 2 mainades, en noveme un mainatge e dues mainades e en deseme, un mainatge e ua mainada. En totau 5 mainades e dus mainatges.

Dada era distribucion mensua des defuncions poderie tractà-se d'un excessiu rigor climatic, mesi heredi, sus es quaus s'aguesse pogut desenvolapar quauque tipe de microepidèmia, gripau dilhèu, qu'ataquésse a diuèrsi membres dera madeisha familha, çò qu'explicarie era mòrt des dus germàs adults.

AN 1749

En aquest cas eth creishement dera mortalitat a d'atribusí-se as adults, ja que morissen 10 adults contra 3 mainatges. Aquesti darrèrs, 2 mainatges e ua mainada, morissen cada un en octobre, noveme e deseme, en tant qu'es adults presenten ues chifres de mortalitat centrades en principi e ena fin dera annada. Cau remarcar que pendent eth mes de noveme morissen 3 adults.

Era distribucion per sèxes ei de 5 òmes e 5 hemnes. Apuam era idia, tanben en aquest cas, d'uns mesi d'excessiu rigor climatic.

AN 1768

Morissen 6 mainatges, 3 en juriòl, 1 en agost e dus en octobre, en tant que d'adults sonque se n'inscriu un, un òme mòrt en abriu.

Era distribucion per sèxes des mainatges siguec de 2 mainatges e 4 mainades. Non i a cap de comentari addicionau que pogue aclarir era etiologia, sonque eth hèt que 4 des defuncions se produsiren enes mesi de juriòl e agost, mesi de calor, mès eth nombre non semble pro gran entà parlar de microepidèmia.

AN 1773

Era mortalitat demorèc repartida entre 6 mainatges, 3 mainatges e tres hemnes, e 3 adults, totes hemnes.

Era unica caracteristica comuna des adults ei que, se ben es dates de defuncion d'adults son separades pr'amor que se produsissen en hereuèr, juriòl e deseme, en cap des 3 cassi i auec ua administracion complèta des Sacraments, e dus d'eri no'n receberen cap, en tot especificar qu'en cas dera hemna mòrta en hereuèr non les recebec per non poder parlar, e en er aute cas sonque recebec era Confession e era Extremoncion.

Era distribucion des mainatges non aufrís caracteristiques especiaus, exceptat 3 defuncions que se produsiren totes eres en mes de hereuèr.

AN 1781

Morissen 8 mainatges, tres mainatges e 5 mainades, e 5 adults, tres òmes e dues hemnes.

Non existís ua distribucion mercada des mesi de major mortalitat, en tot quedar repartida de forma mès o mens uniforme ath long de tot er an.

Es partides d'aguest an non apòrten cap donada mès.

AN 1795

Eth creishement dera mortalitat se deu ath major nombre de mòrts per miei des adults, 7, en tant que sonque s'inscriu era defuncion d'un mainatge. Atau madeish qu'er an 1781 non i a un predomini mensuau pro clar que poguesse suggerir un motiu des defuncions.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE PATAC:13/VII/1737, un òme

27/X/1761, ua hemna

14/VI/1776, un òme, ei er unic cas que se nomena explicitament *de repent*; enes auti cassi s'intuís era rapiditat dera defuncion en relacionà-la damb era impossibilitat per premura de temps entara administracion des Sacraments en escrúer eth Rector que non s'administrèren aguesti per *no tenir temps*.

Associam aquestes defuncions damb accidents cerebrovasculars o cardíacs.

INDISPOSICION: 18/II/1759, ua hemna

9/XI/1765, un òme. En andús cassi se referís ara impossibilitat entà combregar o çò de madeish, entà recéber *lo San Viatic*, *per indisposició de son cos*.

Referent ad aquesta terminologia son multiples e variades es malauties que poderien embarrà-se en era, ja que quinsevolh procès qu'impedis-se era recepcion dera comunion se poderie inclúir.

En tot pensar en bèth tipe concrèt de patologia mos inclinam per aque-
ra que presentèsse coma sintòma important es vomècs, ja qu'en aquestes defuncions òc que se poderen administrar era rèsta des Sacraments.

SENSE PARAULA: 2/X/1747, un òme.

3/XII/1773, ua hemna.

En primèr cas se referís ara defuncion d'un òme que sonque recebec era Santa Extremoncion e non recebec es auti Sacraments *per no poder parlar y no tindre disposició corporal per a rebrelos*.

Ena dusau defuncion se remèrque sonque que non recebec es Sacraments *per no poder parlar*.

Deuant dera descripcion d'andús quadres vedem que se pòt tractar d'ac-
cident cerebrau, que se ben non causèren era mòrt fulminanta, ja
qu'auessen estats inscrits coma mòrts sobtades, òc qu'amendriren es
condicions des malauts. Ua auta possibilitat serie era aparicion d'un
estat comatós segondari de multiples motius qu'anulèsse era conscién-
cia deth malaut.

MALAUTIA: 18/VII/1759, ua hemna que sonque pòt recéber era
Extremoncion *per impediment de sa malaltia*.

Damb aquestes donades era malautia poderie incluí-se en grop ante-
rior, ja qu'impedic ara pacient d'articular paraula, motiu peth quau non
se coheissèc ne tanpòc combreguèc.

FRENESÍ: 26/VI/1761, un òme que *no rebé lo Sant Viatic per haber caigut en frenesí*.

Sembla tractà-se d'un problèma ben psiquiatric, delirium tremens, o ben d'un status epileptic, sense deishar d'includir quinsevolh procès febrós que poguesse provocar convulsions o caudheireds intensi.

B. 2. Mòrt naturau suspectosa

S'an trobat dues defuncions que poderien includí-se en aguesta categoria.

Era prumèra, eth 18/II/1745, ei d'ua hemna, *que se trobà difunta en son llit*.

Era segona, eth dia 5/XI/1796, un òme veude que moric *en sa propia habitació*, mès en aguest dusau cas se hig que *sense poder rebre cap Sacrament*.

Andús cassi nomentats poderien tractà-se de defuncions damb caracteristiques fulminantes, sense menspredar era possibilitat d'implicacions medicolegaus, se ben mos inclinam a pensar en ua mòrt de còp, sense testimònis, maximom quan en cas deth varon se hè allusion ath sòn estat civiu de veudetat, per açò non ei improbable que viuesse solet, en tot trobà-lo mòrt ena sua cramba.

B.3. Mòrt Violenta

PER DESGRÀCIA: 26/X/1713. S'agís dera mòrt d'un òme adult, Joan Navarro, que moric *de desgracia en lo cap de les Artigues, al peu del bosch d'Arró*.

Dada era descripcion deth lòc dera mòrt se pòt pensar que se referís a un traumatisme que li produsic era mòrt, possiblement quan hège bèth trabalh en camp, ben per ua queiguda non controlada de bèth arbe o ben qu'eth difunt s'auesse espatlat en bèth malh.

Ena partida se hig que non recebec es Sacraments dat qu'era sua mòrt ben siguec instantànea o ben se lo trobèren mòrt, en aguest cas se li poderie catalogar coma de mòrt suspectosa.

D'ACCIDENT: 7/xi/1756, un varon, adult, que moric entàs cinc e mieja dera tarde e que non poguec recéber era Comunión per *estar im-*

pedido de accidente, non se concrète quin tipe d'accident, encara que remèrque qu'eth cadàver siguec trasladat tà Tredòs.

Damb aguestes donades possiblement se tractaue d'un trabalhador de Tredòs que per circonstàncies se trobaue treballant en Arró.

IV. MATRIMÒNIS

Eth totau consultat a estat de 156 partides de Matrimòni.

En periòde comprenut entre 1677 e 1706 non se hè mencion ara celebracion de cap de nòça, desconeishem eth motiu qu'age pogut provocar aguesta absència; ei difícil de pensar que non se celebrèsse cap nòça en Arró pendent aqueri ans.

Ua auta des remèrques que criden era atencion en aguest Libre se referís as ans 1794, 1795, 1796. Pendent aguesti ans eth nombre de nòces siguec naut en 1794, 8 matrimònis, en tant qu'en 1795 e 1796, 4 e 5 matrimònis respectiuament, en tot èster dignes de comentari es nacionalitats des parelhes. Des 156 matrimònis n'i auie 14 enes qué un des membres, se non es dus, èren de procedéncia francesa. D'aguesti 14 maridatges, 11 sigueren en periòde adès nomenat, e encara mès, en 8 d'eri andús contraients èren francesi.

Era explicacion ad aguest fenomèn migratòri des de França enquiara Val d'Aran ei precis de cercà-la enes circonstàncies sociaus qu'afectauen eth país vesin, era Revolucion Francesa, periòde de persecucion as valors religiosi, motiu peth quau era gent se vedie obligada a emigrar entà poder celebrar matrimòni e inclús, coma veiram en d'auti pòbles aranesi, entà poder batiar as sòns hilhs. Es pòbles d'origen d'aguestes parelhes sigueren *Leyron, Garin, Trabons, Billenc e Mont Avantin*.

Es matrimònis celebradi entre dus abitants d'Arró sigueren 40, 25,6%. Entre un abitant d'Arró e un aute d'un pòble dera Val se celebrèren 100 nòces, 64%; es dus membres francesi se trobèren en 8 ocasions, 5%; un des membres francés en 6 nòces, 3,8% e ena rèsta, 2 matrimònis, non apareish era procedéncia. Dispenses de consanguinitat se n'obtingueren en 5 ocasions, çò que represente sus es 40 matrimònis celebradi entre abitants d'Arró, eth 12,5% de parentiu entre eri.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

Son nomentadi:

José Forquet. *Official Ecclesiastich de la Vall de Arán*. 1709.
Manuel Cau. *Llochtinent Official de la Vall de Aran*. 1714.
Bernardo Lorenzo. *Administrador de la Renta Real*. 1774

VI. ASPÈCTES MILITARS

Se namente a:

Francisco Tapia. *Soldat del Castell*. 1667-1770.

Arròs, pòble plaçat a 930 mètres de nautada, possedís ua Glèisa adscrita ara advocacion de Santa Eulàlia. Ena epòca que mos aucupe se no-mentauen amassa es parròquies d'Arròs e Vila, aguesta darrèra jos era advocacion de Sant Pèir.

Es censi consultadi aufrissen es següentes donades:

1717: 47 cases 157 persones.

1787: 226 abitants, 52 maridats, 162 beats e 12 veudes.

Deth pòble d'Arròs sonque s'a artenhut a analizar eth Libre que contien es partidas de batieg, pr'amor qu'an despareishut es de Matrimònis e Defuncions. Eth Libre se consèrve en Archiu Parroquiau de Vielha e contien:

BATIEGI: des de 1767 enquia 1883.

Totes es partidas son redactades en Catalan e es que les signen son:

Reverend Manuel de Miguel, Rector : 1767-1793

Reverend Francisco Monge, Vicari: 1793-1796

Reverend Sebastià Subirà, Rector: 1796-1801

Toti es cargues eclesiastics n'èren ara ora d'Arròs e Vila, pòbles ve-sins; andues parròquies demorèren amassa enquiara sua separacion peth Sr. Francisco de la Dueña y Cisneros, Bisbe d'Urgell. Sabem, pera relacion deth Libre analisat, qu'eth prumèr caperan rector individuau de-
ra Parròquia d'Arròs siguec eth Sr. Manuel Caubet.

En libre consultat non se nomena ad arrés que poguesse auer relacion damb era sanitat.

Eth totau des partidas de Batieg trobades an estat de 287.

Es ans de major nombre de batiegi son:

1777: 13 batiegi

1785: 16 batiegi

1787: 12 batiegi

1793: 12 batiegi

1801: 17 batiegi

Batiegi de Besonh

Ei era unica causa que se refelctís digna de mencion enes partidas analisades. Son tres es cassi trobats, cò que represente sus un totau de 287 eth 1% aprox.

En aguest pòble, aguest tipe de batiegi receben eth nòm de Batiegi *a socorriu*. En cap des cassi apareish eth nòm dera persona que les bàtie, e non apòrten mès donades ad aguest respècte.

Retaule Glèisa d'Arties

Arties, pòble plaçat en camin que baishe entà Vielha des deth Pòrt dera Bonaigua, ei un des pòbles damb mès relèu istoric dera Val d'Aran. Era sua Glèisa Parroquiau se tròbe jos era advocacion de Santa Maria. I a ua auta glèisa, ath cant dera carretèra, era de Sant Joan, de construccion datada en segle XIII e qu'apertienec as Templaris d'origen, en tot passar dempús a sòns succesors, es cabalhèrs dera Orden de Sant Joan. Existís, segontes conde eth Libre de Matrimònis d'Arties, ua capèla, en çò de Portolà, dedicada a Sant Antòni de Padua.

Dera lectura des censi trobadi mo'n podem hèr ua idia dera importància qu'auèc antigament era vila:

1717: 63 cases-282 persones

1787: 395 abitants, 150 maridats, 215 beats e 30 veudi.

Ben pòc ei eth materiau que s'a pogut remassar deth pòble d'Arties; sonque se consèrven donades posteriores a 1795, tant de Batiegi, coma de Defuncions, coma de Matrimònis, çò que constituís un deficit important.

Es Libres Parroquiaus se sauven en Archiu Parroquiau de Salardú. Era distribucion ei era següenta:

Sonque un Libre Parroquiau que contien:

BATIEGI : des de 1795 enquia 1830

MATRIMÒNIS : des de 1795 enquia 1853

DEFUNCIONS: des de 1795 enquia 1838

CONFIRMACIONS: s'includissen en madeish libre

Es Libres se tròben redactadi en castelhan, çò que non dèishe d'èster ua curiositat en àmbit generau dera redaccion de Libres Parroquiaus dera Val d'Aran.

Toti eri son signadi per:

Reverend Francisco Arjó, Rector. 1795-1801

Ad aguest respècte, ena entèsta deth libre de Batiegi se pòt liéger:

En el día 30 de Noviembre del año 1795 entró por Rector de esta Parroquia D. Francisco Arjó de Paulet, Porcionario de la misma y Economo que fue de la villa de Catarroja en el Arzobispado de Valencia.

I. PERSONAU SANITARI

Encara qu'es donades d'Arties de qué dispausam son pògues, non per aquerò son menspredables, en observar eth nombre important de referències ath Personau Sanitari que d'eres se'n pòt extrèir .

Sus eth nomentat personau qu'exercic eth sòn trabalh en Arties cau mencionar a un cirurgian, Lorenzo Sala Somastre, que se ben non trabalhèc en aguest pòble, sabem que n'ère hilh,...*vecino del lugar de Bohí, hijo de Francisco Sala y de María Somastre...*, e que se maridèc damb ua hemna d'Arties, Rosa Mercé, eth dia 15 d'abri de 1799.

Es qu'exerciren eth sòn trabalh en Arties sigueren:

MÈTGES

Francisco TERSA: Ena relacion mès vielha, que sus eth apareish enes Libres d'Arties, figure coma pare de Josefa Tersa, pr'amor deth matrimòni d'aguesta, en 1797, e ja se le nomena coma *difunt*. Totun, en Libre de Batiegi de Tredòs apareishen eth e era sua hemna, Ana María Malvés, pairinejant en an 1755 a un varon de Tredòs e er an següent, 1756, hènnt çò de madeish damb ua mainada mès aguest còp en pòble de Vielha.

En 1767 apareish en Libre de Garòs coma *lo Doctor de Arties*. Atau donc òc que podem afirmar que Francisco Tersa moric abantes de 1795, pr'amor qu'alavetz auesse apareishut era sua Partida de Defuncion en

Libre d'Arties e es unics ans que sabem de ben segur dera sua existència son entre 1755 e 1767.

Francisco ESPANYA Y ANGLADA (*): hilh d'Amadeo Espanya e de Maria Anglada se maride damb Antonia Escala en 1800 e aqueth madeish an, en noveme, a ua hilha.

Consultadi es ans posteriors a 1801 en Libre de Defuncions d'Arties e encara que non apertien as ans objècte d'aguest estudi, creigui interessant híger coma donada biografica de Francisco Espanya que moric *de repente* en Vielha, eth dia 9 d'octobre de 1817, en tot èster enterrat en Arties eth dia 11 deth madeish mes e an. Era sua veuda Maria Antonia Escala moric eth dia 20 de seteme de 1883.

CIRURGIANS

Alberto PRADES: Era soleta referència qu'auem d'eth, deth Libre d'Arties, ei der an 1797, que bàtie *privadamente* ua mainada, *la que amenazaba peligro de morir... y que no recibió los Santos Oleos por haber muerto inmediatamente*. Ua referència sua anteriora se pòt trobar en Libre de Batiegi de Garòs, en 1786, en tot pairinejar ua mainada e a on se lo nomena coma *cirurgia de Arties*.

Bartomèu PRADES: possiblement pair der anterior, non figure enes Libres d'Arties, en èster toti eri posteriors a 1795, òc qu'ac hè, en cambi, en Libre de Batiegi de Garòs a on figure coma *cirurga de la villa de Arties*, en tot batiar a ua mainada en casa des sòns pares eth dia 15 d'octobre de 1745. Possiblement moric abantes de 1795, ja que non cònte era sua partida de Defuncion en Arties.

LHEUADORA

Ana Maria TERSA : Era prumèra remèrca sua correspon ar an 1795 e era darrèra ar an 1801.

APOTECARIS

Josep PRADES: Se ben i a dus apotecaris damb eth madeish nòm e encara qu'en cap des partidas consultades non existís, cap remèrca que

pogue èster esclaridora ad aquest respècte, non ei de mau establir qu'eth nòm de Josep prades se referís a dues persones diferents, possiblement pare e hilh, damb eth madeish ofici.

Ad aquesta conclusion s'arriba mejançant era analisi des dates enes qué son nomentadi, ei a díder: existís Josep Prades *Apotecario de Arties*, maridat damb Josefa Sala, ath quau se le namente en 1798 coma eth pair-sénher mairau damb motiu deth batieg deth sòn arrehilh, hilh de Antonia Prades e de Ignacio Riu; se ad açò li higem qu'en madeish an, 1798, se bàtie a un mainatge, hilh de Josep Prades *Apotecario* e de Ben-venguda Probaste e que Josefa Sala morís en 1799 coma *viuda de Apotecario*, ei deth tot improbable que totes es remèrques se referisquen ara madeisha persona.

(*) CALBET I CAMARASA, J.; CORBELLÀ I CORBELLÀ, J. *Diccionari Biogràfic de metges catalans*. Apareish neishut en Arties eth dia 24 de noveme de 1764. *Batxiller* en Saragossa en 1791. *Revalidat* en 1793.

Donques aquest Josep Prades sabem que siguec Apotecari d'Arties mès desconeišem es dates concrètes enes qué exercic era sua labor, e encara que non se namente credem que moric en epòques anteriores ar an 1795.

JosEP PRADES: Hilh der anterior, alavetz eth sòn nòm complèt serie Josep Prades Sala. Se lo namente er an 1798; maridat damb Bienvenida Probaste, de Castella, que morís en 1835, dera qué ena sua partida de defuncion non cònte que siguesse veuda, ben ath contrari se dèishe entreveir que Josep Prades viuie en aquera data.

Juan VIDAL: Era soleta referència sua ei der an 1798 damb motiu deth batieg d'ua hilha sua. Maridat damb Vicenta Prades, non se'n he cap mès mencion.

Metudi a hèr congetures sus era sua persona poderie tractà-se deth madeish Juan Vidal que se namente coma *Pharmacopola de Salardú* er an 1791 en Libre de Matrimònis de Vilamòs, eth quau se maridèc damb ua hilha de Josep Prades, Apotecari d'Arties, en tot batiar ara sua hilha en pòble de sa mair; congetura non massa descabellada pr'amor dera proximitat geografica existenta entre Salardú e Arties.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

Eth nombre totau de partides analisades a estat de 37, chifra escassèra entà obtier conclusions, ja que se ben i a quauque an qu'aguesta se ve aumentada, en 1796, non existís cap remèrca esclaridora ath respècte en Libre des Defuncions. En mencionar era mortalitat dera mainadèra, en Arties, se referís ada era coma *albats*. Se hè a constar se heren o non testament e s'auien recebut es Sants Sacraments.

Era baisha chifra de mortalitat que se tròbe pendent er an 1795 non se pòt avalorar ja qu'es prumères partides d'aqueth an daten deth mes de deseme en tot desconeishé-se era chifra totau deth predit an.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

Sobtada o de Còp: i a dues partides anotades damb aquestes caracteristiques. En andús cassi se tracte de dues femelhes, adultes, as que non se poguec atier espirituament, *por no haber dado tiempo su enfermedad*, çò que mos hè includí-les en apartat de mòrts de còp.

Aguest tipe de defuncions mos oriente entà un accident cerebrovascular agut o ben ua malautia cardiaca aguda.

Son es dus solets cassi enes que se pòt extrèir un possible motiu, dat qu'ena rèsta des partides non i a cap de remèrca esclaridora, se ben ei cèrt que toti es auti mòrts receberen es Sants Sacraments, exceptat des *albats*.

III. BATIEGI

Eth totau de partides analisades ei de 99. Eth motiu de que en an 1795 non i age mès de 3 batiegi, en tot contrastar damb es ans següents, non ei aute qu'eth abduït entà explicar era baisha mortalitat pendent aqueth an, e ei qu'era inscripcion des partides comence en mes de deseme.

Maugrat deth major nombre de batiegi qu'apareishen en 1796 e 1798, aquesta chifra non mènque ua diferència excessiua damb es auti ans.

- *Pair desconeshut*: Tanben nomentadi coma *hijos espúreos*, se'n parle en 3 ocasions, çò que mos da un indèx sus eth totau de batiègi deth 3%.

Ad aguest respècte non dèishe d'èster curiós eth hèt que, atau coma cònte enes partides en aguesti cassi, s'interrogèsse ara mair sus era identitat deth pare, interrogatòri qu'auie de hè-se damb era major oficialitat, dat qu'ena partida corresponenta ath dia 16 de juriòl de 1796, er interrogador ei eth Senhor Juan de la Moga, *Bayle General de Pujolo*.

Des 3 cassi nomentadi en 2 d'eri, varons andús, era mair identificuèc era paternitat en tot requèir aguesta sus un veude de Tredòs en ua ocasion e sus un maridat d'Arties ena auta. En aute cas non se'n hè mencion explicita deth supausat pair.

- *Batiegi de besonh*: Se menten en 7 oportunitats, çò que constituís eth 7% deth totau de batiadi. Quate d'eri sigueren hèti pera *comadre*, era quau ère interrogada posteriorament peth rector, *...interrogada la bautizante sobre la materia forma e intención...*. Dempús o s'acceptaue eth batièg coma valid o se lo declaraue dubtós. En aguest darrèr cas, de batiègi dubtosi, eth Rector les inscriuie coma batiadi *bajo condición*. Toti es batiègi de besonh sigueren realisadi *privadamente*.

IV. MATRIMÒNIS

Eth nombre totau obtienut a estat de 30 celebracions. Non dèishe d'èster curiós era donada qu'enes ans 1796 e 1799 non se celebrèsse cap de nòça, sense decréisher totun eth nombre de neishements; peth contrari eth naut nombre de maridatges celebradi en 1798, 10, non obtié un increment parallèl ena natalitat.

En tot analisar er origen des contraients mos trobam qu'en 14 ocasions, 46,6%, andús èren d'Arties; en 11 ocasions un des dus ère naturau de un aute pòble d'Aran, 36,6% e es auti 5 maridatges, 16,6%, eth varon ère originari de bèth pòble catalan de pròp.

Se obtieneren dispenses de consanguinitat en 6 nòces, çò que represente un indèx deth 20% de parentiu entre es contraients. Es dispenses de consanguinitat les espedie eth Bisbe de Comenges.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

Se nomenen:

- Eustaqui d'Osmond. *Obispo de Comenges*. 1797
- Juan de la Moga. *Bayle General de Pujolo*. 1796
- Joaquim de Miguel Capdet. *Alcalde Mayor de Viella* 1801. *Juez* en 1979.

Aubèrt, poblacion plaçada en çò qu'abantes ère eth Camin Reiau e qu'ara ei era actuau carretèra que baishe pera val, parallèla ath riu Garona enquia França, possedís ua glèisa jos era advocacion de San Martin, damb traces deth romanic e dera que se ditz que siguec ua capèla d'un convent d'Agustins que i auie en aqueth lòc.

Consultadi es censi de poblacion mos dan es següents resultats:

1717: 17 cases, 68 abitants

1787: 77 abitants; 39 solters, 33 maridats e 5 veudi.

Es partides de Matrimònis, Batiegi e Defuncions dera Parròquia d'Aubèrt son contienudes en un solet Libre, fòrça decorat exteriorament, que se sauve en Archiu Parroquiau de Vielha.

Eth dit Libre contien:

BATIEGI: des de 1653 enquia 1825

MATRIMÒNIS: des de 1782 enquia 1824

DEFUNCION: des de 1695 enquia 1825

CONFIRMACIONS:

TESTAMENTS:

Totes es partides son registrades en catalan.

Es que signen eses Libres son:

Reverend Blasi Ané, Rector: 1653-1678

Reverend Josep Ané, Rector: 1678-1696

Reverend Juan Grau, Vicari : 1681

Reverend Fco. Ané, Rector: 1696-1702

Reverend Matheu Ané, Vicari: 1702-1704

Reverend Juan Cirat, Rector: 1705-1743

Reverend Fco. Ané, Econòm: 1743

Reverend Fernando Ané, Rector: 1745-1765

Reverend Fco. Ané, Rector: 1772-1782

Reverend Jaume Ané: 1782-1801

I. PERSONAU SANITARI

Era soleta referéncia ath personau sanitari que trabalhèc exclusivament en pòble d'Aubèrt, ei era relatiua ara persona de Maria ANÉ USSIE, lheuadora, de cò de *Joan Jaume*.

Coneishem era su activitat professionau pendent es ans que van entre 1783 e 1799, data dera sua mòrt; anteriorament ara prumèra data, 1783, non se mente era existéncia de cap lheuadora en pòble d'Aubèrt.

Ara vista des autas cites deth personau sanitari qu'an apareishut enes Libres consultadi, se pòt afirmar que, pendent era epòca analisada, eth pòble d'Aubèrt non auie Apotecaris, Cirurgians e Mètges, ja qu'es que s'an anat inscriuent exercien eth sòn trabalh en Vielha: Pau Arjò Jaime Blanch e Anton Vidal, o en Vilac: Jasinto Sabadia e Josep Vergés.

Aguesti darrèrs personatges s'analisaràn damb mèns deteniment en comentar es pòbles nomentadi.

II. DEFUNCIONS

Contienudes en quinque libre dels defunts.

Se ben en un començament, enquiar an 1780 es mainatges sonque se registrauen en nèisher, a compdar d'alavetz s'inscriuen tanben de forma continuada es defuncions d'aguesti, qu'en cas dera Parròquia d'Aubèrt receben eth nòm de *ALBATS* e se son grani se les nomena *MINYONS* o *MINYONETES*, segontes siguen òmes o hemnes.

A) MORTALDAT GENERAU

Eth nombre totau de partides registrades a estat de 265, en tot anotà-se es mainatges o *Albats* a compdar de 1780.

Era existència d'enterraments laguens dera Glèisa demore provada en existir partides de defuncion, tant de grani coma d'*albats*, qu'atau ac testimónien:

*Enterrat en lo fosar de la capella de Sant Joan.
Devant lo Altar Majkor de St. Martí.*

En prumèr cas, es qu'enterrauen ena capèla de Sant Joan apartienien toti ara familha de *Juanbó*. Eth darrèr enterrament d'aguest tipe se produsís en 1789.

Atau madeish se coneish era existència d'ua parcella deth cementèri adreçada a auberjar es còssi des *albats* defunts, ja que se mencione en Libre des Difunts, en referí-se ara defuncion de quauqu'un des *albats*,... *que fou enterrat en lo racó dels parbols.*

Des ans en qué i a un increment ena mortalitat e en tot analisar en prumèr lòc aqueri en que s'inscriuen sonque es adults se pòt apreciar que:

AN 1710

Morissen 6 adults, 2 hemnes e 4 òmes en tot dà-se era circumstància que 3 d'aguesti son francesi e era sua defuncion se produsís damb er escàs marge d'un mes, 11 de gèr, 4 de hereuèr e 12 de hereuèr en tot higé-se que cap des 3 hec testament e qu'en un d'eri non cònte que s'administrèssen es Sacraments, òc enes auti dus.

Aguestes circumstàncies mos hèn a pensar en un motiu, encara que non cònte, bellic.

AN 1741

Morissen 6 adults, 2 hemnes e 4 òmes. I a ua tendéncia de mortalitat desviada enquias mesi heiredi, noveme, un cas e deseme, dus auti. Non se hig arren mès ath respècte.

AN 1746

Morissen 7 adults, 5 hemnes e 2 òmes. Agustè darrèrs ac hèn eth madeish mes, junh, es dies 24 e 25, en tot tractà-se un d'eri deth Reverend Josep Ané. Cride era atencion eth hèt que cap des dus recebesse er auxili espiutau, maximom quan un d'eri ère membre important deth clergat d'Aubèrt.

AN 1749

Morissen 6 adults, 2 hemnes e 4 òmes; d'aguestes defuncions dues d'eres se produsiren de *mort subita*. Tres defuncions agueren lòc en octobre.

AN 1750

Se produsissen 6 mòrts, 4 hemnes e 2 òmes, sense ua mercada incidéncia sus un mes concrèt o sus ua epòca determinada der an.

En tot analisar es ans en qué s'inscriuen tanben es mainatges, era mortalitat des quaus se ve incrementada, mos trobam que:

AN 1781

Ei er an de major mortalitat totau en Aubèrt, totun er increment se produsís entre es adults, des que morissen 8 membres, 5 hemnes e 3 òmes. Se repartissen ath long de tot er an. Des *albats* defunts, òmes toti dus, un d'eri morís negat en arriu Garona.

AN 1783

Morissen 1 adult e 5 albats. Ei er an de major mortalitat per miei d'a-guesti darrèrs. Des albats 4 son mainatges e ua mainada. Es defuncions se repartissen entre es mesi de hereuèr, 2, octobre, 2, juriòl, 1, e agost, 1.

AN 1788

Ath contrari de çò que passe er an anterior, era mortalitat major requè sus es adults, 6 mòrts, contra 1 sonque, 1 hemna, des albats. Era distri-bucion per sèxes des adults siguec de 4 òmes e 2 hemnes. Se repartis-sen ath long de tot er an.

AN 1794 e 1795

S'analysen amassa dada era sua proximitat temporau e çò d'inespecific dera sua distribucion mesadèra.

En 1794 morissen 7 persones, 4 adults, des quaus 3 èren hemnes e 1 òme, e 3 albats, 1 mainada e 2 mainatges.

En 1795 ac hèn 8 persones, 6 adults, 4 òmes e 2 hemnes e 2 albats, an-dús mainatges. Era formula deth Testament de Pietat hè era sua apari-cion tanben en Aubèrt. Es dates en qué apareish son:

1698: Un òme. Testament de Pietat fet per son pare.

1700: Ua hemna. Testament de Pietat.

1708: Ua hemna. Testament de Pietat

1709: Un òme. Testament de Pietat

B) MORTALDAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE CÒP: S'an trobat 9 cassi, 5 hemnes e 4 òmes, toti adults.

S'an considerat coma tau es cassi de *mòrt subita* o *mort repentinament* o *mort supita* o *repentinat*, atau coma aqueres ocasions, 2, en qué es de-funts non receberen es Sacraments *per no concedirli temps Nostre Senyor*.

D'aguestes mòrts repentines, dues d'eres se produsiren en er an 1749, un òme e ua hemna.

DE MALAUTIA: Se referís a un òme, mòrt en 1695 de *malaltia corporal* e que *no volgué fer testament per ser pobre*.

DE GOTA: Damb aguesta denominacion morís un òme en 1794, en tot higé-se ena partida de defuncion qu'ac hè *de gota, repentina-ment*. Maugrat açò e era explicitud deth sòn diagnostic non s'a includit enes mòrts de còp.

Ignoram a quina malautia se referís, se ben auec d'èster damb desenlaç rapid que l'impedic receber es Sacraments, encara que se remèrque que *feu testament en Sanitat*.

I a ua cita d'ua defuncion produsida en 1795, ua hemna, que non poguec receber eth Viatic *per no poder obrir la boca*.

B.2. Mòrt naturau sospetosa

Damb data 13 de març de 1789, se remèrque era defuncion d'un òme, adult, que morís *en son llit*. Non recebec es Sacraments ne cònte que hesse testament.

Maugrat çò de sospetós dera mòrt, trobat en sòn lhet, non se dèish de costat era possibilitat d'ua mòrt sobtada pes motius nomentadi en parlar d'aguest tipe de mòrt.

B.3. Mòrt violenta

DE DESGRÀCIA: I a inscrita ua partida de defuncion, corresponenta ath dia 23 de juriòl de 1767, ena qué se nomena era defuncion d'un òme, arribada en *lo bosch de Bolina, terme de Tredós*, non recebec es Sacraments.

NEGADI: Son diuèrses es defuncions trobades per aquest motiu, en tot tractà-se de 2 cassi d'*albats* e un d'ua puncèla.

Enes dus primèrs cassi se tracte, possiblement, d'infanticidi en hilhs de pares desconeishudi, ja que non se nomena era familha ara qué apertien, un produsit eth dia 13 de mai de 1781 e er aute eth dia 19 d'octo-

bre de 1785. Andús còsten coma *negats en lo riu Garona* encara qu'en un d'eri se hig que *fou trobat en l'acequia del molí d'Arró*.

En cas dera puncèla merite especiau atencion peth tèxt que se redacte ena partida:

El dia onze de juliol de 1797 fou trobat lo cadaver de una dona, donsellà, en la paixera del molí d'Aubèrt, cual cadaver segons verifications de certas personas devant los senyors Gobernador, Jutge y Notari en espe poble d'Aubert y amb la presencia de dos Cirurgians era de una donsellà nomenada Maria, filla legítima de ... y ..., cónyugues de la vila de Viella, cual fou anegada per lo riu Garona en primers de juny del corrent any y amb expressa comissió de dits senyors fou sepultat amb la solemnitat que s'a costuma en lo sementiri.

Deuant d'aguest paragraf mos trobam damb ua defuncion ara que se practiquèc ua autòpsia au mens visuau, testimoniàt pera preséncia de dus cirurgians, damb era identificacion deth cadàver per part des autoritats civils, cadàver qu'imaginam en auançat estat de descomposicion, ja que, segontes se hè a constar, hège apuprètz 30 dies qu'auie desapareishut.

CONGELACION: S'inscriuen dues partides de defuncion, corresponentes a ua mare e ath sòn hilh, que moriren eth dia 12 d'octobre de 1782, *en lo port de Benasch*.

III. BATIEGI

Eth totau de partides analisades ei de 685

- *Batiegi de besonh*: apareishen en 3 ocasions, çò que represente eth 0,43% dera chifra totau:
- Dia 4 d'octobre de 1783: *una minyoneta, en la mateixa casa luego de haber nat al mon, li administrá lo sant bautisme María Ané, de casa Juan Jaume, llevadora o obstetrix, y fou per mi rector avall firmat examinada de la administració de dit Sacrament e immediatament doná l'anima al son Criador.*

- Dia 9 de gèr de 1784: *Una minyoneta en la mateixa casa ab urgent necessitat y luego de haber nat al mon y a poch espai de temps doná la sua anima al son Criador.*
- Dia 23 de març de 1790: *Una espúrea, sub conditione, filla de pares incognits.*

Tau coma s'aprècie, en Aubèrt s'examinaue ara persona que batiaue sus era forma en qué auie amiat a tèrme eth Batieg, en tot dà-lo per bon o non bon. I a ua referéncia d'un batieg realisat *ab conditione*. Se tracte d'un mainatge, de pairs francesi, batiat er an 1796.

Per quan sos pares digueren era batejat per un sacerdot jurat scimatic de dita Republica, ab sola ablució d'aygua sens unció alguna de olis sants.

Ei precis pensar qu'en aguesta data mos trobam en plea Republica Francesa e non ère estonant qu'es francesi portèssen es sòns hilhs a batiar ena Val d'Aran, tau coma se veirà en d'auti pòbles analisadi.

Eth dia 14 de junh de 1795 se produsís un aute batieg de caracteristiques pariones:

Infant batejat en Aubert y que nasqué en la vila de Orthez de Fransa, lo dia 12, en temps de las guerras y los sacerdotes eran emigrats.

- *Part bessoèr*: se nomena en dues ocasions, çò que represente eth 0,29% deth totau.
- *Hilhs de pairs desconeshudi*: Apareishen en 6 ocasions, en tot representar eth 0,87%; respècte des hilhs nomentats *espúreos* se hè un aclariment ena partida corresponenta ath Batieg deth dia 16 de seteme de 1798 qu'aclarís que *dich espúreo per ser procreat antes de contraure matrimoni los pares.*

En çò que tanh ara identitat deth pair semble èster que s'interrogaue ara mare o ath supausat sus era madeisha, ja qu'en ua auta partida se nomena eth Batieg d'ua mainada *filla espúrea de María Ané del Tardá, donsella y suposita filla de Felip de Diu que interrogat per los paders aballs nombrados així lo diguere...*

Ei de remercar qu'aguesta madeisha mare auec ua auta *filla espúrea*, aguest còp de *pare incognit*, as tres ans dera primèra.

Era invasió per part des francesi dera Val d'Aran demore reflectida en aguest Libre de Batiég en ua remèrca que figure en 1793, eth dia 5 de mai, damb motiu dera signatura d'ua partida de batiég per part de Francisco Monge, Presbiter d'Arrós:

En ausencia del Rvdo Jaume Ané, Rector per la invasió de la Tropa Francesa en lo dia 30 de març, dia propi de Pascua de Resurrecció.

Eth dit Rector siguec absent enquiath mes d'agost d'aqueth ma-deish an.

IV. MATRIMONIS

I a registradi un totau de 41 matrimonis. D'aguesti, 5 nòces sigueren entre abitants d'Aubèrt, 12,1%; en 2 ocasions un d'eri ère francés, 4,8% e era rèsta, 34 nòces, se celebrèren damb un resident d'un aute pòble dera Val d'Aran, 82,9%.

Es dispenses de consanguinitat, 3 cassi, aufrissen uns percentatges de parentiu en Aubèrt deth 7,3%.

V. ASPÈCTES SOCIALS

- Maxiliu AMBRELA : *Moliner*. 1689.
- Felip ANTON ANER: *Diputat en les Corts de Cádiz, de la Junta de la Vall d'Aran. Fill de Francisco Aner y Josefa Benosa*. 1781.
- Felip DE DIU: *Estudent de casa del Senyor de Arrós*. 1781.
- Antón BURGUEROL: *Notari de Viella*. 1784.
- Manuel LAVEGARIA: *Batlle*. 1789. *Síndic General de la Vall de Aran*. 1792.
- Pierre LO: *Moliner*. 1798
- Juan ADEMÀ: *Oficial interino del Valle de Aran*. 1801.
- Lluís PORTOLÀ : *Notari de Viella*. 1753.

VI. ASPÈCTES MILITARS

- SOLER: *Alferez Major de Viella*. 1675
- Josep CAU: *Capità de Infanteria del Regiment de Burgos, natural de Laredo*. 1722.
- Josep BUENDIA: *Capità resident en Viella*. Maridat damb Mariana Arjó. 1746.

Bausen, pòble amagat enes montanhes dera Val d'Aran, ei un des que limiten dirèctament damb eth sud de França. Era sua glèisa Parroquiau se tròbe jos era advocacion de Sant Pèir.

Ena epòca que mos aucupe, Bausen, segontes referís Francisco de Zamora en sòn qüestionarti, patic un gran huec que des.heiguec bona part deth pòble. Cau pensar qu'ena bastissa des cases s'emplegaue era palha entà hèr es tets, materiau nautament inflamable.

Eth nomentat huec se produisc eth dia 26 de hereuèr de 1787 e segontes eth madeish qüestionari:

Sumió al pueblo en la desgracia, quemándose en 3/4 de hora entre granjas, bordas y casas, 164, sucedió entre las 4 y las 5 de la tarde.

Se quemaron diferentes personas.

Es cremades dera gent non deueren èster de consideracion ja que non apareishen reflectides en cap des diferents Libres.

Es censi consultadi mos aufrissen es següentes chifres:

1717:25 cases, 129 abitants

1787:423 abitants, 248 solters, 150 maridats e 25 veudi.

Pontaut, amàs de cases que se tròbe ena carretèra, en horcalh damb eth camin que puge enquia Canejan, apartien ath pòble de Bausen.

Es partidas de Batieg, Defuncion e Matrimòni, deth pòble de Bausen, se tròben remassades en un solet Libre en qué se lieg *TOMO II*, cò que

mos hè a pressuposar era existéncia d'un *TOMO I*, anterior, e que desapareishec.

Aguest Libre se sauve en Archiu Parroquiau deth pòble de Les e contien:

BATIEGI: des de 1773 enquia 1850

MATRIMÓNIS: des de 1773 enquia 1821

DEFUNCIONS: des de 1773 enquia 1830

Es partidas se tròben inscrites, ena sua major part, en latin, en tot apareisher esporadicament quauques ues en catalan o en castelhan.

Es que signèren es madeishes son:

Reverend Jordi Baqueria, Rector: 1773-1793

Reverend Agustinus Ané, Econòm: 1793-1794

Reverend Joaquinus Baqueria, Rector: 1794-1795

Reverend Joane Savi, Econòm: 1796

Reverend Joane Savi, Rector: 1796-1801

I. PERSONAU SANITARI

Consultadi es Libres Parroquiaus de Bausen, era soleta referéncia nominau qu'apareish referenta ath Personau sanitari que desvolopaue era sua activitat en aguest pòble, ei era que nomena a Petrus Joannes SANGLADA, cirurgian.

Era sua prumèra remèrca ei der an 1775, en èster testimòni de nòça en Bausen. Se maridèc damb Antonia Medan, puncèla de Canejan. Era darrèra remèrca sua en Bausen ei der an 1791.

Analísadi es Libres de Les, trobam ua remèrca sua en 1750, en tot presentà-lo coma Pere Joan Sanglada, *cirurgia de Bausen*, e ua auta er an 1777 en èster testimòni d'ua nòça en aguest pòble.

Sabem tanben, encara que desconeishem eth sòn nòm e cognòms, dera existéncia en Bausen d'ua lleuadora qu'exercie en aguest pòble eth sòn trabalh. Es remèrques que la nomenten son:

17 d'octobre de 1796, *Baptizata fuit domini per obstetricem quodam parvula filia de patris incognitis.*

5 de seteme de 1801, *Baptizat fuit domi per obstetriciem ex necessitatem cuidam parvulus filius de Maria Sacau e patri incognitis.*

II. DEFUNCIONS

S'an consultat 365 partidas de defuncion, des quaus 216 son d'adults e 149 de mainadèra.

Ei remericable era minuciositat damb era que s'inscriu era recepcion des Sacraments, ben se se receberen toti o en sòn defècte quini èren; contràriament non ei nòrma d'aguest pòble de Bausen apuntar se heren o no testaments es defunts.

I a ua defuncion ena qué apareish er estat mentau deth defunt e que ditz atau:

25 de noveme de 1774, un òme, *Fatus*, non recebec es Sacraments.

Son moltes es allusions, dirèctes o indirèctes, que se pòden liéger enes partidas de Bausen e que se referissen ara persecucion que patie era Glèisa Francesa en temps dera Revolucion, en tot obligar a molti cape-rans a emigrar entà tèrres araneses; quauqu'un ja non tornèc tath sòn país en tot morir ena Val d'Aran. Ad aguest respècte podem liéger en Libre de Defuncions de Bausen:

Dia 7 de deseme de 1794, partida de Defuncion de *Don Petrus Suven-casia, Presbítero Oppidi de Sola, Regne de Galia.*

Dia 22 de gèr de 1796, partida de defuncion de *Antonius Naous, Rector Oppidi de Deimos, Galia.*

Descriuem ara mèss concissament es ans enes qué era mortalitat siguec mèss nauta:

AN 1774

Èm convençudi que mos trobam dauant d'un an epidemic, de vertadèra catastròfa demografica. Morissen 46 personas e se demnen tant es adults, 18, coma era mainadèra, 28.

Era distribucion per sèxes siguec enes adults de 10 hemnes e 8 òmes, en tant qu'èna mainadèra moriren 13 hemnes e 15 òmes.

En observar era distribucion mensuaü vedem qu'era major mortaldat se produsic enes mesi de març e abriu, 15 e 18 defuncions respectivament, encara qu'en hereuèr es 4 mòrts que i auec sigueren a compdar deth dia 15, coma se comencèsse era crisi pendent aqueth mes. Atau madeish, es mòrts pendent eth mes de mai se registren a prumèrs de mes.

En tot observar tamb deteniment es partides inscrites, mos trapam ua sèrie de trobalhes que criden era atencion:

- Familiaritat: en mes de març morissen eth madeish dia, dia 6, ua mare e era sua hilha. En mes de mai, dia 5, morissen 2 mainatges, germàs.
- Sacraments: Se ben ei nòrma dera part deth defunt era recepcion de toti es Sacraments, pendent es defuncions d'adults d'aqueth an, arriba des enes mesi de hereuèr, març, abriu e mai, semble èster qu'existís bèth impediment entà poder combregar, ja que des 13 adults mòrti pendent aguesti mesi receberen sonque era Penitència e era Extremoncion 6 d'eri, d'auti 5 non receberen cap de Sacrament e sonque 2 les receberen toti.

Deuant des donades expausades, podem díder que se produsic en Bausen ua epidèmia plan importanta, era quau non respectèc ne as mainatge ne as adults, sense distincion de sèxes e que deuie conduir ara persona a un intens estat de postracion, en tot impedí-li recéber eth Viatic o en tot provocà-li era mòrt de seguida.

AN 1781

Morissen 21 personas, 11 adults des quaus 4 son hemnes e 7 òmes, e 10 mainatges, 8 hemnes e 2 òmes. Segontes era distribucion mesadèra son com er an anterior, es mesi de març, abriu e mai es que se cruben mèss

victimès damb un aute tant eth mes de noveme. Se pòt pensar qu'eth motiu poguec èster bèra microepidèmia qu'afectèsse tant as adults com as mainatges. Non i a mès donades ad aguest respècte.

AN 1787

Era dèmne, aqueth an, se produsís sustot enes adults, 12 mòrts, des quaus 10 èren hemnes e 2 òmes, distribucion aguesta que cride era atencion. Des mainatges mòrti 1 era hemna e 3 òmes.

Era mortaldat des 16 persones se repartís ath long de tot er an, sense que regesque mès ua epòca que ua auta; toti es mòrti receberen es Sacraments. Non i a mès donades ad aguest respècte.

AN 1793

Morissen 19 persones, 13 adults, des quaus 9 son hemnes e 3 òmes e 6 mainatges, 3 òmes e 3 hemnes. Era distribucion ei omogènea pendent tot er an.

AN 1794

Morissen 22 persones, 12 adults, 8 òmes e 4 hemnes e 10 mainatges, 6 òmes e 4 hemnes.

Era distribucion mesadèra aufrís ua desviacion enquias mesi d'estiu de juriòl, agost e seteme, en tot d'à-se era cinconstància qu'ei pendent aguesti mesi quan se produsís era mòrt de toti es mainatges nomentats, 10, en tant que sonque morissen 3 adults. Per contra era mòrt d'aguesti darrèrs se desplace enquiara fin der an, noveme e deseme, mesi enes que morissen 5 des 12 adults, 2 d'eri son germanes.

S'ada açò li higem qu'en mes de gèr der an següent morissen 3 adults e que d'eri 2 tanben son germanes, mos trobam deuant de bèra microepidèmia de darrèrs d'an que continue er an següent, en çò que tanh as adults.

En çò que tanh as mainatges credem ena existència d'ua auta microepidèmia de caractèr estivau, possiblement procèssi intestinaus o virics infantils que provoquèren ua grana mortaldat infantil en aguesti mesi, e cap de mòrt adulta.

AN 1795

Morissen 31 persones, 25 adults, 15 hemnes e 10 òmes, e 6 mainatges, toti òmes. Aguest an, era mortaldat dequè enes adults.

Ei un mau an entath clergat de Bausen en morir prumèr Joaquin Baqueria, Rector, en mes de hereuèr, entà posteriorament, en mes de deseme, lo seguic eth Rector que lo remplacèc Agustín Ané.

Era tendència de mortaldat semble requèir enes mesi de seteme, octobre, noveme e deseme, entà continuar eth mes de gèr der an següent 1796, en tot repetí-se ací era madeisha circumstància de parentiu qu'en d'auti ans, pr'amor qu'en gèr de 1796 morís un frair der Rector defunt en deseme de 1795.

Des 25 adults mòrti, 7 d'eri non receberen era Eucaristia e en 2 ocasions non receberen cap de Sacrament.

AN 1796

Morissen 20 persones, des quaus 16 son adults, 8 òmes e 8 hemnes e 4 son mainades. Era distribucion, exceptat eth mes de gèr, que ja s'a comentat, ei unifòrme entà tot er an.

Deuant d'aguestes donades, mès que d'ans en concrèt, se pòt parlar d'ua epòca que va des de 1793 enquia 1796, andús includits, enes qu'era vida en pòble de Bausen non deuec èster planèra. Sigueren tempsi durs entà ua petita comunautat que vedie, sense compdar damb mieis sanitaris, coma amendrie era sua demografia.

B) MORTALDAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE CÒP: apareishen nomentades coma mòrts *subitas* un òme e ua hemna, adults, e que per estranha coincidència arriben andues en malerós an 1774, ua eth dia 15 de març e era auta eth 20 de deseme.

Credem que s'agís, en un començament, de mòrts fulminantes, provocades per accidents cerebraus o cardiacs, de tipe agut, maugrat laguens deth context en qué succedissen: an de major mortalitat, connotacions epidèmiques- non serie estonant que siguessen era conseqüència darrèra d'ua malautia infectocontagiosa.

III. BATIEGI

Aguest apartat merite especiau atencion pes circumstàncies sociaus que convergissen en eth. An estat revisades un totau de 444 partides de Batieg.

- *Batiegi de besonh*: se realisèren en 45 ocasionss, çò que represente eth 10,1% deth totau; d'aguesti 26 èren hilhs de Bausen, 6,2%, en tant qu'en 19 ocasions es pairs èren francesi, 65,5%
- *Parts bessoèrs*: Se remassen 2 parts, çò que represente un percentatge deth 0,45%; des dus un d'eri recebec un batieg de besonh en casa sua.
- *Hilhs de pare incognit*: Se reflectissen en 20 ocasions, percentuauament represente eth 4,5% de toti es neishements registradi.
- *Batiadi, hilhs de pairs naturaus de França*: A compdar der an 1794 comencen a aparéisher partides de Batieg de neishudi en França, de pairs originaris d'aguesta nacion. Tanben i a ua mainada era mare dera quau ère naturau de Bausen mès que viuie en pòble francès de Hòs.

Era explicacion ad aguest fenomèn se remasse en madeish Libre de Batieg, en ua remèrca relatiua ar an 1796, que ditz:

Baptismata collata per don Joano Savi tempore gravantis persecutionis iglesias gallicana.

Ei a díder, igual com se reflectís en Libre de Defuncions, i auie abitants de pòbles francesi propèrs ara Val d'Aran que viegen a batiar as sòns hilhs en Bausen e non sonque açò, senon qu'es caperans qu'impartien eth batieg èren francesi qu'auien hugit dera Revolucion.

Aguesta circumstància d'emigracion temporau per rasons religioses se remasse, encara qu'en fòrça menor quantia, en d'auti pòbles dera Val, encara qu'ei logic pensar que dada era situacion de tèrme de Bausen damb França siguesse aguest un des pòbles mès afectats per aguesta emigracion.

IV. MATRIMÒNIS

S'an consultat un totau de 127 partides de Matrimòni. Es dues persones apertien a Bausen en 72 ocasions, eth 56,6%, e en 39 cassi es dus maridats èren de França, 30,7% Des autes nòces, en 9 ocasions un ère aranés mès non de Bausen, 7%, e era rèsta, 7 maridatges, un ère francés en tant qu'er aute ère de Bausen, 5,5%.

Es dispenses de consanguinitat autrejades sigueren 32. S'ad aquestes li restam es que se concediren as matrimònis celebradi entre francesi, 4, mos aufrís un percentage de consanguinitat entres abitants de Bausen deth 38,8%, chifra bric estonanta se se pense en emplaçament geografic d'aguest pòble, aluenhada dera via principau qu'entercomunique es pòbles dera Val d'Aran.

A compdar de 1795, e per rasons sobradament explicades, s'assitís a un gran nombre de celebracions entre parelhes vengudes de França.

Betlan, pòble d'escassi abitants, possedís maugrat es sues redusides dimensions ua des legendes de talh epic mèrs importantes dera Val d'Aran, era de Mandronio de Betlan, o era deth Gegant de Betlan, guanhador ena batalha damb es legions romanes installades ena Val d'Aran.

Era sua glèisa se tròbe jos era advocacion de Sant Pèir.

Consultadi es censi que se possedissen sus aquest pòble, mos dan es següentes donades:

1717:8 cases - 28 abitants

1787:81 abitants; 34 solters, 44 maridats e 3 veudes.

Es partides corresponentes a Betlan se tròben remassades sonque un Libre, de dimensions redusides, que se sauve en Archiu Parroquiau de Vielha. Aquest Libre contien:

BATIEGI: des de 1747 enquia 1816

MATRIMÒNIS: des de 1749 enquia 1815

DEFUNCIONS: des de 1747 enquia 1815

CONFIRMACIONS: corresponentes a 1769 e 1801

Totes es partides, sense excepcion, son inscrites en lengua latina e es que les signen son:

Reverend Miguel Calbetò, Rector: 1747-1769

Reverend Sebastián Subirà, Econòm: 1769

Reverend Tomas Pont, Rector: 1769-1790

Reverend Francisco Arjò, Econòm: 1790

Reverend Ignacio Ferrer, Rector*: 1790

Reverend Francisco Arjò, Rector: 1790-1801

**Cum consensu de Dr. Francisco Arjo, Ecónomo de Betlan, aus-sentis.*

I. PERSONAU SANITARI

En veir es referéncies qu'apareishen en Betlan sus eth Personau Sanitari dera epòca, podem afirmar que, possiblement, era sanitat d'aguest pòble depenesse dirèctament de quinsevolh aute pòble vesin, ja que non se nomena cap de mètge, cirurgian o apotecari.

Òc que se nomena en cambi, encara que sense especificar eth sòn nòm e cognòms, era existéncia d'ua lheuadora que demore reflectida en ua partida de Batieg d'un òme, celebrat eth dia 11 de gèr de 1769 e que s'inscriu com:

Fuit baptizatum ab Obstetricem examinata de recta administratio de baptismi.

Atau donques coneishem era existéncia d'ua lheuadora que batiaue, damb tota seguretat per besonh, e que dempús era madeisha siguec examinada sus era manèra d'administrar aguest Sacrament, examèn que tanben apareish en d'auti pòbles.

En libre publicat per Vicente Pérez Moreda se remasse aguesta conducta tanben en d'auti pòbles dera Espanha interiora, en afirmar que:

El examen de la partera por el párroco sobre la práctica del Bautismo de necesidad era frecuentemente recordado por las autoridades eclesiásticas.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

Eth numerò totau de partides de Defuncion analisades a estat de 78, totes d'adults. Non se hè cap de remèrca enes disparières partides que pogue hèr a sospèctar un motiu de mòrt. Exceptat en 6 cassi, non se mencione era realisacion de testament, mès òc que cònte en totes eres era administracion des Sants Sacraments. En tot analisar individuament es ans de major nombre de defuncions ne trèm:

AN 1748

Morissen 4 adults, dus d'eri hemnes, en mes d'octobre. Non i a pro donades entà plantejar ua ipotèsi.

AN 1753

Morissen 4 adults, 2 òmes e 2 hemnes, es dus primèrs en mes de deseme. Tanpòc auem pro donades, sonque se poirie pensar ena possibilitat d'un cèrt rigor iuernau.

AN 1754

Morissen 3 òmes e ua hemna, aguesta e un òme en madeish mes d'octobre. Aguest an e er anterior poderien agropà-se e ara ipotèsi de rigor iuernau se poirie júnher era d'epòca dificila entara Val d'Aran.

AN 1779

Ei eth de major mortalitat, 7 adults, 3 òmes e 4 hemnes. En aguest cas s'aprècie ua agropacion de mòrts ath torn des mesi de seteme, octobre e noveme.

III. BATIEGI

Eth nombre totau de batiegi siguec de 228

- *Parts bessoèrs*: en tot supausar un totau de 228 parts pendent eth periòde analisat e damb era constància de sonque un d'eri coma bessoèr, s'obtié ua proporcion des madeishi deth 0,43%.

- *Batiegi de besonh*: encara que non se nomena explicitament coma tau, se dèishe entreveir qu'eth realisat pera *Obstetricem* siguec un batieg d'aguest tipe. Era proporcion, respècte ath totau, serie tanben deth 0,43%.

IV. MATRIMÒNIS

Eth nombre totau siguec de 34 celebracions pendent eth periòde analisat.

Non se nomena, se n'i auca, es dispenses de consanguinitat que siguen autrejades.

Des 34 matrimònis, eth 20,5% se realisèc entre parelhes de Betlan, 7 cassi; en 64,7% des nòces un d'eri ère de Betlan e er aute de d'aute pòble aranés, 22 cassi e en 5,8% un des dus ère francés, 2 cassi.

Referent as longui periòdes enes qué non se celèbre cap de maridatge, non se tròbe ua auta explicacion qu'era manca de contraents, argument de mau sostier o, de major credibilitat, eth desbrembe deth caperan ena sua inscripcion, pr'amor qu'enes ans comprenudi entre 1771 e 1778 non se produsic cap de maridatge òc que s'inscriuren, d'auta part, es defuncions e es batiegi d'aqueri ans.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

Enmanuel Arró. *Teixidó. Baut. de Betlan*, 22/VIII/1787

Com donada anecdotica cau mentar era remèrca que cònte ena fin deth Libre de Betlan, referent a ua Cedula Real adreçada as Reverends caperans dera Val d'Aran, datada en 1813 e qu'en un des sòns paragrafs ditz:

...los hijos menores de 25 años y las hijas menores de 23 cualquier estado que pertenezcan pueden contraer matrimonio sin licencia de sus padres, pudiéndose casar a su arbitrio...

Glèisa de Bossòst

Bossòst se tròbe plaçat ena arriba deth Garona, e i trauèsse era carretèra qu'en direccion a França baishe des de Vielha. Possedís ua Glèisa d'un estil romaníc ben blos, que se tròbe jos era advocacion de Nòsta Senhora dera Concepcion. Mès non se limiten ad aguesta glèisa es bastisses religioses d'aguesta poblacion, ja qu'èren sèt es capèles qu'auie. Conde era legenda d'aguest pòble, que temerós dera Pèsta, "*muerte negra*", que s'anaue apropiant d'Euròpa, s'encomanèc ara interseccion Divina entà liurà-se d'aguest mau, en tot comprometé-se, en cas de non patir cap mau, en lheuar, en accion de gràcies, es sèt capèles nomentades que, coma un cordon espirotuau, entoren Bossòst.

Ua auta explicacion ei qu'aguestes capèles se lheuèren non coma accion de gràcies senon coma mesura espirotuau preventiua, coma se d'ua cintura sanitària se tractèsse, deuant dera proximitat dera Pèsta. Se siguec atau, desconèishem era efectivitat artenhuda.

Sigue quin sigue eth motiu dera sua construccion, òc que semble provada era sua relacion damb era epidemiau, se mès non quan ua d'aguestes capèles se tròbe jos era advocacion de Sant Ròc, Patron ath qué non se dubtaue acórrer en temps epidemics.

Non mens curioses son es responses que dan es autoritats eclesiàstiques e civius dera epòca ath qüestionari de Francisco de Zamora. Aquiu se i pòt liéger, ara demana de quines son es plantes medicinaus prenuades entath guariment des malauties, era responsa següenta:

Hay veledre, de raiz rizoblanca, que se consume echa polvo, y si se toma mucha de vehemencia repentina y violenta; genciana, trementina para quebraduras de huesos brazos o piernas o costilla, para florongos i tumores, dolores mitigarlos. Y finalmente no hay otro ingrediente en todo el país más util, más general, más efectivo, más manual y menos costosa para infinitas curaciones y restauracion de la salut que la trementina del aveto de montaña. Y SUELE SER EL CONSUELO DE LAS MUGERES MAL MARI-DADAS.

D'autes responses trètes deth madeish qüestionari son:

La carestia del azeyte no da lugar a hacer velas ni aun a los Rectores para estudiar.

Siempre suele haber un gastador de vino, por no decir borracho.

No pasan de octogenarios.

Las enfermedades mas frecuentes son resfriados, catarros, caudados más por el calor que por el frio. Calenturas, fiebres pútridas y viruelas en la puericia. Hay lisiados, contrahechos, sordomudos y tontos que continua hasta la cuarta o quinta generación, radiando este vicio en la sangre o semen de las familias, cosa en que reparan ya mucho de emparentar con semejantes porque heredan luego el achaque.

Consultadi es censi trobam es següentes donades:

1717: 72 cases, 234 persones

1787: 777 abitants; 453 soltèrs, 268 maridats e 56 veudi.

Ben pòc ei eth materiau que se consèrve deth pòble de Bossòst, hèt francament lamentable en èster un des pòbles mès relheuants laguens dera Val d'Aran, tant pera sua situacion geografica coma peth sòn naut nombre d'abitants.

Er unic Libre Parroquiau existent contien:

BATIEGI: des de 1782 enquia 1811

MATRIMÒNIS: des de 1787 enquia 1819

DEFUNCIONS: des de 1776 enquia 1819

Entara sua redaccion s'a emplegat preferentment eth Latin e bères partides s'an inscrit en Catalan. Eth libre se sauve en Archiu Parroquiau de Bossòst. Coma signants apareishen:

Reverend De La Moga, Rector: 1776-1178

Reverend Berart, Rector: 1778-1801

I. PERSONAU SANITARI

Consultades es escasas donades de qué dispausam enes Libres Parroquiaus de Batiègi, Defuncions e Matrimònis de Bossòst, era lista de Personau Sanitari demorarie coma seguís:

MÈTGES

Andrés o Andreas BORDES BENOSA: Era sua prumèra cita date der an 1784, en èster pairin d'un òme.

Maridat damb Rosa Rodríguez. Se coneish eth naishement de dues hilhes, Margarita Anna, en 1786 e Maria Agnetis, maridada aguesta darrèra damb Blas Safont, cirurgian e dera qué desconèishem era data de neishement. Era darrèra referéncia sua ei der an 1798.

CIRURGIAN

- Francisco SAFONT. Eth prumèr còp que se lo nomen-te ei en Libre de Batiègi, er an 1782. Maridat damb Rosa Cao, sabem dera existéncia d'un hilh, que siguec tanben cirurgian, Blas Safont. Se desconèish se i agueren en aguest maridatge mès hilhs, dat lo tardiu des dates. Era darrèra remèrca ei damb motiu dera sua mòrt, eth dia 3 de gèr de 1789.
- Joannes CAMPÀ CAUDET (*). Maridat damb Rosa Ardon, se le nomen-te per prumèr còp er an 1793 damb motiu deth batièg d'un hilh. Era darrèra remèrca hè referéncia ath Batièg d'ua auta hilha.
- Blas SAFONT. Hilh der anterior e, com eth, cirurgian. Se lo nomen-te per prumèr còp en 1794, damb motiu dera sua nòca damb Maria Agnetis, qu'ei era hilha d'Andrès Bordes, mètge. D'aguest maridatge nei-

sheren, au mens, 2 hilhs, un gojat 1796 e ua gojata en 1798, data aguesta dera darrèra referéncia d'aguest cirurgian.

LHEUADORA

- Francisca CASSAÑA. Nomentada en tres ocasions, totes en Libre de Batiegi. Era prumèra en an 1783 e era darrèra en 1788.

APOTECARIS

- Gabriel GALLART. Se coneish era sua existéncia pr'amor dera sua partida de defuncion eth dia 7 d'agost de 1778. Posteriorament, en 1782, morís ua hilha sua e se lo torne a nomenar.
- Anton DEÓ. Apareish tardiament, dejà que se nomena, en ua sola referéncia, en an 1800 damb motiu deth Batieg d'ua hilha sua. Maridat dam Juana Maria Marqués, èren andús naturaus de Canejan e s'installèren en Bossòst possiblement per motius professionaus.

Non s'an trobat en Bossòst donades relatives a d'auti professionaus sanitaris, qu'amièssen a tèrme eth sòn trabalh dehòra der encastre d'aguesta poblacion.

(*) CALBET I CAMARASA, J., CORBELLA I CORBELLA, J. Diccionari Biografic de Metges Catalans. Lo nomena coma *Graduat* en RCC de Barcelona en 1775.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

S'an remassat 353 partides de defuncion, 170 d'adults e 183 de mainadèra. Es personas enterrades laguens dera glèisa sigueren:

- Joan Subirà, Reverend, enterrat ath miei dera Glèisa, a on se solien sèir es hemnes de çò d'Augé.
- Anton Benosa enterrat *debant lo altar del Roser*.

- *Una miñona, filla de Anton Rodríguez*
- Mossen Francisco Casat, enterrat ath miei dera Glèisa

Enes partides analisades non cònte se receberen es Sants Sacraments ne se heren testament. En tot analisar an per an es que presentèren ua major mortalitat s'obtié:

AN 1782

Morissen 22 persones, 11 adults e 11 mainatges. Era distribucion per sèxes enes prumèrs siguec de 5 hemnes e 6 òmes, en tant qu'en cas des mainatges siguec de 10 òmes e 1 hemna.

Era distribucion ei repartida en toti es mesi der an, ara ben, es quate defuncions deth mes de hereuèr son totes d'adults, en tant qu'es arribades en seteme e octubre, 8, son de mainatges, en tot dà-se eth cas de que dues d'aguestes mòrts èren germàs, çò que non aluenhe era ipotèsi dera existència d'un motiu comun, pendent aguesti mesi en Bossòst.

AN 1783

Morissen 49 persones e constituís er an de major mortaldat des analisadi en aquest pòble. D'aguesti, 14 siguèren adults e 35 mainatges. En cas des adults, 9 son òmes e 5 hemnes, en tant que des mainatges, 27 son òmes e 9 hemnes.

En tot observar era distribucion per mesi se remèrque qu'era majoria des defuncions arriben enes mesi de calor, mai, junh, juriòl e agost, 36 mòrts.

Des mòrti en mai, 10, 3 èren adults e 7 mainatges; es de junh, juriòl e agost, siguèren toti, exceptat un, mainatges, en tant que des de darrèrs d'agost enquia deseme moriren 6 adults e 6 mainatges. Damb aguestes donades, non esitam en afirmar que mos trobam deuant d'ua epidèmia, de mercat caractèr infantiu e de predomini estiuau.

AN 1784

En aquest cas, era mortalitat se distribuís d'ua manèra mès uniforma pr'amor que des 28 defuncions, 13 son a dults, 7 òmes e 6 hemnes, e 15 son mainatges, 11 òmes e 4 hemnes. I a ua cèrta distribucion pendent tot er an, damb un leugèr increment en andús extrems, gèr, 4 mòrts e

deseme, 5 mòrts. Ara vista d'aguesti tres ans e en tot dà-se era circonstància de que son ans correlatiu en temps, mos hè er efècte de que mos botjam en un periòde epidemic.

AN 1787

Morissen 36 persones, 15 adults , des quaus 7 son òmes e 8 hemnes, e 21 mainatges, 12 òmes e 9 hemnes.

Mos trobam de nau deuant d'ua distribucion pòc correnta, pr'amor que des 21 mainatges mòrti 16 d'eri ac hèn pendent agost, seteme e octobre, en tot dà-se era circonstància qu'en madeish periòde de temps sonque morissen 3 adults.

AN 1788

Morissen 24 persones, 11 adults, 5 òmes e 6 hemnes e 13 mainatges, 4 mainatges e 9 mainades. Non i a un predomini net mesadèr, exceptat eth mes de gèr, que des 6 mòrts arribades, 5 son adults.

Aguesti dus darrèrs ans, ço de madeish que succedís enes tres prumèrs, se les consideram d'ua manèra conjunta, vedem que morissen mès es adults enes mesi heireds, en tant qu'era mortalitat infantiu se produsís mès enes mesi de calor.

Sense desbrembar era ipotèsi des microepidèmies estivaus, un aute factor a tier en compde poirie èster era desidratacion mairau enes mairs qu'auessen de suportar trabalhs pesadi dehòra, entà auer minjar enes epòques de crisi. Mairs, qu'en cas de dar era popa, provocarien segondàriament problèms gastrointestinaus enes hilhucs, en administràles era lèit mairau en concentracions non apropiades. Açò non dèishe de constituí-se en ua auta ipotèsi.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

En mancar donades referentes ara mortalitat concrèta, non ei possible hèr cap de comentari ad aguest respècte.

III. BATIEGI

S'an registrat 504 partides de Batieg.

- *Batiegi de besonh*: Son 9 es acabats de nèisher que receberen aquest tipe de Batieg, çò que represente eth 0,39% deth totau.
- *Hilhs de pair desconeishut*: Se nomena en 3 ocasions en Libre de Batieg, era sua proporcion ei deth 0,59%.

IV. MATRIMÒNIS

I a registrades 144 partides de Matrimòni. Dispenses de consanguinitat s'autregèren en 19 ocasions, cò que mètque qu'en 13,1% existie bèth vinclè consanguini entre es contraents. I a ua dispensa d'*afinitat*, situacion que se daue quan un des que se maridaue, o toti dus, èren veudes e i auie ua cèrta relacion de parentiu entre eth defunt/a e eth que s'anaue a maridar.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

- D. Antón SALA: *Administrador de la Duana*. 1778.
- D. José CAO DE BENOSA: 1785.
- Pere REYLLO: *Ministro de Rentas*. 1800.
- Antón RODR_GUEZ: *Interventoris in amministrazione regali*. Maridat damb Margarita Bordes. 1790.
- Francisco GARRIGA: *Administrador de la duana*. 1800.
- Juan CABRAFIGA: *Ministre del Resguat de la Ronda de Bossòst*. *Ministre del Resguat de Rentas Generals*. 1800.
- Andrés SANTAELLA: *Ministre en les Salines de Gerri*. 1800.
- Francisco SAGALÉS: *Cabo de Ronda de Reales Rentas*. 1798.
- Petro BUENO: *Ministris Vectigalium*. 1789.
- Francisco GENE: *Ministris Vectigalium*. 1789.

Pòble plaçat ena montanha que possedís ua sèrie de bordaus adscrits ara sua jurisdiccion, actuaument desabitadi ena sua major part: Bordius, Porcingles, Campespin, Pradet e Cassenhau, sense deishar de nomenar Sant Joan de Toran, petit nucli abitat e que segontes conden es croniques, de fundacion anteriora a Canejan, pr'amor que Canejan se fondèc gràcies ara installacion en aguest pòble d'uns germàs, de cognòm Bordes, que hugien de Sant Joan de Toran en poder des *Caballeros de Malta* que, segontes conden es madeishes croniques, *oprimían a la población*.

Consultadi es censi de qué dispausam ne trèm es següentes donades:

1717: 40 cases-149 abitants

1787:314 abitants; 209 soltèrs, 70 maridats e 35 veudes.

Se mos remetem ath qüestionari de Francisco Zamora se tròben ues remèrques referentes a Canejan que son importantes de nomenar:

Las casas eran construídas en piedra, sin cal porque no la hay en el territorio, por dentro de madera, cubiertas de paja y pobremente adornadas.

Era bastissa d'aguest tipe, mejançant palha en tet, facilitèc era propagacion deth huec en un incèndi er an 1752, en qué demorèren alhama-des es 2/3 parts deth pòble.

Hay una taberna que se subasta cada año, con la obligación de que el que la coge debe tener vino de continuo y fiárselo a los enfermos.

Las enfermedades que padecen son diferentes y cada uno usa para curarlas de los remedios que tiene experiencia han hecho efecto.

Era praubesa d'aqueth temps se contemple en afirmar que:

Se crían pocas gallinas porque gastan mucho grano.

O ben en tot referí-se ara emigracion quan eth Rector interrogat ditz que:

En invierno mozos y casados se van a trabajar a Francia.

La gente son robustos (pero la mayor parte pequeños) y bien dispuestos y no hay muchos que pasan de los 60 ni hay defectos ni deformidad general.

Las enfermedades son las comunes, a excepción tercianas y quartanas que no las hay.

Suicidios los ordinarios.

Deth huec qu'auem nomentat adès i a ua remèrca ath respècte:

En el año 1752 en el mes de Agosto hubo un incendio por el cual se quemaron las dos partes del pueblo y fue tan violento que aun- que sucedió de día no se pudo sacar casi nada de las casas por cuyo motivo quedó el pueblo arruinado.

Es partides de Batieg, Defuncions e Matrimònis corresponentes ath pòble de Canejan se tròben remassades e 2 Tòms, que se sauven en Archiu Parroquiau deth pòble de Les.

Eth prumèr Tòm contien:

BATIEGI: des de 1768 enquia 1801

DEFUNCIONS: des de 1786 enquia 1821

CONFIRMACIONS: es realisades en aguest periòde.

Eth segon Tòm contien:

MATRIMÒNIS: des de 1768 enquia 1801

Son redactades en Latin ena sua majoria e bèra ua en catalan e castelhan.

Es que signen son:

Reverend Andrés Benosa, Rector: 1768-1791

Reverend Sandarán, econòm: 1791

Reverend Juan Francisco Deó, Rector: 1791-1801

I. PERSONAU SANITARI

Un còp analisades es disparières partides de Batiegi, matrimònis e Defuncions corresponentes ath pòble de Canejan se remèrque qu'enes madeishes non se nomete cap de mètge qu'exercisse eth sòn trabalh en aguest pòble; en tot dà-se era madeisha circumstància damb es apotecaris; mès dificil de creir ei que non i auesse cap lheuadora, dat er isolament geografic de Canejan, se ben eth sòn nòm non apareish reflectit en cap de partida.

Era unica aparicion d'un mètge, tostemp en relacion as partides e era epòca consultada, hè referència ara persona de Francisco SANDARAN, estudiant de medicina, d'Arres, damb certesa emparentat, peth cognòm, damb eth pòble de Canejan, tà on anèc en 1775 entà èster testimoni d'ua nòça. Aguestes son totes es donades qu'auem d'eth; desconièshem s'arribèc a exercir era medicina ena Val d'Aran.

Atau donques, era lista deth personau sanitari de Canejan ei compausada per:

CIRURGIANS

- Andrés MEDAN: Era sua prumèra remèrca ei der an 1772, damb ocasion deth batieg d'ua hilha sua.

Maridat damb Teresa Bersach, damb era que possiblement sonque auec ua hilha. En 1791 se maride era sua hilha damb un òme deth pòble francés de Hòs. Era sua darrèra referència ei der an 1798, en èster pairin d'ua mainada.

- Juan ROMEBA BORDES (*): Hilh de Mateo Romeba e de Maria Bordes. Se maridèc en 1795, data dera sua prumèra referéncia, damb Maria Medan Sanglada, hilha de Juan Medan Capdevila e Rosa Sanglada, matrimòni deth que neisheren dus hilhs, andús òmes.

Un d'eri, Antonio Francisco, neishut eth dia 21 de juriòl de 1799, sabem que siguec cirurgian de Canejan e que se maridèc damb Teresa Romeba y Bacaria, eth dia 13 d'agost de 1822.

Era darrèra referéncia de Juan Romeba ei der an 1800, en èster pairin deth batièg d'un òme. Moric en 1811 en Canejan.

- Andrés SANDARAN(**): En pòble de Canejan eth prumèr e unic còp que se lo nomena ei er an 1788, damb ocasion d'èster pairin en batièg d'un òme.

Era relacion se pòt ampliar en tot consultar es Libres Parroquiaus de d'auti pòbles dera Val d'Aran, en tot aparèisher dus personatges mès, un d'eri en rèpòrt damb era medecina:

-Paulus SANDARAN: Ges en Libre de Matrimònis de Mont, er an 1747, com testimòni de nòça eth dia 7 de hereuèr, en tot nomenà-lo coma *Quirurgus loci Canejan*. Dilhèu se pòt emparentar damb Andrés Sandaran.

- Andreas SANDARAN ROMEVA (***): Apareish en Libre de Batiègi de Vielha, eth 22 de hereuèr de 1756, en tot batiar un hilh sòn. Ère maridat damb ua hemna de nòm Cecilia e dera que desconeixem es sòns cognòms. Cònte coma *Dr. en Medicina de Canejan*.

(*) CALBET I CAMARASA, J., CORBELLÀ I CORBELLÀ, J., Diccionari Biografic de Metges Catalans. En aquesta publicacion se lieg que siguec *graduau* en RCC de Barcelona en 1791.

(**) CALBET I CAMARASA, J., CORBELLÀ I CORBELLÀ, J., Diccionari biografic de Metges Catalans. Se nomena un Andrés Corbella en Conques de Trep. (Pallars Jussà), en 1762.

(***) CALBET I CAMARASA, J., CORBELLÀ I CORBELLÀ, J., Diccionari Biografic de Mètges Catalans. S'afirme qu'en mai de 1775 opsitèc a *Practicant segond* der Ospital dera Sta. Creu de Barcelona. Opositor ara Cátedra dera Universitat de Cervera. Autor de: *Tratado de viruelas y su inoculación* (Manresa 1775) e de *Questione Medicae* (Cervera 1784)

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

Eth nombre de partides consultades ei de 335, totes d'adults.

Se remèrque, per nòrma generau, se receberen o non es Sacraments, quini e era practica deth Testament.

En tot analizar es ans en qué era mortalitat siguec mès nauta auem que:

AN 1770

Morissen 16 adults, dus d'eri sense Sacraments e un que siguec considerat *impotente* entara sua recepcion. Era distribucion per sèxes siguec de 7 òmes e 9 hemnes.

Se distribuïssen ath long de tot er an, sense un clar predomini en un mes determinat.

AN 1790

Morissen 22 adult, 8 òmes e 14 hemnes. Tau coma se pòt apreciar, maugrat que non i a un clar predomini entà ua epòca en concrèt, semblen èster es mesi d'Agost e Seteme amassa damb eth mes de gèr es de major nombre de defuncions.

En cap des partides d'aguest an apareish eth possible motiu dera mòrt, ne tanpòc se hè a constar, çò que semble estonant e en discòrdia damb era rèsta deth Libre, era recepcion des Sants Sacraments, ne se se hec testament. Ei eth solet an en que non figuren aquestes donades.

AN 1792

Morissen 15 adults, 6 òmes e 9 hemnes, distribuïdes ath long der an encara qu'es mesi de major nombre de defuncions ei eth mes d'abriu, 3 mòrts, e deseme, auti 3 mòrts.

AN 1794

Morissen 24 adults, 9 d'eri òmes e 15 hemnes. Ei er an de major mortalitat de toti es analisadi.

Es mesi damb mès defuncions son es considerats heiredi, ei a díder, noveme, 5 mòrts e deseme, 4 mòrts, en tot èster digne de nomenar era continuïtat qu'existís damb eth mes de gèr der an, que seguís, 1795.

AN 1795

Morissen 18 persones, 7 òmes e 11 hemnes. Çò d'unic digne de mencion aguest an, ei era continuïtat que semble presentar damb eth mes de gèr der an anterior, en tot non aué-i ua clara diferéncia enes mesi següents.

En aguesti darrèrs quate ans analisadi òc que se hè a constar eth tipe de Sacrament rebut e era realisacion deth testament.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE CÒP: Son 17 es defuncions que s'amassen jos aguest epigrafe, des quaus 4 apartien a hemnes e 13 a òmes. Apareishen damb era denominacion de *morte súbita*, *morte repentina*, *morte improvisa*.

I a partides enes que se nomena eth lòc dera defuncion, tau ei eth cas dera que correspon a un òme, mòrt en 1800, *al prat*, *de mort repentina*; o aquera de 1801, tanben un òme que moric *al acte*, *en la terra*, *en Pradet*.

DE PART: Sonque i a ua partida de defuncion ena qué se nomena aguesta etiologia; correspon a ua hemna, mòrta eth dia 21 de gèr de 1800, Brígida Bacaríá, hemna de Francisco Deó, *que a mort per l'accident de part de dos criatures*.

En Libre de Batiegi, damb data de 19 de gèr de 1800, se tròbe era inscripcion de dus mainatges, bessons, ... *Filius Francisco Deó et Brigida Bacaria et dicta mater aspiravet post partum*.

Son molti es motius que, en 1800, podien provocar, en un part bessoèr, era defuncion dera mair, encara que metudi a cercà-ne eth motiu, mos decantam a pensar en ua emorràgia. Non cònte qu'es acabats de nèisher morissen.

ASESDADA: Eth dia 22 de juliol de 1800, apareish inscrita era defuncion d'ua hemna, que non poguec recéber es Sacraments *per haber mort asedada*. Non trobam ua relacion logica damb un motiu determinant dera mòrt.

IMPOTENTS ENTARA EUCARISTIA: Les auem includit en apartat de mòrt naturau, encara que constituïssen un calaish de sastre, sense ua etilogia definida, totun mos a cridat era atencion eth gran nombre de persones, 17, enes que se hè a constar implicitament aguesta circumstància ena sua partida de defuncion, ei a díder, receberen era Penitència e era Extremoncion mès sigueren consideradi *impotents* entara recepcion deth Viatic.

Segontes era distribucion per sèxes, corresponen a òmes 9 cassi, en tant qu'es 8 restants son hemnes.

I a cassi enes qué se dèishe entreveir eth motiu dera non administracion des Sacraments; apartien a 4 hemnes en qué se met en dubte era sua capacitat mentau, en tot considerà-les per tant *impotentes* entara recepcion d'aguesti. Es qualificatiu emplegats entà designar eth sòn estat mentau son: *Mentecata, Fatua, Semifatua*.

Enes auti cassi se pòden englobar malauties àmplies e variades, era descripcion des quaus constituïrie tot un tractat de medecina.

B.2. Mòrt naturau sospetosa

I a dues partides que se pòden catalogar damb aguesta denominacion, enes dus cassi son òmes, un en 1796 e er aute en 1797, e que coïncidissen en lòc dera defuncion: ena bòrda.

Damb aquestes donades, es defuncions des dus òmes semblen decantar enquia ues connotacions d'aspècte medicolegaus, pr'amor que, practicament damb seguretat, non s'agís de mòrts repentines, dejà qu'en èster atau eth Rector ac aurie hèt a constar en inscriué-les.

Per un aute costat cau pensar qu'era bòrda semble un lòc propici entà cométer un omicidi o ben entà suicidà-se; referent ad açò darrèr ei precís rebrembar era responsa ath qüestionari de Francisco de Zamora, quan es signants assegurauen que respècte as suicidis i auien *los ordinarios*.

B.3. Mòrt violenta

DE DESGRÀCIA: I a ua soleta mencion, corresponenta a un òme, Juan medan, mòrt eth dia 29 de noveme de 1793, *de desgracia*. Non recep es Sacraments e non se hig cap mès donada ara sua partida de defuncion.

Credem que se pòt agir d'un accident laborau, per semblança as partides de defuncion de d'auti pòbles que s'inscriuen coma mòrti *de desgracia*.

III. BATIEGI

S' an consultat 862 partides de Batieg.

- *Batieg de besonh*: Sonque se nomete un còp, en batieg d'ua hemna, en 1769. Represente eth 0,1%.
- *Parts bessoèrs*: Son tres, chifra que percentuaument constituís eth 0,3%. En dus des cassi sigueren es dus òmes, e en er aute es dus recent neishudi sigueren hemnes.
- *Hilhs de pare incognit*: Vien precedidi era majoria des còps der apelatiu *spurium* o *spuria* o *expurium*, era traduccion des quaus serie bastard.

Se ben era majoria des còps non ges eth nòm deth pair, i a partides enes qué se hè a constar, tostemp per reconeishement dera paternitat o supausada paternitat dera part dera mare, ben sigue jos era forma de *..pare segon diu de...* o *...segon a dit* o en latin *...pater secundum elutum est ab illa*.

Deth totau de batiegi registradi son catalogadi coma hilhs de pairs desconeishudi un totau de 21, çò que represente eth 2,43%.

Ei en aquest Libre de Batiegi a on apareish era següenta remèrca referenta ara invasion francesa:

El 31 de mars de 1793 entrada de la tropa de Fransa a prendre la Vall d'Aran, primerament entraban per lo Ponrt de Rey y agueren de recular per los habitants de Canejan que llevaren somatent y les firen recular y després entraren Per lo Estrumall allora batalla per la montanya de Bausen y altre per lo Portilló y vist aixó alores los de Canejan agueren de fugir y los capellans que ne la present existien eran lo Reverend Juan Deó Rector, lo Reverend Miguel Sandarán Subdiácono, de edat de 53 anys que estigueren vuit dies al Bordius y gracies al Divino Senyor no hiagué ninguan desgracia de tots los habitants de Canejan y estigueren dos anys y cinq mesos francesos y en tot aquell temps lo paper assignats eran los diners que corrian y va arribar la mesura del blat fins a cent francs de paper y en diners 12 u. lo milloc a 12, lo vi fins a tres u. 20 pichel les vaques 25 fins a 30 pistoles en diner las uvellas 13 de modo que tot anabe carissim de manera que no bastarie un pliego de paper per a notarlo. Signat: Deó, Rector.

IV. MATRIMÒNIS

Èren es dus de Canejan en 148 nòces, 86,5%; un d'un aute pòble dera Val d'Aran en 16 maridatges, 9,3%; un francés e er aute de Canejan en 4 ocasions, 2,3%; un catalan e er aute de Canejan en 2 nòces, 1,1% e se maridèren entre eri dus francesi en ua ocasion, 0,5%.

Des 171 Matrimònis celebrats, s'obtieneren dispenses de consanguinitat en 38 ocasions, çò que signifie un parentiu entre es parelhes deth 22%.

Ei de remarcar qu'en an 1798 des 5 matrimònis celebrats, en 4 ocasions tant es testimònis coma es contraients èren d'origen francés, circumstància que non passe cap un aute an, concrètament èren de Hòs e Mèlles, pòbles fronterèrs damb era Val d'Aran. Aquesta situacion se repetirà de forma analòga en Bausen e ei de bon comprèner se pensam qu'aguest an correspon damb era Revolucion Francesa, fenomèn social que compòrte era persecucion deth clergat d'aguesta nacion, motiu peth quau se celèbren es rituaus liturgics enes pòbles aranesi.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

- Andrés MEDAN: *Cap de Vila*. 1776
- Juan BENOSA: *Juris Bachals*. 1791
- Paulus SANMARTÍ: *Regidor*, 1791

Era parròquia de Casarilh s'a associat tostem ara d'un aute pòble deth costat, Escunhau, e com passaue en Arròs e Vila es censi se referissen a totes dues parròquies. Era Glèisa de Casarilh se tròbe jos era advocacion de Sant Tomàs.

Consultadi es censi mos aufrissen es següentes chifres:

1717: 16 cases-128 persones

1787: 180 abitants, 66 maridats, 98 soltèrs e 16 veudi.

Curiosa ei era manèra en qué s'inscriueren es donades corresponentes as partides de Batieg, Matrimòni e Defuncions de Casarilh.

Eth Rector Vicente Vergés comence eth Libre d'aguest pòble, Libre unic, en tot reclamar era preséncia de cadua des familhes entà inscriúer familha per familha es defuncions, batiegi e matrimònis que li son condats, oraument, pes sòns membres enquiar an 1793 en qué s'inscriuen per separat es batiegi, es matrimònis e es defuncions. Era explicacion d'aguesta forma d'inscripcions demore recuelhuda ena prumèra plana deth Libre que ditz:

LLIBRE DEL QUINQUIS LIBRIS QUE SE COMENSA LO DIA 16 de Desembre de 1793 per haberse emportat lo Llibre del Baptisme los soldats de la Nacio de Fransa que invadiren la Vall d'Aran lo dit 5 del mes d'Abril de 1793 per lo que jo Vicent Vergés, ara Rector de Casarilh fai relació del sobredit y se asentarán seguidament a poc mes o menos del que ne puga averigua.

Atau eth Libre de Casarilh contien:

BATIEGI: des de 1752 enquia 1819

MATRIMÒNIS: des de 1753 enquia 1816

DEFUNCIONS: des de 1757 enquia 1819

CONFIRMACIONS: des de 1769 enquia 1800

Es partides son redactades en Catalan,. Se consèrven en Archiu Parroquiau de Vielha. Signen es respectius Libres:

Reverend Vicent Vergés, Rector: 1793-1800

Reverend Jaume Vergés, Econòm: 1800

Reverend Jaume Nart, Rector: 1800-1801

I. PERSONAU SANITARI

En tot èster pògues es donades des qué se dispausa ei difícil aportar naues referéncias biografiques.

Ara vista des resultats mos trobam damb un personatge, Manuel VERGÉS, que se nomena coma *Dr.*, mès en cap des dues remèrques trobades se hè referéncia ara sua labor sanitària. Ei en un libre de Vielha a on se parle deth sòn mestier motiu peth quau s'a includit ací, en Casarilh, com mètge.

En tot consultar es disparièrs libres parroquiaus de Vielha se le nomena en diferents ans com Dr. en Medicina, totun non ei enquiar an 1800, pr'amor deth batieg d'ua hilha sua, quan se parle deth sòn origen, en tot nomenà-lo coma neishut en Casarilh e maridat damb Maria Ardon, residents andús en Vielha. Atau donques, auem que Manuel VERGÉS siguec mètge en Vielha encara que neishut en Casarilh.

Non s'a trobat cap de remèrca o allusion indirècta a Cirurgians, Apotecaris o Lheuadores e s'ad açò se li hig eth comentari anterior non ei erròni afirmar qu'en Casarilh non se disposaue de Personau Sanitari que trabalhèsse en aqueth pòble, en tot depéner era sua assisténcia, probablement e per èster pròp, de Vielha.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

Eth nombre totau de partides analisades a estat de 39. Un còp anotades es que cada familha a nomentat oraument ath Rector, aguest hig era següenta remèrca:

El 26 del mes de Gener del any 1974 faig relacio y vertader testimoni com els adalt escrits son com se hallan escrits en alguns poch mes o menos, esto se hizo perque la Nacií de Fransa se llevaren el libro de bautismos en guerra que entraren el dia 1 de abril de 1973.

Era mainadèra non se hè a constar enquiar an 1801, moment a compdar deth quau passen a èster inscrits damb regularitat en libre de Defuncions, en tot dar testimoni d'açò eth Rector Jaime Nart:

Nota del libro de difuntos de los niños inocentes que han muerto en esta parroquia de Casarill antes de llegar a los años de discrecion o sin haber recibido la Sagrada Comunión como consta por el dia de los fallecimientos.

Aguesta remèrca corrobòre es afirmacions de Pérez Moreda qui place en aguest limit, apuprètz 7 ans, era distribucion entre mainatges e adults.

Non cònte era etiologia dera mòrt ne apareishen donades enes partides qu'orienten enquia ua determinada patologia.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

Mòrt violenta

NEGADI: Comentar eth cas d'un òme, adult, eth Reverend Tomás Vergés, que segontes cònte ère eth caperan castrense deth Regiment de Granada e que desapareishec en riu, encara qu'ena partida de defuncion se hig que *no se sap si es mort*, pr'amor qu'eth sòn cadàver non se trobèc.

Ei senzilh creir que patie ua queiguda e s'estofèc en Garona, en tot demorar eth sòn còs atrapat sense gèsser ara superfície, totun tanpòc serie dehòra de lòc eth cercar implicacions medicolegaus ad aguesta mòrt.

III. BATIEGI

S'inscriuen en *LIBRE BAPTISMORUM*

Des 88 partides trobades ua d'eres apartien a part bessoèr, çò que represente ua incidència de bessons deth 1,1%. Non i a constància de batiègi de besonh ne de hilhs bastards.

IV. MATRIMÒNIS

Des 30 celebradi, en 7 ocasions andús conjunts èren de Casarilh, 23,3% e era rèsta, 27 nòces, 76,6% un ère de Casarilh e er aute ère aranés d'un aute pòble.

Cride era atencion era circumstància de que cap des contraents siguesse catalan o francés, en tot explicar aguest hèt era situacion de Casarilh, luenh des frontères damb Catalonha e França e enclauat en centre dera Val d'Aran. Non se nomete cap dispensa de consanguinitat.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

- Francisco de Miguel. *Jutge de Vielha*. 1775.

VI. ASPÈCTES MILITARS

- Tomas Vergés. *Capella del Rgt. De Granada*. 1781.

Garòs a ua Glèisa Parroquiau que se tròbe jos era advocacion de Sant Julian.

Consultadi es censi que possedim, mos aufrissen es següentes chifres demografiques:

1717: 29 cases: 105 abitants

1787: 116 abitants; 65 solters, 33 maridats e 18 veudes.

Es partides de Batiegi, Defuncions e Matrimònis, corresponentes ath pòble de Garòs, se tròben remassades en un solet Libre Parroquiau, que contien:

BATIEGI: des de 1648 enquia 1804

MATRIMÒNIS: des de 1650 enquia 1804

DEFUNCIONS: des de 1648 enquia 1804

CONFIRMACIONS: es des ans realisades

Es partides son redigides ena sua major part en catalan, encara que n'i a quauqu'ua en Latin. Se sauen en Archiu Parroquiau de Vielha.

Es que signen es madeishes son:

Reverend Jaume Aurés, Rector: 1648-1685

Reverend Josep Aurés, Rector: 1686-1698

Reverend Juan Prades, Vicari: 1709

Reverend Jaume Sala, Vicari: 1711
 Reverend Guillem Martorell, Rector: 1712-1721
 Reverend Juan Carbonell, Rector: 1722-1740
 Reverend Jaume Vergés, Rector: 1740-1759
 Reverend Joan Vergés, Rector: 1762-1768
 Reverend Josep Vergés, Rector: 1762-1768
 Reverend Clement Vergés, Econòm: 1769
 Reverend Jaume Vergés, Rector: 1770-1778
 Reverend Lluís Barra, Rector: 1778-1797
 Reverend Gabriel Calbetó, Rector: 1797-1801

I. PERSONAU SANITARI

Analisades es partides de Batiegi, Matrimònis e Defuncions corresponents ath pòble de Garòs e en tot trèir d'eres eth personau sanitari mos trobam damb uns personatges, Batista Forga, Philip La Motta, Albert e Barthomeu Prades e Francisco Tersa que desvelopèren eth sòn trabalh en d'auti pòbles dera Val d'aran, motiu peth quau se comentaràn en parlar d'eri.

Es qu'exerciren era sua profession en Garòs sigueren:

CIRURGIANS

Barthomeu VERGÉS. Era sua prumèra aparicion enes Libres de Garòs ei der an 1764, en tot pairinejar un mainatge.

Maridat damb Isabel Nart, damb era quau auec, au mens, dus hilhs òmes, Pere Jaume e Isidro e ua hemna. Era sua darrèra remèrca ei damb motiu deth batieg, en 1770, deth sòn hilh Isidro.

Matheu ESCALA. D'aparicion posteriora ath nomentat adès, sonque i a ua referéncia sua, er an 1796, en èster testimòni d'ua nòça.

Non se tròbe cap mès referéncia sua en es auti pòbles dera Val d'Aran.

Damb es donades obtienudes ad respècte se pòt afirmar que, en pòble de Garòs, non existiren mètgés ne farmaceutics ; era soleta profession relacionada damb era sanitat dera qué s'an donades ei era de chirurgian, e tot e atau, era aparicion d'aguesta ei tardiua, pr'amor que non ei enquiar an 1764 quan se parle de bèth un d'eri.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

Eth nombre totau de partidas de defuncion remassades a estat de 501, des quaus 486 son adults e 15 mainatges.

Coma remèrca esclaridora as pògues partidas de defuncion de mainatges que s'an consultat ei precís transcriuer es paraules, qu'ad aquest respècte, escriu eth Rector Gabriel Calbetó, er an 1797:

Com en tot aquet llibre de partidas no consta haber encontrat ninguna partida de ALBATS morts notada me ha paregut convenient notarlos.

Ei donques, a compdar d'aguesta data, 1797, quan passen a inscriué-se es mainatges, qu'en Garòs reciben eth nòm d'Albats.

Enes partidas de defuncion s'acostume a hèr constar era recepcion o non des Sacraments; encara qu'en Garòs non ei nòrma enquiar an 1771 apuprètz remèrcar se heren o non testament.

Comentam ara es ans de major mortalitat:

AN 1672

Morissen 8 persones, totes adultes, 3 òmes e 5 hemnes.

Ena distribucion mensuai cride era atencion era agropacion que se presente enes mesi de'abriu e mai, agropacion que pòt èster per edart se non siguesse per ua partida de defuncion deth mes de mai, corresponenta a ua hemna, ena qué se remèrque que *tenié vomit* e encara qu'aguesta donada ei insufisenta mos pòt hèr a pensar en bèth procès con-

tagiós deth qué eth sintòma principau siguesse eth vomèc. Non se hè mencion ad aguest sintòma en cap des autes partides d'aguest an.

AN 1755

Morissen 9 adults, 3 òmes e 6 hemnes. Era major mortaldat se reflectís enes prumèrs mesi, es mèns heiredi der an; gèr, 3 mòrts, hereuèr, d'auti 3 e en març, 2. Toti receberen auxili espiutau e non se remèrque arren mèns en aguestes partides.

AN 1769

Morissen 8 adults, 3 òmes e 5 hemnes. Era distribucion ei uniforme ath long der an. Toti, exceptat 1, receberen es Sacraments. Non cònte arren mèns.

AN 1782

Morissen 9 adults, 4 òmes e 5 hemnes. I a un increment remercable, 4 cassi, en mes de deseme.

Pendent aguest an se registren ua defuncion *repentinament*: un òme. E ua auta de *desgracia en una cantera*: un aute òme.

AN 1793

Morissen 8 adults, 6 òmes e 2 hemnes. Se distribusissen ath long de tot er an.

Sonque ei digne de mencion que des 8 mòrti sonque receben es Sacraments 4 d'eri, en tot demorar es auti 4 sense combregar, encara qu'òc que receberen era Extremoncion e era Penitència.

AN 1794

Se registre era defuncion de 8 adults, 7 òmes e ua hemna. Çò de ma-deish qu'er an anterior, era distribucion ei uniforma, sense ua mercada predominància en un determinat mes o ua determinada epòca. Tanben, en aguest an, ei curiosa era forma en qué se receberen es Sacraments, pr'amor qu'en 3 d'eri non s'administrèc era Comunion, sense especificar arren mèns enes partides.

AN 1799

Aguest an s'a includit en remercà-se ua grana mortaldat, maugrat era manca de punts de referéncia, en sector des mainatges. Morissen un totau de 10 personas, des quaus sonque ua, òme, ei adult, en tant qu'era rèsta, 9 defuncions, son de mainatges, 4 òmes e 5 hemnes.

I a un increment notable en mes d'agost, 5 cassi, seguit de seteme, 2 cassi. Aguesta distribucion estivau mos hè a pensar en ua microepidèmia, probablement d'origen intestinau, qu'afectèt as mainatges, sense produsir baishes enes personas adultes.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.I. Mòrt naturau

DE CÒP : I a 5 partides enes que s'includís aguesta denominacion, en tant que enes autes 2 non se nomenten atau; mès les auem includit ací; en totau i a 7 defuncions damb aguestes caracteristiques, 5 òmes e 2 hemnes.

Concernent as dues enes qué non cònte era paraula *de repent*, ua d'eres apartien ara defuncion d'un òme, en 1725, que non recep era Extremoncion *per no esseri a temps*; era auta ei d'ua hemna que *no temps a rebre la absolució*. En toti es auti cassi non s'administrèren es Sacraments.

Ua d'aguestes defuncions ei era deth Rector Jaume Vergés en 1778.

DE PART: S'especifica qu'era mòrt auec lòc coma conseqüència de *mal de parts*. Correspon ar an 1651.

DESTILLACIÓ: Desconeishem era malautia a qué se referís. Son dues es defuncions englobades jos aguest nòm; un òme en 1659 ath que *li caigué destillació en la garganta* e non poguec recéber era Eucaristia, e ua hemna, en 1709 que *moríd de destillació*, en tot recéber sonque era Extremoncion.

MALAUTIA: S'an agropat jos aguesta terminologia totes aqueres defuncions enes qué se parle d'un sintòma concrèt.

Era patologia mès frequentada ei eth vomèc; apareish en 3 ocasions jos er epigrafe *tenie vomit*, 3 corresponen a òmes, en 1668 e 1681, e ua a ua hemna, en 1672.

En cap des tres cassi receberen era Comunion. Ei temptador cercar ua relacion epidemica en aquestes defuncions, mès aquesta, s'existic, ei de mau trobar, pr'amor que totes eres son aluenhades en temps, sense cap nèxe d'union damb es autas defuncions succedides enes madeishi ans.

Era auta defuncion incluida en aquest apartat hè referéncia a un òme, adult, mòrt en junh de 1801, que *perdé la paraula y no pogué confessá*. Pr'amor que sonque cònte que recebec era Extremoncion, pensam ena aparicion d'un estat comatós coma pas prèvi ara mòrt o en un accident cerebrovascular.

VASCA: Se nomena en 2 ocasions; era prumèra arribada a un òme, en 1769, que *morí de vasca en son llit*, e era auta ua hemna, en 1693.

En prumèr des cassi sonque recebec era Extremoncion, en tant qu'en dusau se remèrque que moric *confessada y no altre sacrament perque morí de vasca*.

En tot seguir es indicacions des Drs. Camps, la includim ena mòrt naturau en remarcar eri que *era un fet inesperat, sobtat i que conduïa a la mort ràpida*, comentari aquest que soscriuem, dat qu'er auxili espiirituau balhat as defunts ère rapid e eximi, encara que tanben pensam qu'aquest tipe de defuncion portaue implicita bèra auta característica, ja que de non èster atau s'aurien inscrit coma mòrts ar acte.

TABARDILLO: Non i a cap auta mencion ad aquesta malautia qu'apareish enes libres consultadi en tota era Val. S'agís dera defuncion d'ua hemna, en 1801, e ara que *no dona lloc de rebre los sacraments*.

Eth *tabardillo* constituís er equivalent deth tifus exantematic.

B.2. Mòrt naturau sospetosa

S'includissen en aquest apartat totes aqueres defuncions enes qué es defunts sigueren trapadi mòrti sense especificar arren mès, e bèra ua mès que pòt semblar sospetosa.

En tot i a 8 defuncions damb aquestes caracteristiques; 7 apartien a hemnes e un cas a un òme.

En 1655 apareish era partida d'ua hemna que *la trobaren morta* e que non recebec cap de Sacrament *perque ere boja*.

En er an 1660, ua auta hemna, *la trobaren morta en la terra de les Lines*.

Era partida ena qué non s'especifique que la trobèren mòrta, mès era sua defuncion resulte sospetosa e referéncia a ua hemna, era mòrt dera quau se produsic er an 1779, e que s'inscriu coma *morta inadvertidament*. En tot especular sus aquesta partida non se dèishe de costat era possibilitat d'omicidi involontari, en tot limpiar, per exemple, es esturments de caça quauque familiar ath sòn costat e en tot disparà-se un trèt *inadvertidament*. Tot semble indicar qu'era mòrt se produsic per descuet o error, lèu hèt pr'amor que non cònte que recebesse cap de Sacrament.

B.2. Mòrt violenta

EN COMBAT: Se remèrquen dues defuncions qu'auren lòc *en la batalla*; deth sòn caractèr violent en da fe era non administracion en cap de cas de Sacraments. Non figure eth nòm des mòrti. Era prumèra arribada en noveme de 1649, ei era d'un òme sense híger cap mès donada; era dusau sabem que s'agís d'un *Coronel de la compañía de Mor-sur de Gebra* e en aquest cas especific que moric ena batalha entre *castellanos y catalanofranceses*.

PRECIPITACION: Cau remercà-la com accident laborau. Apertié a un òme, mòrt en seteme de 1659, que *s'espatllá de un fretje, fent fulla*, ei a díder que queigues d'un herèisho en tot hèr era huelha.

POLITRAUMATISME: Er an 1679, en hereuèr, apareish era partida de defuncion d'un òme, que sonque recep era Extremoncion *perque ere impotent de la llengua y valdat de tot son cos*.

Auem volut interpretar era paraula *valdat* coma contusionat; s'ad açò li higem era expression *impotent de la llengua*, se pòt pensar en un politraumatisme grèu, damb pèrta de consciéncia, coma motiu dera defuncion.

OMICIDI: Se ben non se registre damb aguest nòm, semble clar eth motiu dera defuncion arribada en mes de seteme de 1688 d'un òme, adult, Carles España que *trobaren mort y sepultat en la terra nomenada Vado de Alfonso Carbonell*. Dempús se hig que *donaren Terra Santa al seu cadaver*.

Se tracte d'un omicidi, damb intent d'amagar eth cadàver, en tot sepultà-lo en ua tèrra en tot èster descorbit posteriorment e traslladat tath cementèri entà dà-li *Terra Santa*.

CONGELACION: Partides de defuncion, corresponentes andues a òmes, que moriren un en mes de noveme de 1702, en *lo port de Viella* e er aute en mes de gèr de 1764, en *lo port de la Bonaigua*.

DESGRÀCIA: Aguestes defuncions sòlen èster classificades coma accidents laboraus. En prumèr cas, un òme, arribat en an 1719, non se remèrque arren ena partida, sonque que recebec era Extremoncion.

En dusau cas, tanben un òme, er an 1782, se hig qu'era mòrt siguec *de desgràcia en ua cantera*. Ací ja ei mèr clara era etiologia laborau dera defuncion. Eth mòrt se deuie trobar treballant en ua cantèra, possiblement trènt materiau entara construccion, en tot morir coma conseqüència de quauque accident laborau.

NEGAMENT: S'inscriu er an 1775 era partida de defuncion d'ua hemna adulta que *morí ofegada per aver averiguat que una vaca la feu saltar en Garona*. Se ben eth motiu dera mòrt pòt semblar clar, estofament, es circumstàncies que viren ath torn no'n son tant, sense deishar de costat era possibilitat d'implicacions medicolegaus en aguesta defuncion.

I. BATIEGI

S'an consultat un totau de 959 partides de Batieg.

- *Batiegi de besonh*: S'inscriuen en 7 ocasions, çò que represente un 0,7%. Tau coma s'a nomenat, era majoria se remassen coma batiadi en casa sua.

En an 1745, eth dia 15 d'octobre, s'inscriu era partida de batieg d'ua mainada, era mare dera quau *se possá de part en Garòs y fou batejada per Barthomeu Prades, sirurjá de la Villa d'Arties*. Era mare tanben ère d'Arties.

Son diuèrses es mares qu'apareishen relacionades damb es batiegi de besonh, Josefa Nart, Serafina Pinós, mès en cap d'eres s'especifiche que siguessen lleuadores.

- *Parts bessoèrs*: Apareishen en 3 ocasions, en tot representar eth 0,3% deth totau de batiegi.

En aquest Libre de batiegi de Garòs, en 1797, i a ua remèrca sus era invasion francesa, que hec tant de mau enes Archius dera Val d'Aran. Se transcriu tau coma ei escrita per Gabriel Calbetó, Rector:

Dia 8 de octubre. Prenguí posesio de Cura Parroquo de la Iga de St. Julia per comissio feta al Sr. D. Juan Ademá, Arxipreste de Gessa per Voluntat de D. Carlos de Villota que ? en persecusio e insolencia contra la catolica religio foren las Isglesias de Fransa profanades y perseguin lo estat eclesiastic cual persecució quedá esta nostra Vall conquistada de aquella perversa Nació en lo any 1792 fins lo any 1795, dia 30-Mars 1792 entrá la derrota de Fransa y persevera 2 anys y mig.

- *Batiegi sociaus*:

– 8 de octubre de 1694, se bàtie ua campana de nom Juliana de 11 quintals.

– 23 de junh de 1780, se bàtie la campana del Rellotge, de pes de 25 quintals y la dels cuarts, de pes 3 quintals.

II. MATRIMÒNIS

S'an consultat 226 partides de Matrimòni.

En tot analisar era procedéncia des parelhes s'obtien es següentes donades:

Èren andús de Garòs en 66 ocasions, çò que represente eth 29,2% deth totau; ère un de Garòs en tant qu'er aute ère de quincevolh aute pòble dera Val d'Aran en 106 nòces, 46,9%; un des dus ère francés en 5 oportunitats, 2,2%; catalan en 6 matrimònis, 2,6%, aragonés sonque en ua ocasió, 0,4% e se desconeishie era procedéncia per non auer estat inscrit en 39 cassi, 17,2%. De totes es nòces , 3 d'eres, 1,3%, se celebrèren en tot èster toti dus francesi.

Des 5 nòces que i auec entre persones de Garòs e abitants de França n'i a ua que non pogui deishar de transcrúer tau coma hec eth Rector signant, Lluís Barra, arribada eth dia 2 de seteme de 1794. Era partida ditz atau:

Yo Lluís Barra Rector faig fer y vera relació com lo dia 2 de Setembre de 1794, a dos cuarts de les vuit de la tarde poch mes o menos estan jo en mon cuarto me demanaren que baixara, baig baixar luego se me presentaren Fco. Samatan, luterant et Oficial de la Compañía del Capita Audirac, del Batalló de la Broquera acompanyat de la Doncella Brigida Lastrada acompanyada de sa mare Isabel Ana Sala y Sastrada, viuda relictà de Fco. Sala de Garós, essent allí tots presents amb Josep Barra de Fransa y Agustí Barra de Mola que els demanaren per testimoni oí amb veu clara e intelegible de la boca del dit Samatan las següentes paraules: Rector, jo que vuy de pren a Brigida Lastrada per mulle y dita Brigida Lastrada digue luego jo vuy a Fco Samatan per marrit los 2 contrayents se que eran libres y no podia haber parentiu entre ells; no anaren les 3 acostumbrades monitories perque dit capitá me ho mana cual se oposaba a dit casament.

Dispenses de consanguinitat n'apareishen en 18 cassi, çò que remèrque qu'existien uns laci de parentiu deth 7,9%. Coma pas prèvi ara sollicitud de dispensa de consanguinitat se preníe jurament as vielhi deth pòble: 2 homes, los mes vells de Garós, los cuales han jurat que no hi sabien tingueren cap genero de impediment.

III. ASPÈCTES SOCIAUS

- Pere VERGÉS: *Estudiant*. 1670
- Josep AURÉS: *Estudiant*. 1670
- Bernat Joan VERGÉS: *Ordenat de Corona y menor y llicencia per la Espistola*. 1679.
- Matheu VERGÉS: *Hordenat e canonig*. 1682
- Joan PRADES: *Estudiant*. 1683
- Josep VIDAL: *Estudiant de Betren*. 1730
- Llorens Joan VIDAL: *Notari de Betren*. 1730
- Pere Joan AURÉS: *Llicenciat*. 1730
- Francisco NART: *Llicenciat de Casarilh*. 1738
- Benito VERGÉS : *Estudiant*. 1740
- Lluís PORTOLÀ : *Notari de Viella*. 1769
- Josep FAURAT: *Organista de Vielha*. 1787
- Carlos ESPAÑA DE MIQUEL y CASTELLVAQUER: *Governador*. 1669
- Pèir QUENTRA : *Moliner de Garós*. 1675
- Jaume TORRA: *Sabater*. 1681
- Joan CARBONELL: *Estudiant*. 1701
- Gironi SALA: *Llicenciat*. 1724
- Joan PRADES *Llicenciat*. 1724
- Ignasi SYRAT *Llicenciat*. 1727
- Lluís QUENTRA: *Estudiant*. 1728
- Pere JOAN AURÉS: *Llicenciat*. 1729
- Sebastià VERGÉS: *Llicenciat*. 1732
- Francisco VERGÉS: *Llicenciat*. 1733

- Silvestre FORT: *Moliner*. 1736
- Francisco CARBONELL: *Doctor*. 1762
- Felip MARTORELL: *Sastre*. 1763.
- Josefa PERALES: *Estanquera de Viella*. 1784
- Pere Joan ROIG: *Estudiant de Bagergue*. 1786
- Felip SALÍS: *Doctor de Grau Major*, Salardú, 1800

En libre de Defuncions de Garòs, en çò que tanh as Testaments, apareish ua remèrca deth Rector Calbetó corresponenta ar an 1800, que ditz:

La causa que mols moren sen fer testament com fins al present lo Rector de tota esta Vall estaban ab pacifica possessió per autoritat Apostólica y Real lo prender lo Rectors aixos capitols matrimoniales com testament pero la codicia de Notaris ha prevauescut en tant grau manera que semblan dret privatiu des Rectors lo se han apropiat anulant tot y cualsevol escritura privada per so son y seran moltes les persones que moriran sens fer disposició testamentaria ja per no tenir ocasió y oportunitat per arribar lo notari distant com tanbé altres pobres per no tenir que satisfer per lo salari lo mes convenient aisé per sa anima com per les demás obligacions, set no dich mes.

En Libre de Garòs, ena contraportada, i a ua remèrca que ditz:

Les fills y filles deven segons ? de 1775, 27 de mars, menors de 25 anys, deben demanar y obtenir la facultad de sos pares o de les persones que son en llei de sos pares, abuelos y pairrins o tutors per a contrure esponsals y matrimoni y contravenin son privats de herencia y legitima y si son majors y no demanen lo conseil a sos pares o llochtinens tenen les mateixes penes.

IV. ASPÈCTES MILITARS

- Francisco SAMATAN: *Oficial del Batalló de la Broquera*. 1794
- AUDIRAC : *Capità del Batalló de la Broquera*. 1794

Pòble que possedís banhs termaus, de naturalesa sulfurosa, es propietats medicinaus des quaus èren ja coneishudes en temps des romans. Les a er antecedent d'auer ena sua istòria assentament nobiliari, *Era Baronia de Les*, eréncia d'Auger de Berbadá, personatge francòfil.

D'aguest pòble, se conde en adès nomenat qüestionari de Francisco de Zamora qu'es malauties mès comunes èren es *fiebres e los dolores de costado*; que,

Hay pocos convites por no permitirlo las necesidades del país.

Hubo en el año 1651 un contagio muy fuerte, donde morían los enterraban los mismos domésticos, sin asistirse unos a otros, como consta de un libro del Arcipreste Aunós.

Er an 1654 entrèc era Armada Francesa e cremèc era glèisa e per tot coma còNSTE en un Libre manuscrit der Archiprèste Boya en qué ditz: *otros incendios han sucedido en el lugar, quemándose alguna partida de casas y por esto no se hallan libros antiguos e que hay un médico.*

Era consulta des censi que i a mos aufrissen es següents resultats:

1717: 42 cases - 209 abitants

1787: 174 abitants; 63 solters, 88 maridats e 23 veudi.

Es partides de Batieg, Defuncions e Matrimònis deth pòble de Les se tròben inscrites en diuèrsi Tòms, toti eri conservadi en Archiu Parroquiau de Les. Era distribucion des disparièrs Tòms ei era següenta:

Un prumèr Tòm que contien:

BATIEGI: Des de 1653 enquia 1701

MATRIMÒNIS: Des de 1658 enquia 1669

DEFUNCIONS: Des de 1655 enquia 1698

Un dusau Tòm en que se tròben es partides de:

BATIEGI: Des de 1719 enquia 1777

MATRIMÒNIS: Des de 1721 enquia 1821

DEFUNCIONS: Des de 1721 enquia 1821

Entà acabar, existís un tresau Tòm que contien:

BATIEGI: Des de 1788 enquia 1834

Entara sua redaccion s'a emplegat principaument eth catalan, encara que bèra ua des partides ei en Latin, e quan ère de besonh ua explicacion mès detalhada se hège en castelhan.

Es que signen es diuèrsi Libres son:

Reverend Bernard Boya, Rector: 1654-1658

Reverend Joan Ané, Rector: 1658-1723

Reverend Boya, Archiprèste: 1723-1724

Reverend Joan Sabi, Rector: 1724-1738

Reverend Pere Joan Carrera, Rector: 1739-1743

Reverend Josep Medan, Rector: 1743-1762

Reverend Anton Peremartí, econòm: 1762

Reverend Plácido Boya, Rector: 1763-1775

Reverend Manuel Barés, Rector: 1775-1805

I. PERSONAU SANITARI

Consultades es partides corresponentes as Batiegi, Matrimònis e Defuncions deth pòble de Les e en tot deishar de costat, pr'amor que non

trabalhèc en aguest pòble, a Pere Joan Sanglada, cirurgian de Bausen, a Juan Boya, cirurgian de Vilamòs, a Botet, cirurgian de Sant Beat, mos trobam damb era següenta relacion de Personau Sanitari de Les:

MÈTGES

Josep BARÉS Y SOLERA(*): Nomentat per prumèr còp en 1770, damb motiu deth batièg d'ua hilha sua. Maridat damb Juana Ribet, non cònte era existència de d'auti hilhs. En 1780 apareish en Bausen en tot pairinejar un mainatge. Era darrèra remèrca sua correspon ar an dera sua defuncion, arribada eth dia 25 de hereuèr de 1798.

PENA: I a ua referència en Libre de Defuncions de Les, corresponenta ar an 1662, ena qué se nomena era existència d'un Dr. Pena de Les. Maugrat que non s'especifica implicitament era sua profession, e sonque se lo nomena coma *Dr.*, credem sense cap dubte, pes circumstàncies qu'entoren era sua mencion e des qué mès endeuant en parlaram, que s'agís deth mètge de Les. Non i a cap mès de donada sus era sua persona

Manuel SANGLADA BON: Se lo nomena per prumèr còp er an 1726, damb ocasion deth sòn matrimòni damb Isabel Peremartí Artiga. Sabem que, aumens, d'aguesta union neisheran ua hilha, Rosa en 1731 e dus hilhs, Juan Miguel Pascual, en 1735, maridat en 1766 damb Romeua Durán e Felipe en 1737, maridat damb Ana Maria Bersach en 1781. Era sua darrèra remèrca ei relatiua ara sua defuncion, arribada eth dia 26 de noveme de 1737.

(*) CALBET I CAMARASA, J., CORBELLÀ I CORBELLÀ, J. Diccionari Biografic de metges Catalans. Se lo nomena coma neishut en Vilaller e *Batxiller de Medecina* en Huesca en 1773.

CIRURGIANS

Philip o Felipe Boya: Ei eth solet cirurgian deth qué s'a constància qu'exercisse eth sòn trabalh en Les. Era sua prumèra cita correspon ar an 1763 damb motiu d'èster testimòni de nòça. Maridat damb Francisca Calbetó auec aumens 1 hilha, M. Juana. Non dèishe de semblà-mos curiós eth gran nombre de còps que se l'invòque coma testimòni de nòça er an 1791. Era darrèra referència ei der an 1798, tanben coma testimòni de nòça.

BOTET: Sonque se lo nomen un còp, ena madeisha partida ena qué se parle tanben deth Dr. Pena; correspon ar an 1662 e ada era mos referiram en apartat corresponent as comentaris sus era mortalitat concrèta.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

S'a consultat un nombre totau de 820 partides de defuncion, totes eres corresponentes a adults, sense auer trobat cap d'inscripcion de mainatges. En primèr Tòm consultat i a ua barreja damb es partides de Batieg, sense cap orde, e en enes partides de defuncion non cònte se heren o non testament. Eth dusau Tòm comence damb era inscripcion *Liber mortuorio parrochialis ecclesia S.Joannis Baptista de Les*, en tot èster mèu concís en moment de remercar se heren o non testament.

Çò de madeish qu'en d'auti pòbles, i a testaments que se heren jos era forma de testament de *Pietat*, en tot èster diuèrs e sense cap conexion es ans que se nomena aquesta formula, 1658, 1660, 1661, 1664, 1672, _

I a notificacions d'enterraments hèti laguens dera Glèisa, era major part apartienien a personatges en repòrt damb eth clergat. Es lòcs des enterraments sigueren: *al Presbiterat, al pati dels cargols, al peu de la tarima del Roser, al peu de la tarima del Sto. Cristo.*

Mos cride era atencion era inscripcion d'ua partida corresponenta ara mòrt d'un òme, eth dia 30 d'agost de 1770, que: *fou enterrat en lo cementiri de Sta. M. de Bossòst per ser entredita la Iglesia de Les.* Desconeishem eth motiu dera expression *ser entredita*.

Passam a comentar succintament es ans enes qué era mortalitat a estat major.

AN 1665

Se tracte d'un an epidemic ena istòria sanitària deth pòble de Les. Morissen 23 adults, 13 òmes e 9 hemnes. Se se guarde era distribucion mesadèra d'aguestes defuncions se pòt apreciar qu'era majoria d'eri morissen en mes de gèr, 13 cassi, 10 òmes e 3 hemnes, en tot repartí-se

era rèsta enes tres mesi següents, e non s'inscriuen mès defuncions a compdar deth mes d'abriu.

Mantiem era idia d'ua etiologia epidemica en base ath motiu dera mòrt que cònte enes partides; 8 morissen de *dolor de costat* o de *mal de costat*, ua ac hè de *pleresia* e ua auta de *mal de cambres*.

Es 3 diagnostics anteriors, *mal de costat*, *pleresia* e *dolor de costat* son equivalents e les associam a un procès infecció respiratòri, dada era epòca der an, que siguec eth motiu der increment dera mortalitat.

Ei aguest un an centrat en ua epòca ena qué era rèsta dera península ère castigada pera pèsta.

AN 1733

Morissen 15 persones, totes adultes, 8 òmes e 7 hemnes.

En observar era distribucion de cada mes non se remèrque un predomini clar en ua epòca determinada; dilhèu en mes de seteme en qué morissen 4 persones. Toti receberen auxili espirituau e non còsten d'autes donades ad aguest respècte.

AN 1748

Morissen 31 persones. Ei un des ans damb major mortalitat, amassa damb 1795. Des defuncions, 10 apartienen a òmes e 20 hemnes.

Era distribucion per mes aufrís un clar increment pendent es mesi d'octobre e noveme.

AN 1781

Se registre era mòrt de 28 persones, 15 òmes e 13 hemnes.

Era distribucion mensuu se realise damb ua cèrta uniformitat pendent tot er an, en tot non constar en aquestes partides era realisacion o non de testament ne era recepcion des Sacraments. Non trobam cap d'explicacion logica ad aguest fenomèn pr'amor qu'eth Rector que signe ei eth madeish. Pensam qu'aqueth an a d'incluf-se amassa damb eth següent, en qué morissen 15 persones e per tant, considerà-les en sòn conjunt.

AN 1795

Un cas semblant ar anterior succedís aguest an. Morissen 32 persones, en tot èster er an de major mortalitat des analisadi en Les. Des defuncions 12 apartienen a òmes e era rèsta, 20, son hemnes.

Era distribucion mesadèra mos da ues chiffres repartides ath long der an, damb un major increment es mesi d'octobre e noveme, 9 e 8 defuncions respectiuament.

Malerosament non i a cap de remèrca esclaridora en aguest an qu'a-compañe as diuèrses partides, per non constar, non cònte n'era recepcion de Sacraments, n'era practica testamentària.

Er an que lo seguís, 1796, ei tributari d'anexion ad aguest, pr'amor que morissen 15 persones, e 6 d'eres ac hèn en mes de gèr, qu'amassat damb es mesi de mès defuncions der an anterior se convertís en un aute biènni que, çò de madeish que hérem damb eth periòde 1781-1782, se pòt catalogar de mali tempsi.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE CÒP: Se constaten 5 mòrts damb aquestes caracteristiques, 3 òmes e dues hemnes. En cap des defuncions i auec auxili espiuau.

MALAUTIA: I a cinc defuncions inscrites damb aquest apellatiu, 2 òmes e 3 hemnes. En tres des cassi se parle genericament de malautia e en un d'eri se ditz que:

Sa malatia no li durà sino de les nou hores de la matinada fins a la una de la matinada sin poder parlar ni ver ni oir

I a 2 defuncions en aquest grop, hemnes, totes dues enes qué se conde era sintomatologia que mès cridaue era atencion, se mos ditz que *teníe vomits* e non dubtam dera importància d'aguesti ja que l'impediren de recéber eth Viatic.

MAL DE FIGE Y CAMBRES: Damd aquesta etiologia i a ua partida, registrada eth dia 25 de noveme de 1656, corresponenta a ua hemna, ena qué se remèrque que:

Mori de mal de fige y cambres, tenía sanglot y vomits en sa malaltia

Cap era possibilitat qu'era allusion *fige* sigue extrapolabla a hitge, en tot morir era pacienta de patologia epatica, que li produsic ara ora, vomècs e sanglòt. Eth tèrme *cambres* mos enlace damb d'autes dues partides incluides en aquest madeish grop, òme e hemna, que moriren de *mal de cambres*; cò de madeish qu'ena partida anteriora poderie tractà-se de rampilhades, sacodides, originades per quaussevolha etiologia que les produsisse

DE PART: S'inscriu era partida de defuncion d'ua hemna, mòrta eth dia 26 d'octobre de 1656, *morí de mal de part, no pogué parir*.

MAU DE CÒR: I a dus òmes en 1657 e en 1658, que moriren de *mal de cor*, encara qu'en un d'eri se hig ...y de *estropiadura*.

ESTROPIADURA: Son 6 es partides enes qué se nomena aquest tèrme, un òme, comentat en anterior apartat e 5 hemnes.

Es tèrmes son variadi: *estropiadura*, *estropi*, *tropy* e *mal de estropy*. Deisham de costat era possibilitat d'ua etiologia violenta, sustot quan en cas anterior s'amasse en motiu dera defuncion eth *mal de cor*.

Toti es malauts receberen tant era Penitència coma era Extremoncion e era Eucaristia.

PLEURESIA: I a un òme, que moric er an epidemic de 1665, en gèr, de *perlesia* e qu'auiem interpretat coma pleuresia. Aquesta partida se pòt híger as que se comenten a continuacion.

MAL O DOLOR DE COSTAT: I a 8 defuncions damb aquesta etiologia, 5 òmes e 3 hemnes, totes eres e açò ei important, succedides, com ena partida anteriora, er an 1665.

Non dubtam en afirmar que s'agís d'un an epidemic, tant peth sòn naut nombre de mòrts com pera distribucion mesadèra d'aguesti, toti pendent es prumèrs mesi der an. Era etiologia pòt vier dada per procèssi respiratòris, damb nauta contagiositat, e damb ues precàries condicions de vida pr'amor qu'èm en 1665. Non cau desbrembar que s'agís d'un des ans de Pèsta ena rèsta dera Peninsula, e qu'ua des formes de presentacion d'aquesta terribla plaga ère era forma d'afectacion respiratòria

Respècte ad aquestes partides cau remercar qu'ena corresponenta ath dia 9 d'abriu, relatiua a un òme, se hig que *venint de la Ribera li caigué el mal damunt*. (Poderie referí-se ara Pèsta e ena deth dia 6 de hereuèr, d'ua hemna, se ditz que *morí de pulpre y de mal de costat*. Desconeishem eth significat deth tèrme *pulpre*.

D'UN GRAN: I a ua defuncion, inscrita eth dia 20 de seteme de 1752, referent a ua hemna que moric *de un gra que se li feu en la cara y no visqué sino quatre dies, rebé la Absolució y la Extremaució*. Da-da era rapidesa deth quadre, 4 dies, e era aparatositat deth madeish, non recebec era Comunión, pensam en un procès infecció fulminant, en tot descartar, pera rapidesa nomentada, un procès tumorau.

B.3. Mòrt violenta

PRECIPITACION: I a dus cassi registradi, andús òmes. Eth prumèr d'eri mòrt eth dia 6 d'octubre de 1658 que moric,

De haber caigut de un nogal en Ladau, confesá y no pogué fer testament pero lo feu de Pietat per son germá y per los Rectors.

Er aute cas pertanh a un òme, mòrt eth dia 27 de mai de 1660 e que:

En lo prat junt al tarter de la Corbasent, morí de caure de un tell, fen fulla y no el trobaren fins al matí, estigué tota la nit en lo lloch a on morí.

Tau coma se ditz moric en quèir d'un telh, en tot hèr era huelha, demorèc tota era net en lòc dera mòrt, en tot èster trobat ena maitiada.

OMICIDI: I a dues partides, toti dus òmes, damb aquestes caracteristiques.

Era pumèra, deth dia 25 d'abriu de 1662, se referís a un òme que:

venint de Viella, caigué ferit devant la pardía de la Valenta, lo portaren en casa de M^a. Boya del sastre fou visitat por lo Dr. Pena y per Botet de St. Beat, Surgeam y per Botet, boticaire, no visqué que 50 ores après de ser ferit. Mai pogué parlar.

Aguest cas se tracte d'un omicidi, d'un òme deth qué se desconeish eth nòm, mès que deuie de tractà-se d'un francés pr'amor que lo visitèc

eth cirurgian de St. Beat, qu'anaue de camin des de Vielha enquiath sòn lòc d'origen, en tot èster atacat en arribar as limits dera Valenta, casa que segontes afirma Márquez Pérez de Aguiar *era refugio de bandidos y malhechores*.

Era auta partida de defuncion correspon a un òme, mòrt en junh, desconeshem eth dia, der an 1760, Francisco Casaña que:

Lo mataren als ceriders de Cledes en lo mes de juny y lo tiraren a laiguer y se trobá en la parcera de_ .

Dilhèu sonque siguec mauherit, poguec gèsser der arriulet, *aiguer*, en tot morir ath cap d'ua estona.

NEGAMENT: Partida de defuncion corresponenta a un òme, mòrt eth dia 6 de junh de 1673, ena qué simplement se remèrque que *caigué en Garona, s'anegá.*; ei a díder que moric negat coma resultat d'ua queiguda en arriu Garona, ath sòn pas per aguest pòble; non recebec es Sacraments.

ACCIDENTS: Desconeshem eth tipe d'accident a qué se referissen es dues partides enes qué feguer aguest tèrme coma motiu dera defuncion.

Era prumèra ua hemna, mòrta eth 31 de junhsèga de 1757, ara qué:

No li durà son accident sino algunes hores. Sols rebé la Extremauncion perque fos privada de los sentits.

Era segona mòrt per accident se produsic eth dia 20 d'octobre en 1766, un òme, que siguec:

confessat perque lo accident no doná temps per a rebre los demés Sacraments.

DE DESGRÀCIA: Se referís ara defuncion d'un òme arribada eth dia 5 de junh de 1765 e encara que non cònte era paraula desgràcia, auem creigut oportun, pes circumstàncies dera sua mòrt, includí-lo en aguest apartat. Moric, *de un arbre quel matá sin haberi temps de rebre los Sacraments*.

Semble clar qu'era sua mòrt se produsic, possiblement, hèn a quèir arbes, en tot què-li'n un dessús que li provoquèc era mòrt d'ua forma immediata, pr'amor que non poguec recéber es Sacraments

III. BATIEGI

I a registrades 1479 partides de batieg. Ena prumèra d'eres, que se referís ath batieg d'un òme eth dia 28 de hereuèr de 1653, s'afirme que si-guec batiat ena glèisa de Sant Blas *per ser cremada la parroquial*, en tot referí-se ara glèisa de San Joan Baptista. Ad aguest respècte existís ena prumèra plana deth libre ua remèrca referenta as circumstàncies qu'entorèren eth huec dera glèisa parroquiau de Les, remèrca que ja a estat comentada en planes anteriores.

- *Batiegi de besonh*: Sonque se'n nomenten dus, es dues hemnes, batia-des en casa, çò que represente eth 1,13%, percentatge que'ei de mau creir en èster nauta era chifra de batiegi totaus, totun atau cònte.
- *Parts bessoèrs*. I a registradi 15 cassi que percentuaument represen-ten eth 1,01%.
- *Hilhs de pairs desconeshudi*: I a inscrits un totau de 11, eth 0,74% des batiegi.

Se ben en quauqu'un d'eri non se nomete eth nòm deth pair, n'i a d'auti enes que òc qu'apareish, a instàncies dera mair, tau ei eth cas dera partida de Batieg corresponenta ath dia 2 de seteme de 1749, ena qué se bàtie un òme,

Fill de Pere Joan Vidal y de Marianna Vidal de Les, y dit Vidal nasqué de copula ilícita y sos pares parents crec que en el 3er grau y se interrogó a la mare y confessá que Pere Joan Vidal era son pare.

Ena deth dia 9 de hereuèr de 1754, ena qué s'interrogue ara mare ena sacristia damb era fin de conéisher era identitat deth pare o inclús aque-ra ena qué s'afirme, en relacion a un batieg de 1781, qu'eth pair ei Jo-sé Sabi Marot, *por rumor, fama y pública voz, por haberlo declarado así los testigos*.

En 1776 se bàtie a ua minyona, *trobada a la porta de dita Iglesia, filla de pares incognits*.

En 1790, a un mainatge, Buenaventura, *trobat lo mateixo día en lo ca-mí Real, a la porta de la capella del Gloriós Sant Jaume*.

En 1751, eth dia 8 de deseme, se registre era unica inscripcion trobada en toti es Libres dera Val d'Aran, que pòt correspóner a un part premar, ja que ditz que se batièc ua mainada *filla legitima, natural y temprana*.

IV. MATRIMÒNIS

S'an consultat 347 partides de Matrimòni.

D'aguesta chifra, sigueren es dus abitants de Les en 227 ocasions, 65,41%; entre un abitant de Les e un aute deth rèste dera Val en 103 nòces, 29,68%; damb un francés en 12 oportunitats, 3,45%; damb un catalan en 1 ocasion, 0,28% e existís un matrimòni damb un anglés, de *Presboug*, matrimòni celebrat eth dia 26 d'agost de 1750.

Dispense de consanguinitat se n'autregèren en 49 ocasions, çò que represente ua familiaritat enes nòces deth 14,12%.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

En Libre de Defuncions i a ua remèrca deth dia 26 de juriòl de 1659 que, per anecdotica, non volem deishar de nomenar. Aguesta remèrca ditz atau:

Se fou presa de quatre dones per falsos testimonis aver fet promés fals y firen lliurades als cinc dies del mes de Septembre i l'alferes Montero les torná es ses cases franques y les feren pagar sis reals de plata del carcelatge y aixó ere per alguns aver fet maliciosa-ment un fals promés lo cual se es vingut a venfiar tot fals procès.

Segontes se dedusís semble èster qu'aguestes quate hemnes prestèren faus jurament en bèth litigi, en tot èster per aquest motiu embarrades.

Se nomenen coma personatges sociaus:

- Francisco CAO DE BENÓS: *Gobernador de Castell-Lleó*. Maridat damb Isabel de Peygourand de Besbesse; d'aguesta union neisheren Rodrigo, en 1719, Olivier Gabriel, en 1720 e Urbano en 1722. Morís en 1724.

- José Serafín CAO BENÓS: *Baró de Les*. 1792
- Anton CAO DE BENÓS: *Baró de Les*. 1787
- Isabel de LASBONS: *Baronesa de Les*. 1727
- Barthomeu SABI: *Estudiant*. 1751
- Robert BOYA: *Sastre*. 1727
- Juan BUSQUET : *Sastre*. 1748
- Josep BARRAU: *Sabaté*. 1786
- Jaume CARRERA: *Sabaté*. 1792
- Juan MEDAN: *Moliner*. 1739
- Dominic FARRERA: *Moliner*. 1783

VI. ASPÈCTES MILITARS

- Diego MANRIQUE: *Capitán del Regiment de Castilla, del 2º batallón*. 1727
- Antonio DUEÑAS: *Soldat del 2º batallón*. 1727.
- Juan ALAMAS: *Soldat del 2º batallón*. 1727.
- Luis María de BINÓS: *Tinent de Caballeria: Senyor del Lloch del Ospital del Regne de Fransa*. 1793.
- Oliver CAO DE BENÓS : *Tinent de les Reals guardies Valoises*. 1784.
- Juan Maria DUPACH: *Guarda de Corps d'Espanya, agregat a la plana de la Vall de Arán*. 1793.
- Juan Bertrán BOE: *Guarda de Corps d'Espanya, agregat ala Plana de la Vall d'aran*. 1793

MONT

Pòble petit, entorat de bòsqui, des deth qué se divide ua bona panoramica dera Val. Possedís ua Glèisa Parroquiau jos era advocacion de Sant Pèir.

Es censi consultadi auferissen es següentes chifres de poblacion:

1717: 10 cases - 42 persones

1787: 67 abitants; 37 solters, 24 maridats e 6 veudes.

Es partides de Batiegi, Matrimònis e Defuncions deth pòble de Mont se tròben totes eres inscrites en un solet Libre, que se sauve en Archiu Parroquiau de Vielha.

Eth nomentat Libre contien:

BATIEGI: Des de 1739 enquia 1820

MATRIMÒNIS: Des de 1741 enquia 1818

DEFUNCIONS: Des de 1739 enquia 1819

CONFIRMACIONS: 1739 e 1818

PRECÈPTE PASCUAU: Des de 1790 enquia 1819

Entath sòn redactat s'an emplegat de manèra alternatiua e sense cap critèri, tant eth Latin coma eth Castelhan. Es que signen es libres son:

Reverend Antonio Riba, Rector: 1739-1767

Reverend Gabriel Sambeat. Econòm: 1767

Reverend Gabriel Sambeat, Rector: 1768-1785

Reverend Juan Binós, Econòm: 1785-1788

Reverend Bernardo Juan Sambeat, Rector: 1788-1801

I a ua remèrca esclaridora deth Rector Bernardo Juan Sambeat sus era persona de Juan Binós, Econòm, que ditz:

Tomé posesión en 15 de marzo de 1788 sin embargo de hallarme conector des de 1785 y habérseme concedido el título des de 1785 y hasta el 15 de marzo de 1788 tuve al mencionado Juan Binós de Vielha por Ecónomo por razón de no poder yo ejercer todas las funciones a causa de no estar promovido asl Presbiteriado por motivo de haber de hacer los dos años de seminario lo que es cosa indispensable en estos tiempos.

I. PERSONAU SANITARI

Un còp analisades es referències existents enes Llibres de Batiègi, Matrimonis e Defuncions deth pòble de Mont que nomenen a personatges estacadi damb era sanitat, se pòt apreciar que non nomenen era existència de cap de mètge o cirurgian qu'exercissen eth sòn trabalh en aquest pòble, ja que tant Felix de Miguel como Paulus Sandaran èren mètges de Vilac e cirurgians de Canejan respectuament. Andús se comenten en parlar des sòns pòbles.

Ara ben, cau analisar damb mès deteniment era figura deth Sr. Gaudencio de Miguel, personatge nomenat fòrça còps, e en toti eri damb era qualificacion de Dr., dat qu'aquest qualificatiu poderie atribuí-se tant a Notaris, Avocats, Mètges e inclús personau eclesiastic non se pensèc en un principi incluí-le en apartat sanitari. Mès endeuant, en tot revisar era Bibliografia e en concrèt eth Diccionari Biografic de Metges Catalans apareish nomenat coma *Batxiller en Medicina* en Huesca er an 1776 e *Revalidat* en an 1778. Pr'amor d'açò passam a incluí-lo ena lista deth Personau Sanitari dera Val d'Aran.

Hilh de Bernardo de Miguel e de Jerónima Riba, apartienie ara casa nomenada Agnes. Era sua prumèra referència ei der an 1779, damb motiu d'èster testimòni de nòça. Se maridèc damb Teresa Aner, de Vi-

la, en an 1779; cònte eth neishement d'ua hilha. Era darrèra remèrca sua, encara que dempús se le torne a nomenar, ei en 1799, eth dia 24 de gèr, data dera sua mòrt, en Mont, ara edat de 49 ans. Era sua hemna, Teresa, morís un an dempús, en 1800.

En çò que tanh as apotecaris, non se nomena era existència d'un apotecari pròpri de Mont enquiar an 1801, a on apareish era figura de Gabrielis Sambeat. Poirie èster que, çò de madeish que passe damb Josep Berart, apotecari de vilac neishut en Mont, eth nomenat Gabrielis auesse neishut en Mont mès non trabalhaue en aguest pòble. Non s'an trobat referéncias sues ena analisi de d'auti pòbles e ei per açò que s'includís en Mont.

Respècte as lheuadores ei comprovada era existència d'ua Lheuadora, tanben nomenada com *Obstetrix*, que trabalhèc en Mont; es sues referéncias son variades, tostemp damb motiu de bèth batieg:

- 2 de març de 1788: Batieg d'un òme, *por necesidad en casa de sus padres por la Comadre*.
- 8 de deseme de 1788: Batieg d'ua hemna, *por necesidad por la Comadre o Obstetrix*.
- 27 de noveme de 1796: Batieg d'ua hemna, *por necesidad por la Comadre*.
- 3 de gèr de 1797: Batieg d'un òme, *por necesidad por la comadre en casa de sus padres y luego murió*.
- 21 d'abriu de 1798: Batieg d'un òme, *por la comadre con necesidad*

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

Eth nombre totau de partidas a estat de 143, totes eres d'adulti.

S'observam er entestament deth Libre de Defuncions se pot liéger *LIBER ADULTORUM MURIENTUM*, çò que mos semble indicar era existència d'un aute libre en quau s'inscriuien es defuncions dera mainadèra, libre despareshut, s'ei qu'existic, damb tota probabilitat ena

invasión des francesi ara Val d'Aran. A propòsit d'aguest darrèr comentari i a ua remèrca en Libre de Defuncions que passi a transcrúer literaument e que confirme ath delà era preséncia de caperans francesi, hugits dera Revolucion, que vengueren tara Val d'Aran en tot cercar asil:

El 14 de Enero de 1796 encontré un inventario hecho por D. Domingo Arró, Porcionario de Montcorbau por el que consta como en los seis meses que estuve ausente a causa de la invasión de los franceses hecha en 31 de Marzo de 1793 y vuelto a mi obligación el dia 17 de octubre del mismo año habiendo estado largo tiempo en Vilaller por no haber pasa, murió un sacerdote francés en esta mi casa, y se llamaba Juan Bautista Santa Coloma, Pbo y Rector del lugar de Ulas, Obispado de Condom, Regno de Francia. Murió en este día, 29 de Abril de 1793 y se le dió sepultura eclesiástica. SanBeat Rector.

Enes ans en qué apareish ua major mortalitat, en tot desglosà'c per mesi, se tròbe que, se ben pendent 1742, 1785 e 1787 non i a un clar predomini d'uns mesi per dessus de d'auti, en 1793 e 1795 non succedie çò de madeish. En tot analisar individuaument aguesti darrèri ans auem que:

AN 1793

Morissen 7 adults, 4 hemnes e 3 òmes. Totes es defuncions se produïssen entre es mesi d'octobre, 1 mòrt, noveme, 3 e deseme, 3, en tot èster donques ua mortalitat de mesi heiredi. Cap des defunts auie cap de parentiu dirècte entre eth e toti aueren assisténcia espirituaual.

AN 1795

Morissen, com er an adès comentat, 7 adults, damb era madeisha proporcion 4 hemnes e 3 òmes. En aguesta oportunitat era majoria des defuncions, 4, se produïssen pendent eth mes de gèr, damb ua particularitat especiau coma ei era mòrt damb 5 dies d'intervau entre er un e er aute, d'un matrimòni. Non especifique eth motiu dera mòrt e toti receberen es Sants Sacraments.

Eth motiu dera mòrt non apareish, exceptat en compdades ocasions ja descrites, enes partides estudiades. Òc qu'apareish era recepcion des

Sacraments e era realisacion de testament. Còsten coma sepultadi la-guens dera Glèisa:

- Gabriel Sambeat, *Tonsuratis*.
- Manuel Arjò, Mosen. *Enfrente la capilla de San Lorenzo*.
- Antonio Riba, Rector. *En el piso ó tránsito ante la Cruz de la Costanada de la Sacristía*.
- Gabriel Sambeat, Rector. *Al lado del cubierto de la Iglesia*

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE CÒP: S'an includit aciu es dus cassi trapadi, un òme en 1761 e ua hemna en 1766. En prumèr cas se nomete era mòrt coma *repentina*, en tant qu'en cas dera hemna sonque se conde que *moric sin los socorros de la Iglesia*; s'a catalogat coma de còp en pensar que se se tractèsse d'un accident ac auesse remercat explicitament era partida de defuncion.

B.2. Mòrt naturau sospetosa

EMPODOAMENT: Se nomete eth cas d'un matrimòni, mòrt en França, per ingerir, supausam qu'accidentaument, *ongos empozoados*. Tau coma se referís ena partida de defuncion se produsic de forma col·lectiua amassa damb d'auti dus matrimònies.

B.3. Mòrt violenta

CONGELACION: I a ua relacion de tres defuncions, toti eri òmes, era mòrt des quaus siguec en disparièrs lòcs dera Val d'Aran: es Pòrts de Palhars e Vielha e ena Mojoca.

III. BATIEGI

Eth totau de partidas analisades ei de 325.

- *Batiegi de besonh*: I a constància de 18, çò que represente un 5,5% deth totau. Ath delà dera lheuadora o deth caperan actuen coma execu-

tors d'aguest tipe de batiègi familiars *allegados* as batiadi; se nomena era preséncia per aguesta circumstància des pairs-sénhers, e non pas deth pair.

- *Hilhs de pairs incognits*: Apareishen en 3 ocasions, çò que represente sus era chifra de 325 batiègi totaus eth 0,9%. Non se hig en aguestes partidas cap auta referéncia ath respècte.

IV MATRIMÒNIS

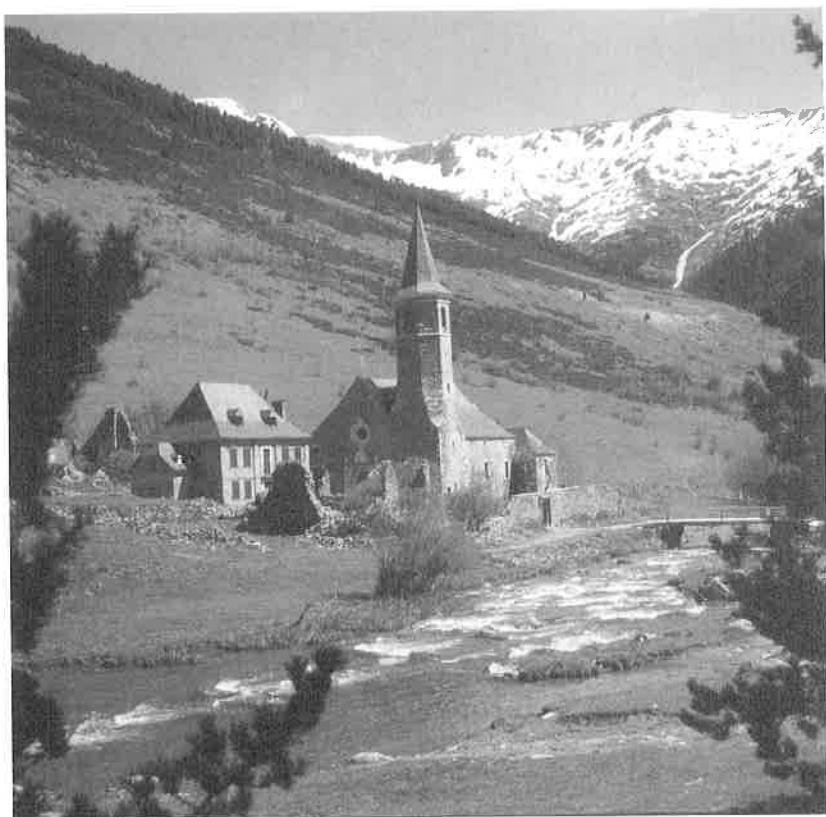
Eth totau analisat a estat de 117 partidas de Matrimòni. Es nòces que se celebrèren entre abitants de Mont sigueren 22, çò que represente eth 18,8%; un de Mont e er aute d'ua auta poblacion aranesa se trobèc en 92 cassi, 78,6% e maridatges entre dus aranesi, cap des dus de Mont, en 2 cassi, 1,7%. I a un matrimòni entre un aragonés e ua de Mont, eth 0,9%.

En 1796, e coma nota addicionau ara persecucion eclesiastica que patic era Glèisa pendent era Republica francesa, i a ua dispensa de consanguinitat en un matrimòni qu' especifique:

Con dispensa Carlos de Villota, Vicario General expatriado de Francia y conmorante en la Vila de Viella.

V. ASPECTÈS SOCIAUS

- Gabriel SAMBEAT: *Estudiant Tonsurado*. 1794
- Paulus SAMBEAT: *Estudiante*. 1750

Vista generau de Montgarri

TREDÒS

Eth pòble de Tredòs ei des prumèrs que se tròben en entrar ena Val d'Aran, en tot vier peth Pòrt dera Bonaigua, camin aguest que comunique era Val damb eth Palhars Sobirà.

Possedís dues Glèises, ua d'origen romanic estacada ara aparicion d'ua imatge de nòsta Senhora e que per aguest motiu recep eth nòm de Parròquia de Nòsta Senhora de Cap d'Aran e era auta, de construccion mès recenta, jos era advocacion dera Mare de Diu dera Pietat.

En Libre de Defuncions se pòt lieger damb data 7 de noveme de 1747 que:

Fou beneida la Iglesia de la Mare de Deu de Pietat del Cap del Pont per lo Sr. Dr. Official Ecclesiastic de la Vall de Arán D. José de Bossost.

Es censi consultadi auferissen es resultats següents:

1717: 36 cases - persones

1787: 232 abitants, 90 maridats, 120 solters e 22 veudi

MONTGARRI

En parlar de Tredòs non podem deishar de nomenar eth pòble de Montgarri, abandonat a meitat d'aguest sègle XX, mès en d'auti tempsi sedença d'importantes transaccions de bestiar en èster horcalh entre Catalonha, era Val d'Aran e França.

D'aguestes hèires sonque se consèrve actuaument era Pregària que se celèbre cada an eth 2 de juriòl.

Aguest nucli de poblacion ère constituït per un amàs de cases damb ua glèisa, jos era advocacion de Nòsta Senhora, ua residéncia entath caperan destinat aqui e un ostau entàs viatgèrs e caminants.

Es caperans se destinauen per torn entre es mossens de Tredòs, Gessa, Salardú, Unha e Bagergue e que conservauen era categoria qu'auien en pòble e ara quau higien y *vicari de Montgarri*. Pendent eth long periòde iuernau Montgarri demoraue isolat dera rèsta des pòbles vesins.

De tot açò mo'n dan pròva es partides inscrites en Tredòs a on se hè a constar *hostaler ara en la present de Montgarri* o era que ditz en hèr referéncia a un matrimòni *ostes de Montgarri*.

Es Libres Parroquiaus qu'apartienen ath pòble de Tredòs se tròben en Archiu Parroquiau de Salardú. Era distribucion des Libres ei era següenta:

Sonque un libre que contien:

BATIEGI: des de 1736 enquia 1819

MATRIMÒNIS: des de 1737 enquia 1817

DEFUNCIONS: des de 1736 enquia 1846

CONFIRMACIONS: s'includissen en madeish libre

Es Libres se tròben redactadi principaument en catalan, çò que non excludís que quauqua des partides age estat inscrita, de forma isolada, en latin.

Es que signen es madeishes sigueren:

Reverend Nadal Palmer, Rector: 1736-1742

Reverend Isidro Ricart, Rector: 1742-1749

Reverend Pere Amiell, Econòm: 1749-1752

Reverend Nadal Estrada, Rector: 1752-1780

Reverend Nadal Estrada, Econòm: 1780

Reverend Pau Estrada, Rector: 1780-1789

Reverend Juan Moga, Econòm: 1789

Reverend Joan Daunés, Rector: 1790-1797

Reverend Isidorus Estrada, Rector: 1797-1801

I. PERSONAU SANITARI

Dera relacion deth Personau Sanitari trobat en consultar es Libres Parroquiaus de Tredòs s'aprècie que, des nòms des professionaus que còsten enes madeishi, non toti apartien en ad aquest pòble.

Quauqu'uns se tròben inscrits enes libres de forma casuau, tau poderie èster eth cas de Pere Alzimira, Dr. en Medicina de Son o de Manuel Anglada, cirurgian de Salardú o de d'auti professionaus qu'apartien tanben ath pòble de Salardú. Non cau desbrembar qu'andús pòbles, Salardú e Tredòs, tèrmien e son ben pròp er un der aute.

Un còp criveladi es nòms qu'apareishen e en tot dedicà-mos exclusiuament as qu'apartien en a Tredòs, demoren es següenti:

MÈTGES

Miguel MOGA RIU (*): Sonque apareish ua referéncia que lo nomen-te er an 1796. Pr'amor d'açò mos quede eth dubte de s'aguest mètge exerce reament en Tredòs o simplement s'inscriu en èster pairin d'un mainatge. Non apareish ne era sua partida de matrimòni; ère maridat tamb Teresa Pla. Tanpòc apareishen es partidas de batieg des sòns hilhs en cas que n'auesse.

(*) CALBET I CAMARASA, J., CORBELLÀ I CORBELLÀ, J. Diccionari Biografic de Metges Catalans. Se le nomen-te coma neishut en Tredòs eth dia 24 d'abriu de 1763. *Batxiller* en Huesca en 1792. *Revalidat* en 1803.

CIRURGIANS

Thomás ABADIA (**): Apareish coma *Major*, causa que lo constituís en pare der aute Thomás que tanben ère cirurgian. Saben dera sua existéncia pendent es ans 1738 a 1766, an dera sua mòrt e en qué maugrat era mencion que se hè de *cirurgia* non credem que se mantenguesse en actiu.

Thomás ABADIA: Hilh der anterior, se le nomen des de 1757 en-
quia 1788, sense trobà-se era sua partida de defuncion abantes de 1801.
Maridat dus còps, era prumèra damb Maria Daunés, damb era qu'auca
3 hilhes (Teresa, Rosa e Maria) e en segones nòces damb Francisca
Amiell, en tot nèisher d'aguest darrèr matrimòni dus mainatges e ua
mainada.

Nadal PABA Exercic, coma minimom, pendent eth periòde comprenut
entre 1757 e 1769; maridat damb Maria Estrada auca ua hilha, Isabel
Agustina.

LHEUADORES

Magdalena ESTRADA SOLÉ : Encara que se la nomena enes partidas
de batieg corresponents ar an 1776, *batejat per necessitat en casa de
sos pares per Magdalena Estrada*.

Mès endeuant damb ocasion deth batieg d'un part bessoèr tanben se
ditz: *per necessitat en casa de sos pares per Magdalena Estrada*.

Non ei enquiar an següent, en 1777, quan eth sòn nòm ges estat ar
apelatiu de *llevadora*, precisament en tot batiar *en casa de sos pares,
per necessitat, al fill de Thomás Abadia, cirurgia*. Era darrèra referèn-
cia sua ei der an 1779.

Cau remarcar que non se nomena era existència laguens deth pòble de
Tredòs de cap Apotecari. Se pòt pensar, en tot veir era lista de cirur-
gians, que pendent eth periòde analisat coincidiren en tot exercir era
sua profession dus cirurgians, que se ben en un principi se podie agir
des dus Abadia, pare e hilh, mes endeuant e damb motiu possiblement
dera vielhesa deth pare, se les higea Nadal Paba.

(**) Ibid. Se nomena qu'eth dia 20 d'abriu de 1759 se li autrega eth
privilèg de *Cirurgiá del protomedicat*

II.- DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

Eth totau de defuncions analisades a estat de 474. Era baisha incidència
de mainadèra trobada non se deu ara baisha mortalitat en aguestes

edats, bric logic per autá part, senon á que ena majoria des ans non son inscrití.

Ben poderie pensà-se que, tau coma succedís en d'autes parròquies, existísse parallèlament un Libre Parroquiau que se limitésse sonque á arremassar es mòrts des mainatges, çò qu'explicarie era sua manca d'inscripcion, mès paradògicament í á ans qu'òc que s'inscriuen.

Se s'analisen es signants des partidas de defuncion damb era inscripcion o non des mainatges se tròbe qu'aguestí se comencen á inscriúer de forma regulara á compdar der an 1773 e de forma constanta des de 1780 á 1788, en tot acabar era sua inscripcion enquia 1801, çò que coincidís damb era preséncia pendent eth periòde de 1780 enquia 1788 deth Reverend Pau Estrada coma Rector de Tredòs, en tant qu'eth sòn successor, Juan Daunés, non n'inscriu cap entre 1789 e 1801.

Í á cassi enes que s'inscriuen enes partidas de defuncions coma *se ha fet lo cos present*; aguesta circumstància s'á trobat en dues ocasions concrètes:

- Mòrti dehòra dera Val d'Aran, possiblement en membres de famílies emigrades sustot tà Barcelona.
- Mòrti en pòble de Montgarri, poblacion actuaument abandonada mès qu'antiguament auíe ua cèrta relheuança en èster un important centre d'escambi de bestiar; aguest pòble demoraue incomunicat pendent es mesi d'iuèrn, rason pera quau era inscripcion dera su mòrt se hège tan lèu qu'eth caperan podíe meté-se en contacte damb era parròquia dera quau depenie.

Se s'analisen damb deteniment es ans de major mortalitat generau vedem que:

AN 1748

Pendent aguest an era mortalitat ei atribusíbla sonque as adults, possiblement pr'amor que non cònte era mòrt de cap de mainatge.

Es mesi de major mortalitat son es que corresponen á seteme, octubre, noveme e deseme. Era distribucion per sèxes des mòrti siguec de 7 òmes e 12 hemnes.

AN 1759

En aguest an es mòrts se repartissen entre adults, 23, e mainatges, 9, e se se garde era distribucion per mes s'obsèrve qu'ei pendent es mesi d'estiu, mai, junh, juriòl e agost quan ei major era mortalitat. Se pensam que pendent aguesti mesi s'amassen ues precàries condicions igieniques e era calor, ei facil creir en quinsevolh procès infeccióis intestinaiu qu'afavorisse era existéncia e propagacion de quaussevolha malautia contagiosa.

Era distribucion per sèxes siguec, en cas dera mainadèra de 4 mainatges e 5 mainades, e en cas des adults de 11 òmes e 12 hemnes, en tot dà-se era circumstància, qu'apuarie era ipotèsi deth contagi, de que i a cassi en qué es mòrti son parents dirècti entre eri, ben germàs o ben mare e hilhs, en tot arribar a morir en ua madeisha familha 4 persones en un cuert plaç de temps.

AN 1773

Es defuncions se repartissen entre 40 mainatges e 11 adults, en tot correspondre as mesi d'octobre e noveme eth de major mortaldat.

En aguest cas òc que se pòt parlar d'epidèmia, qu'amendric era poblacion infantiu de Tredòs e mermèc eth cens en generau.

Son diuèrsi es cassi de mòrts de germàs, en tot arribar ar extrèm de morir tres germanes eth madeish dia, germanes de cognòm ABADIA e que se hig qu'apartienien ara *casa del Barbé*, çò que mos hè a pensar que poirien èster es tres hilhes deth matrimòni Thomàs Abadia e Maria Daunés, pensament que pren forma en comprovar era coincidéncia deth nòm des neishudes, Teresa, Maria e Rosa damb eth des mòrtes.

Era distribucion per sèxes siguec en cas dera mainadèra, de 16 mainatges e 24 mainades, e en cas des adults de 5 òmes e 6 hemnes.

AN 1781-1783

Aguesti dus ans s'analisen amassa dada era sua proximitat. Non i a un predomini mesadèr clar en cap d'eri, totun toti dus aufrissen chifres fòrça nautes de mortalitat; en tant qu'en an 1781 aguestes chifres son nautes tant en mainatges, 7, com en adults, 10, en an 1783 es adult defunts son 13, en tant qu'era chifra de mainatges mòrti, 2, non occasione cap suspresa.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE GOLA: Se nomena ena mòrt d'ua hemna, ara qué non se poguèc assistir espirituaument.

- Eth 6 de juriòl de 1745 moric ua hemna, adulta, *morí de Gola, sens Sacraments*.

Damb aguestes caracteristiques se presupòse, dada era rapidesa deth quadre pr'amor que non poguèc recéber cap de Sacrament, que poguesse tractà-se d'ua patologia, en principi, de gòrja que l'impedissee era articulacion dera paraula e qu'ath madeish temps li dificultèssee era administracion deth Viatic. Era patologia que pòt ocasionar aquest quadre ei variada.

DE MALAUTIA: Non s'especifica eth tipe o era sintomatologia a qué se referís, sonque se comenta qu'arribèc malaut en Tredòs. Era soleta donada que pòt aportat bèra referéncia ei era possibilitat que se tractèssee de bèth mau contagiós, pr'amor que segontes s'especifica ena partida de defuncion, *lo pasaban de poble en poble*.

-Eth 23 de hereuèr de 1755, *morí un òme adult, pobre de la vall de Boí, que havia arribat malat al pòble de Tredòs y lo pasaban de poble en poble y en dit lloch de Tredós morí*.

DE CÒP: Se tractaue, possiblement, d'un accident vascular, ben cerebrau o ben cardiac, dada era rapidesa deth quadre ja que moric *sens Sacraments*.

SENSE PARAULA: Era referéncia a *estar impedida de la llengua* sonque ei entà hèr testament, totun aquest impediment l'impossibilitèc entara administracion deth Viatic, pr'amor que sonque recebec era Penitència e era Extremoncion, çò que mos hè a refusar era possibilitat que siguesse muda e decantà-mos cap a ua malautia que l'impedissee era diccion encara que non era pèrta des auti sentits pr'amor qu'en aquest darrèr cas era Penitència s'auesset administrat *sub conditione*.

Eth 2 d'octobre de 1784, moric ua hemna que non hec testament *per estar impedida de la llengua*.

B.2. Mòrt naturau sospetosa

En andús cassi se tracte de dus adults, ua hemna e un òme, que trobèren mòrti.

Se ben en segon cas s'especifique que *en el bosc*, tant pòden èster mòrts ocasionades per ua patologia fulminanta coma per ua patologia damb implicacions medicolegaus, sustot en dusau cas.

- Eth 18 de hereuèr de 1745, ua hemna adulta, *la trobaren morta*.
- Eth 28 de març de 1751, un òme, adult, *lo trobaren mort en un bosc, sens Sacraments*.

B.1. Mòrt violenta

PER LAUEG: Ei dera mòrt de quate òmes, toti adults, que procedien de Bossòst e se n'anauen entà Palhars, en tot agarrà-les un laueg que les enterrèc.

Eth 13 de gèr de 1772 moriren: Joaquin de Gorgonache, administrador dera doana de Bossòst, d'Alacant, Carlos Baquer de Bossòst, Miquel Junca e Joan de las Heras, aguest darrèr Ministre dera doana de Bossòst, de Madrid, *morts en la Ribera, anant al Port de Pallás, en una llau de neu*.

Ei freqüenta era trobalha de mòrti per desastres naturaus en iuèrn, pr'amor qu'era soleta comunicacion existenta pendent aquera epòca damb era rèsta de Catalonha ère en tot atrauessar es dus pòrts de montanha qu'embarren era Val d'Aran: eth pòrt de Palhars o dera Bonaigua e eth pòrt de Vielha.

NEGAT: Ei un òme, adult, que moric negat en arriu Foraires. Se supòse que moric negat encara qu'ena data que passèc, en deseme, tanben poderie èster qu'era mòrt s'auesse producit pera baisha temperatura dera aigua.

Eth 9 de deseme de 1774, un òme, adult, *morí al Riu de Foraires, venent del port de Pallás*.

CONGELACION: Son dus òmes que moriren en sajar de passar eth Pòrt de Palhars.

Eth 25 de hereuèr de 1769, moriren dus òmes, adulti. D'un d'eri se ditz que:

ere nascut a Castelló, del Reyne de Valencia, isqué als deus díes del hostel de la Bonaigua per a passar lo port del Pallas en companya de algun de ese pays y alsanse una tormenta de vent y neu passá a milhor vida. Lo dia 25 anà lo Regidor a buscar son cadaver. Los trobaren congelats.K

III. BATIEGI

Es partidas consultades referentes as Batiegi constituïssen un totau de 824

- *Pair desconeishut*: Son 7 es trobadi, çò que constituís eth 0,83% deth totau.
- *Parts bessoèrs*: En tot supausar un totau de 824 neishements, eth nombre de parts bessoèrs ei deth 1,33%.

Se da eth cas d'un matrimòni, Jaume Joan Barado e Ana Garrabé qu'an un part bessoèr eth dia 5 de juriòl de 1767 e un aute er an següent, eth dia 28 de març, en tot èster aguesti darrèrs batiadi per besonh en casa des sòns pairs; non ei dificil creir qu'es segons siguessen prematurs.

Batiegi de besonh: Se heren en 16 ocasions, çò que represente er 1,94%.

Toti es batiegi se heren ena casa des pares, ben pera lheuadora o ben per quauque membre deth clergat de Tredòs. En cas que non siguesse membre deth clergat era persona que batiaue, posteriorament, *era examinada per mi, el Rector, sobre la manera de bateixar*.

Ei de remercar que son diferents es persones que hèn de pairins as acabats de nèisher enes sues cases qu'es persones qu'ac hèn, d'aqueri madeishi acabats de nèisher, en cas de sobrevíuer, ena glèisa.

Atau com passaue damb es defuncions, existís un nombre d'acabadi de nèisher qu'èren inscrits inclús quauqui mesi dempús d'auer neishut. Açò passaue damb es abitants de Montgarri, qu'encara qu'èren batiadi en nèisher peth caperan destinat en aqueth pòble, non èren inscrits en

Libre Parroquiau corresponent enquia qu'eth bon temps facilitaue es comunicacions.

IV. MATRIMÒNIS

Ua des causes que mès cride era atencion enes partides de Matrimòni ei eth naut nombre de contraents, toti eri òmes, qu'apartienien as pòbles catalans vesins a Tredòs, çò que mos pòt dar ua idia aproximada deth trafic mercantil existent entre Catalonha e era Val d'Aran. Son 26 es òmes d'aguestes poblacions que se mariden damb hemnes de Tredòs, çò que mos aufrís ua chifra de matrimònis damb catalans der 11%; eth pòble que, per didec atau, mès òmes apòrte ei Son, localitat pròp de València d'Aneu e que sabem qu'auie un mètge, Pere Alzimira, nomentat adès. D'auti pòbles èren: Sorpe, Estèrri d'Aneu, Gèrri, Escaló, Alòs e Lillet.

Es matrimònis celebradi entre parelhes enes qué andús èren de Tredòs sigueren 105, çò que hè eth 44,5%; d'eri, en 30 ocasions les calec dispensar de consanguinitat, ei a díder qu'eth 28,5% des matrimònis èren parents entre eri, situacion fòrça freqüenta en nucli redusits de poblacion. Es matrimònis enes qué un d'eri ère francés, sigueren 4, çò que represente er 1,6%.

Existien es aperades dispenses d'*afinitat* que s'autrejauen enes cassi de matrimònis entre veudi o quan un des membres n'ère; era *afinitat* en aguesti cassi se referie ath possible parentiu deth defunt o era defunta damb es nauï contraients. Aguest tipe de dispensa tanben ei nomentada coma dispensa de *cognació espiritual*.

Ua auta situacion digna d'èster nomentada en aguestes partides ei qu'enes matrimònis celebradi pendent es ans 1750, 51, 52 e 53 es pairs des que se mariden son mòrti es dus o son veudi. Çò de madeish succedís pendent es matrimònis que i a entre 1769 e 1771. Se se presupòse ua edat de matrimòni de 20-25 ans e s'obsèrve era taula de mortalitat, se pòt veir que i a un increment dera mortalitat enes periòdes prèvis ad aqueri ans, atau donques en 1748 e en 1750 i a mès defuncions; çò de madeish se pòt díder des ans 1767 e 1768.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

- Maria Cónsul. *Gobernadora*. 1736
- Francisco Partau, *Gobernador*. 1736
- Joaquin de Gorgonache. *Administrador* dera doana de Bossòst. 1772.
- Joan de las Heras. *Ministre* dera doana de Bossòst. 1772
- Anton Baquer. *Administrador* dera doana de Salardú. 1778
- Barthomeu Daunés. *Estudiant*. 1737
- Barthomeu Daunés. *Llicenciat*. 1747.
- Felip Amiell. *Estudiant*. 1756
- Josep Coy. *Estudiant de Salardú*. 1756
- Ignasi Portolà. *Estudiant*. 1762
- Andreu Espanya. *Estudiant*. 1764
- Tomás Amiell. *Estudiant*. 1774
- Antonio Saforcada. *Estudiant*. 1791.

VI. D'AUTI ASPÈCTES

TESTAMENTS DE PIETAT

Enes partides de defuncion s'arremassen es testaments, en cas de que n'i age. En Tredòs se sòlen remassar fòrça meticulosament.

Laguens d'aguest apartat des testaments se tròbe un tipe essenciau des madeishi, que constituís es prediti testaments de *Pietat*. Aguesti èren dictadi, non peth mòrt, senon per persones estacades ada eth o era per parentiu mès o mens luenhan. Es dates en qué apareishen son:

1736, hemna adulta, *fet per sos parents*.

1738, òme adult, *fet per sos parents*.

1739, hemna adulta, non ditz qui ac hè.

1740, hemna adulta, non ditz qui ac hè.

1742, hemna adulta, non ditz qui ac hè.

1742, òme adult, Rector, *fet per sos parents*

1743, hemna adulta, *fet per sos parents*

1749, hemna adulta, non ditz qui ac hè

1751, òme adult, *fet per sa muller y son germá*.

1752, òme adult, *fet per son pare*.

1753, hemna adulta, *fet per son germá*.

1781, òme adult, *fet per sos parents*.

Coma se pòt apreciar non sauen cap de repòrt entre eri, ne s'inscriuen en epòques de mortalitat incrementada, que mos portèsse a pensar quauqua formula especiau de testament entad aguestes epòques.

Considerada des de tostemp er èish sus eth que viren es eveniments istorics e politics dera Val d'Aran, Vielha se tròbe plaçada en horcalh des camins que, en tot baishar deth Pòrt dera Bonaigua, per un costat, e deth tunèu per un aute, s'amassen en aguest pòble entà adreça-se enquiara part baisha dera Val d'Aran, en tot seguir er arriu Garona.

Banhada per arriu Nere e eth dejà nomentat Garona, possedís ua Glèisa parroquiau jos era advocacion de Sant Miquèu, datada deth segle XIII. Aguesta Glèisa, era de Sant Orenç, despareishuda, e era plaça Arnals, tanben despareishuda, formauen eth marc urban a on se desvolopauen es mès importants eveniments dera vida politicoadministratiua aranesa. Aquiu s'escuelhien es membres dera administracion, es conselhèrs, e aqui se jurauen es drets de respècte as institucions e es privilèges des viles dera Val d'Aran.

En aute costat deth tunèu de Vielha, existís un nucli de cases, coneishut coma er Espitau de Vielha, eth quau se nomenen es partides analisades coma lòc de Batiegi, Matrimònis e Defuncions. Aguest espitau auie coma finalitat principau era de servir de refugi ad aqueri caminants que se vedien obligadi a passar eth pòrt de Vielha. Ei de fondacion medievau e era su glèisa se trobaue jos era advocacion de Sant Nicolàs dels Portells.

Er aute nucle abitat, adscrit ara circoscripcion de Vielha, ère eth que se trobaue en Mijaran e ère format per un convent e un ostau, aué ja tot despareishut, en tot demorar dret sonque bèra paret dera glèisa conventuau.

Consultadi es censi de poblacion de Vielha mos aufrissen es següentes donades:

1717: 63 cases - 281 persones

1787: 756 abitants; 449 solters, 264 maridats e 43 veudi.

Es partides de Batiegi, Matrimònis e Defuncions corresponentes ath pòble de Vielha se consèrven en 2 Libres: eth Libre I qu'en realitat serie eth II, e eth Libre III. Aguesti contien:

LIBRE I:

BATIEGI: des de 1663 enquia 1739

MATRIMÒNIS: des de 1663 enquia 1739

DEFUNCIONS: des de 1663 enquia 1739

LIBRE III:

BATIEGI: des de 1739 enquia 1805

MATRIMÒNIS: des de 1740 enquia 1835

DEFUNCIONS: des de 1739 enquia 1814

CONFIRMACIONS: des de 1786 enquia 1804

Era redaccion d'andús Libres ei principaument en catalan, en tot trobà-se-i quauqua remèrca en castelhan. Se sauven, en diferent estat de conservacion, en Archiu parroquiau de Vielha e es que signen es madeishi son:

Reverend Juan Cirat, Rector: 1663-1666

Reverend Jaime Vidal, Rector: 1666-1699

Reverend Barthomèu de Castellvaquer: 1669-1702

Reverend Pau Faure, Rector: 1702-1721

Reverend Soler, Rector: 1721-1724

Reverend Sebastià Lafont, Rector: 1772-1797

Reverend Pere Claveria, Econòm: 1797

Reverend Pau Faure, Rector: 1798-1801

I. PERSONAU SANITARI

Moltes, e en ocasion confuses, son es donades qu'apareishen damb referéncia ath personau sanitari qu'exercic era sua labor en pòble de Vielha, encara qu'ei cèrt que son pògues es referéncias a sanitaris de d'au-ti pòbles dera Val d'Aran.

Es que non trabalhèren en Vielha, mès se nomenen enes Libres analisadi, sigueren: Aleix Duat, mètge de Sort; Manuel Sanglada, mètge de Les; Francisco Tersa, mètge d'Arties; Domingo Vidal, cirurgian d'Escunhau e Josep Berart, apotecari de Vilac.

Personau sanitari de Vielha:

MÈTGES

Andreu ADEMÀ SAFONT(*) : Era prumèra referéncia sua ei der an 1786, a on se lo nomena coma "Estudiant", en tot èster pairin d'ua mainada. Maridat tamb Francisca Colldeforns, se coneish, en 1796, eth neishement d'ua hilha. Era darrèra remèrca sua correspon ar an 1796, quan er 1 de noveme ei pairin en batieg d'ua mainada.

Antonio FORCADA O SAFORCADA: Eth prumèr còp que se nomena ei en an 1667, data deth sòn prumèr matrimòni damb Francisca Sans, de Vielha. En aguesta partida se mos ditz qu'ei naturau de Les. D'aguesta nòça neisherèn 6 famílies, 3 hilhs, Jerónim, Barthomèu e Silvestre, e 3 hilhes, dues d'eres bessoes des qué desconeishem eth nòm e ua tresau, Clara.

En an 1682 se maride de nau damb Ana Maria Fontà, damb era qu'auèc 4 hilhs mès, 3 òmes, Bertran, Juan e Carlos e ua hemna, Angela. Morís er an 1690, eth dia 4 d'octobre, sense poder recéber era Eucaristia.

(*) CALBET I CAMARASA, J., CORBELLÀ CORBELLÀ, J. *Diccionari biografic de Metges Catalans*. Se lo nomena coma neishut en Vielha eth dia 16 de gèr de 1764. *Batxiller en Saragossa*, en 1790. *Revalidat* en 1792.

Benito PENA: Se lo nomena per pumèr còp en 1685, damb motiu deth neishement dera soleta hilha que se li coneish, Francisca Manuela. Ère

maridat tamb Ana Maria Arjó, d'Arres. En 1700, darrèra mencion sua, pairinege a ua mainada.

Andreu PEREMIQUEL: Apareish per prumèr còp er an 1735, en tot èster pairin d'ua mainada. Se maridèc damb Dorotea Espanya. D'aguesta union neisheren 4 famílies, 2 mainatges, Juan Felipe e Josep Andreu e 2 mainades, Maria Eulalia Martina e Antonia Francisca. Era darrèra referéncia sua ei der an 1755, data dera sua defuncion.

Tomás RODÉS: Se lo nomen te coma *Metge ordinari*, çò que vò díder qu'ère eth titular de Vielha, contractat peth Conselh Generau d'Aran. Maridat damb Rosa Rella auec 4 hilhs, toti gojats, Francisco Jaume Anton, Ignacio Fernando Agustí, Dionís Ventura e un quatau deth qué se desconeish eth nòm. Era prumèra remèrca sua ei der an 1759, damb motiu deth batieg d'un hilh, e era darrèra der an 1759, data dera sua defuncion.

Andreu SANDARAN: Non coneishem gran causa d'aguesta figura, sonque apareish en ua remèrca en Vielha, er an 1756, en tot batiar un hilh. Maridat damb Cecilia...?, non i a d'autes remèrques sues, mès non sonque enes Libres de Vielha, senon qu'enes auti Libres consultadi de d'auti pòbles tanpòc se lo nomen te. Poderie èster que siguesse mètge d'un aute lòc -eth cognòm Sandaran ei de Canejan- e qu'apareishesse accidentaument en Vielha, en tot portar a batiar era sua hilha; totun, encara que manquen donades l'auem includit en aguest pòble.

Manuel VERGÉS: Neishut en Casarilh, ei en aguest pòble, a on se lo nomen te per prumèr còp, er an 1776, en tot parinejar un mainatge. Es següentes referéncias sues apartienen a Vielha. Maridat damb Maria Ardon, d'Arròs, a 3 hilhs, 2 mainades e 1 ua mainada.

CIRURGIANS

Pere FONTÀ: Apareish per prumèr còp en 1727, en tot pairinejar un mainatge. Maridat damb Rosa Fortuni, que passe a didé-se Rosa Fonta Foruni. D'aguesta union neisheren 4 hilhs, Isabel, Rosa, M^a. Teresa e Mª Antonia e 2 hilhs, Juan Francisco e un aute de qui desconeishem eth nòm. Era darrèra referéncia sua ei der an 1777, en tot pairinejar un mainatge.

Francisco MOLLAU ESPANYA (*): Se lo nomen te per prumèr còp en 1788, en èster testimòni de nòça. En 1792 se maride damb Maria Sirat, dera qué aguec en 1797, data dera sua darrèra mencion, ua hilha.

Francisco PORTOLÉS: Pendent eth periòde analisat sonque i a ua mencion ara sua persona, en an 1782, en tot èster testimòni de nòça. Consultadi es madeishi libres en periòdes posteriors apareish eth dia dera sua mòrt, eth 12 de deseme de 1810, en tot nomentà-lo com *cirujano de esta Villa*.

(*) CCALBET I CAMARASA, J., CORBELLÀ CORBELLÀ, J. *Diccionari biografic de Metges Catalans*. Se lo nomen te coma *Graduat* en RCC de Barcelona en 1788.

Pere SALA: Era prumèra remèrca sua ei der an 1674, coma testimòni de nòça. Sabem qu'ère maridat, encara que non sabem damb qui, pr'amor qu'en 1682 morís un hilh sòn, Barthomeu Era darrèra referéncia correspon ara sua mòrt, en an 1697, eth dia 5 d'octobre.

Pere Joan SAMBEAT: Nomentat per prumèr còp en an 1717, en tot èster pairin d'un mainatge. Maridat damb Angela Forcada, a un hilh, Barthomeu, en 1720, data dera sua darrèra cita.

Anton VIDAL: Era prumèra referéncia sua ei damb ocasion deth sòn matrimòni damb Maria Calbetó, en 1786, encara qu'en 1784 apareish enes Libres d'Aubèrt en èster testimòni de nòça. Se maride en segones nòces damb Tresa Pallás, veuda tanben e d'aguest darrèr matrimòni neisheren 4 hilhs, 2 òmes e 2 hemnes, era darrèra en 1801. D'alavetz non i a cap mès referéncia.

Barthomeu VIDAL: Se lo nomen te en Libre de Matrimònis de Vilac, damb motiu dera sua nòça damb Juana Ladevesa Perales, eth dia 26 de juliol de 1735. Ei hilh de Anna Maria Rodés e Barthomeu Vidal, adès nomentat tanben coma cirurgian de Vielha. Apareish en 1744, en batiar ath sòn hilh, Joaquim. Ath delà, auec ua hilha, Mª Antonia. Morís er 1 de hereuèr de 1752, dia dera sua darrèra mencion.

APOTECARIS

Dionís ARJÒ: Era prumèra cita apartien ar an 1711, en èster pairin d'ua mainada. Maridat damb María Espanya a 3 hilhs, un mainatge e dues

mainades. Eth darrèr còp que se lo nomen te ei damb motiu, en 1720, deth batieg d'ua hilha sua.

Pau ARJÒ: Era sua prumèra mencion ei deth 1676, damb motiu deth sòn matrimòni damb Jerònima Garés. Auec 2 hilhs, mainatge e mainada. En 1695 morís era sua hemna, qu'ei enterrada en cementèri de Mijaran. Era darrèra cita ei der an 1696, a on apareish coma testimòni de nòça.

Pau ARJÒ GARÉS: Hilh der anterior, maridat damb Clara Espanya. Era prumèra mencion correspon ar an 1703 en tot pairinejar a un mainada. Auec 8 hilhs, 4 gojats, dus d'eri bessons e 4 gojates. Era sua hemna, Clara Arjò Espanya, moric eth dia 28 de deseme de 1744, en tot èster enterrada ena Capèla deth Rosèr dera glèisa de Sant Miquèu. Era darrèra remèrca sua ei der an 1720, damb motiu deth batieg d'un hilh, Domingo Jaume.

Jaume BLANCH: Se lo nomen te per prumèr còp en 1711, en tot èster pairin d'un mainatge. Maridat damb Llorensa Espanya, sonque se li coneish un hilh, neishut en 1717. En 1712 apareish en Aubèrt, en tot pairinejar un òme. Morís en 1786, data dera sua darrèra referéncia.

Anton FORGA ARJÒ: Sonque apareish en dues ocasions, corresponents ar an 1801, damb motiu deth batieg d'un hilh e d'èster testimòni d'ua nòça. Non se concish cap mès donada.

Batista FORGA ARJÒ: Neishut en Garòs, se lo nomen te per prumèr còp en 1782, en èster pairin d'ua mainada. En març de 1784 pairinege, atau coma cònte en Libre de batieg de Garòs, a ua mainada en aqueth pòble.

Encara que desconèishem eth nòm dera sua hemna, saben qu'auec, aumens, dues hilhes, ua en 1782 e era auta en 1784. Era sua darrèra referéncia ei der an 1786, a on ges coma testimòni d'ua nòça en Vielha.

Juan RODÉS: Apareish en 1664 damb motiu deth batieg d'un hilh. Maridat damb Margarita Vidal, auec en 1666 un aute hilh. Morís en 1668, eth dia 8 de deseme, dia dera sua darrèra mencion.

Pere SALA: Sonque se nomen te en ua ocasion, en 1772, en tot pairinejar ua mainada. Non i a mès donades sus era sua persona.

Pere VIDAL: Neishut en Casau cònte per primèr còp en an 1726, en èster testimòni de nòça. En 1727, se bàtie un hilh sòn e de Quitèria Sala, *espurio*, damb era que se maridarie en 1728, eth dia 6 de hereuèr, dia dera sua darrèra referéncia.

LHEUADORES

Andrea FERRER. Nomentada per primèr còp en an 1669, en tot batiar un òme. Era sua darrèra remèrca ei der an 1675; en aguesta ocasion se referissen ada era damb era paraula *llevador* e non eth de *llevadora*, coma calerie demorar.

Maria Juana VIDAL Y LAFONT: Apareish en 1797, en tot batiar *a socorriu* a un mainatge. Se la nomete per darrèr còp en 1801. Çò de madeish qu'en cas anterior s'utilise eth mot *llevador*, entà dessignar eth sòn ofici.

ALBEITAIRES

Juan Pere NART: Figure en 1781 coma testimòni de nòça. En 1785 se lo nomete coma Menescal. En 1793, morís apunhalat pes francesi en Vielha.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

An estat revisades un totau de 954 partides de defuncion, inscrites enes diferenti Libres de Vielha.

En aguesti Libres se nomenten es que receberen sepultura laguens dera Glèisa, tostemp que siguessen de cases *nobles* de Vielha, sense excludir as Rectors qu'èren enterradi per dret pròpri laguens dera madeisha. Era Glèisa de Sant Miquèu ère dividida en diuèrses capèles: deth Sant Crist, de Sta. Clara, deth Rosèr, de Sant Francisco, de Sant Joan o de Santa Joana. Aquiu, en aqueres capèles ère a on s'enterrauen es mòrti que non apartienien ath clergat, ben en autar d'aguestes o ben enes parets adossades, tau ei eth cas deth Dr. Jaume Arjó, ena Capèla deth Rosèr o deth conde de Fridberg, ena paret dera capèla de Santa Clara.

Es rectors èren enterradi *al presbiterat, al passar a la sacristia*. Aguestes sepultures laguens dera glèisa s'anèren tolerant enquiara sua proïbicion mejançant *Real Cédula* publicada en abriu de 1787, totun non se complic e siguec de besonh era emission d'ua orde circular en abriu de 1804 que rebrembaue era anteriora ordenança.

Un aute lòc d'enterrament entàs mòrti en Vielha ère eth convent de Mijaran, encara qu'èren ben pògues es familhes que s'enterrauen en aqueth lòc, ben en cementèri adjacent ath convent o ben, s'era sua categoria social l'ac permetie, ena pròpria Glèisa deth convent.

Existís ua partida de defuncion d'un òme, mòrt en Vielha, encara que naturau de Bausen, que recebec sepultura *aon se enterren los forasters*, çò que demòstre qu'ua parcella deth cementèri la sauvauen entad aqueres defuncions, çò de madeish qu'es mainatges, qu'èren enterradi en un lòc separat.

Entà acabar aguest recorrut pes cementèris de Vielha non cau desbrembar eth mès aluenhat, mès que tanben recebie es cossi des defunts. Mos referim ath cementèri der aute costat deth Pòrt de Vielha, qu'a-partienie ar Espitau de Sant Nicolàs dels Portells.

Ena majoria des partides analisades cònte era recepcion o non des Sacraments, d'ua manèra totau o sonque parciau, e non ei tant concisa era inscripcion dera realisacion testamentària.

Tanben apareish en aguest Libre quauqua referéncia ar exòde patit pes caperans francesi, pendent era Revolucion deth país vesin. Atau se pòt liéger er an 1792, ena partida de defuncion deth Mossen La Peira, presbíter francès de Sant Maizon, que moric en Vielha: *abent fogit de la maligna rebolució*

Ara parlam des ans de major mortaldat, segontes era distribucion mesadèra.

AN 1742

Morissen 19 persones, totes adultes, 12 òmes e 7 hemnes. Sies d'aguestes defuncions se produsiren pendent eth mes d'abriu. Era rèsta dera mortalitat ei repartida en tot er an, damb ua major incidéncia, dilhèu, es mesi mès heiredi d'octobre, noveme e deseme.

Pendent aguest an s'inscriu era defuncion d'ua hemna, que *morí d'un flux de sanch* e d'ua auta hemna que moric de *mort repentina*.

AN 1753

Morissen 16 adults, 12 hemnes e 4 òmes. Se distribuïssen damb ua cèrta regularitat pendent tot er an, sense un predomini clar d'ua epòca o d'uns mesi determinadi.

Non i a mès donades enes diferents partides d'aqueth an que poguen aclarí-mos bèth motiu de mòrt.

AN 1754

Morissen 18 persones, 9 òmes e 9 hemnes. Mos cride era atencion es 4 defuncions produsides en mes de hereuèr, 2 òmes e 2 hemnes, totes damb un intervau d'ua setmana. I a ua hemna d'aguestes victimas ara que *trobaren morta en son llit*.

Dera rèsta des defuncions sonque comentar que pendent eth mes de noveme morissen 5 persones, 2 òmes e 2 hemnes, sense qu'existisque cap de remèrca sospetosa enes partides de defuncion e qu'en seteme s'inscriu era defuncion de Domingo Gallar, *Cabo de la Escuadra del regimiento de Galicia*, sense recéber es Sacraments.

Aguest an e er anterior, dat eth parallelisme que presenten en çò que hè ath nombre de mòrti, an d'analisa-se coma se d'un blòc unic se trac-tèsse.

AN 1758

Morissen 16 persones, 8 òmes e 8 hemnes, repartides ath long de tot er an, encara que i a un leugèr increment en mes d'abriu, 4 defuncions. Toti receberen auxili espirotuau e non i a cap de donada atipica enes partides analisades.

AN 1782

Morissen 20 persones, 9 òmes e 11 hemnes. I a ua leugèra tendéncia ar increment es mesi de març, 5 defuncions, e seteme, 4 defuncions.

Maugrat que non i a donades ath respècte, se s'analise era mortalitat de Vielha s'aprècie qu'aguest an, 1782, se constituís en èish d'un periòde, 1781-1783, pendent eth quau creish era mortalitat, non de manèra concrèta en un mes, mès òc de forma generau.

AN 1793

Morissen 35 persones, çò que represente era major chifra de mortaldat annau registrada en Vielha. D'aguestes victimes, 21 èren òmes e 14 hemnes. En aguest an e en següent òc qu'existís ua causa logica qu'explique eth creishement dera mortalitat. Es mesi damb major nombre de defuncions correponen a junh, juriòl, noveme e deseme; 5 mòrti cada mes.

En tot observar es partides de defuncion vedem que i a 8 d'eres que corresponen ath personau dera tròpa deth 9° *Batallón del Alta Garona*. Es mòrti son:

- 20 de junh: Francisco Brevet, carniassèr dera tròpa francesa. Soldat francés deth pòble de Forexet.
- 4 de juriòl: Un francés, sense especificar arren mès.
- 7 de juriòl: Juan Pere Nart *Albeltiar*, apunhalat pera tropa francesa.
- 8 de setema: Domingo Cansalada, soldat francés.
- 16 de noveme: Francisco Domingo Abadia, soldat voluntari.
- 25 de noveme: Soldat Granadé, francés, de Sierp.
- 14 de deseme: Jean des Plans, soldat *granadé* francés, de Mèl-les.

Aguestes defuncions son atribusibles as combats que se liurèren en Vielha dempús dera invasion francesa, totun pendent aguest an, encara que non s'apòrten donades qu'especificuen es circumstàncies dera sua mòrt, cau hèr mencion des següentes defuncions:

- 22 de juriòl: un òme que *morí de repent*.
- 3 de octubre: un òme e ua hemna, andús adults e germans.
- 16 de noveme: un òme, *morí subitaneament*.

Aguestes darrères mòrts, encara que non se nomenen en cas des òmes s'apartienen ara tròpa, òc que resulten un shinhau sospetoses pr'amor des dates en qué se produsiren. Çò de madeish se pòt remercar entàs dus germans mòrti eth dia 3 d'octobre.

AN 1794

Morissen 19 persones, 14 òmes e 5 hemnes. I a un creishement de mortalitat enes mesi de juriòl, 4 mòrti, e de deseme, 7 mòrti. En 15 des 19 víctimes non cònte que recebessen es Sacraments e s'ad açò se li hig que i a 4 defuncions atribusibles a motius bellics mos trobam damb ua situacion semblanta ara der an anterior. Agustes quate defuncions son:

- 28 de gèr: Juan Bautista Lafont, soldat francés.
- 7 de juriòl: Jaume Ro d'Aubèrt, fusilat pes francesi jos eth car-gue d'espionatge.
- 20 de juriòl: Francisco Daunés de Tredòs, mòrt enes madeishes circumstàncies qu'er anterior.
- 21 de juriòl: Francisco Bué de Canejan, mòrt *de desgracia* en espitau dera Armada Francesa.

Atau mos trobam uns ans, 1793 i 1794, enes qué per motiu dera inva-sion francesa se produsís un increment de mortalitat, segondari per un costat as baishes des combats, e d'un aute ath lamentable deteriorament dera vida que patic era Val en mans des francesi, pr'amor des pilhatges e saquegi qu'amendriren encara mès era febla economia aranesa.

AN 1801

Morissen 16 persones, 8 òmes e 8 hemnes. Non i a un clar predomini en un mes o uns mesi determinadi.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE CÒP: _I a registradi 13 cassi damb aquest diagnostic, 8 son òmes e 5 apartienen a hemnes. En 11 cassi non se les administrèren es Sacraments, en tant qu'en dus d'eri s'administrèc era Absolucion, en-cara qu'a un d'eri de forma *condicional*.

Er emplaçament dera persona afectada se conde en 3 ocasions; en 1688, un òme, *en lo carrer*; en 1690, un òme, *en lo Consell del Tersún e en 1703*, un òme, que moric *casi de repent*, *en la Ribera de Viella*.

En març de 1776, morís ua hemna *sense advertensa*.

POLESIA-POPLEJIA-POPLEXIA-APOPLEXIA: Toti aguesti mots son utilisadi entà emmarcar un madeish motiu de mòrt.. Son 6 es cassi referidi, 3 òmes e 3 hemnes.

En toti eri sonque s'administre era Extremoncion e en un cas aguesta ei *subconditione*, çò que semble indicar que non son mòrts fulminantes mès que provòquen ena persona afectada tau pèrta de consciéncia que non ei capaç de recéber es auti Sacraments.

MALAUTIA: Nòm generic damb eth que classam era defuncion d'un òme, adult, eth dia 25 de deseme de 1678, *del sitio de Bagergue sent malalt en lo Ospital de Viella*, en tot èster enterrat ena *Iglesia de Sant Nicolau del Portells de Dit Ospital*

FLUIX DE SANCH: Son dus es cassi enes qué se nomena aguest sintòma. Eth prumèr en 1734, un òme, deth qué se ditz que *morí de un repentino flux de sanch per la boca*, sense recéber es Sacraments.

Eth dusau cas se tracte d'ua hemna mòrta d'un *flux de sanch*, sense especificar d'a on proviege eth *flux* e que se ben recebec era Penitén-cia e era Extremoncion, non recebec era Comunión.

INSOPIT: S'agís dera defuncion d'un òme eth dia 1 de hereuèr de 1749, que *mori insopit*, en tot recéber sonque era Extremoncion.

SARAMPION: Eth solet cas trobat apartien a ua hemna adulta, María Domínguez y Riu, que moric eth dia 4 de noveme de 1786, de *sarrampió*.

Non dèishe de semblar rare que sigue eth solet còp que se nomena aguesta malautia coma motiu dera mòrt, encara qu'en aguest Libre non còsten es mainatges mòrti.

DE PART: I a sonque ua referéncia ad aguesta etiologia. ; Jeróni-ma Vidal y Sala, mòrta eth 24 de gèr de 1788, *de part*.

HIDROPESIA: En 1788, eth dia 19 d'abriu, morís eth Reverend Dionís Sambeat, presbíter e vicari de Vielha que *morí de hidropesia, despres de haber residit al ospital cinch mesos seguits dels de lo hiber*.

B.2. Mòrt sospetosa

I a 15 referéncias que se pòden englobar jos aguest epigraf. Encara que se ne poderien híger quauques ues mès. Dera chifra totau, 4 apartienen a hemnes e era rèsta a òmes.

Des 4 hemnes, 3 d'eres sigueren trobades mòrtas *en son llit*, en tant qu'era darrèra sonque se nomena que *la trobaren morta*. Emparam era idia, en aguesti cassi, que se tracte d'ua patologia cardiaca o cerebrau que produsís mòrts ar acte. En cas des òmes era situacion càmbe substànciaument; a dus d'eri, mòrti en 1771 e 1775, se les pòt extrapolar çò que s'a comentat en cas des hemnes mès ena rèsta era situacion ei ua auta, determinada peth sòn emplec laborau, pr'amor qu'era majoria son soldats e en toti es cassi son francesi. Era distribucion d'aguestes mòrts sospetoses ei era següenta:

1739: Morissen eth dia 29 d'abriu *José Tenta y sus compañeros franceses de oficio, en el puente de Viella*. Non s'especifica ne cònte en Libre de Defuncions guairi sigueren es companhs que moriren. Tot semble apuntar a ues defuncions produsides pes des.hètes de bèra batalha o escaramussa que passèc en centre de Vielha.

1793: Morissen 7 òmes, 5 d'eri soldats que procedien segontes cònte en uns deth *Segon Regiment del Alta Garona*, e en d'auti de *la Comanya de San Paul de 9 batalló*. Un d'aguesti soldats ère de Sierp e un aute de Mèlles. Cònte tanben que quauquì uns èren *Granader* e d'auti *voluntari*; un aute ère *carnicer de la tropa francesa que residia en dita vila* e eth darrèr un francés deth que non s'especifica arren, mès que suposam estacat ad aguesta tròpa.

1749: Morís un soldat francés, deth madeish batalhon qu'es mòrti en 1793.

Supòse ua grana temptacion inscruer era sua defuncion com mòrt violenta, totun mos abstem de hè'c, en tot limità-mos a comentà-la com sospetosa.

B.3. Mòrt violenta

ARMA BLANCA: Apareishen dus omicidis, documentadi, produsits per arma blanca.

Eth prumèr d'eri sus era persona de Barthomeu de Miquel y Espanya, eth dia 6 d'agost de 1668. Siguec enterrat en *Lo Convent de Mig Arán, dins de la Iglesia*, reflèxe dera notorietat dera sua persona, antecessor dera qué dempús serie ua grana familha d'avocats, en tot està-ne possiblament eth tanben. Moric de *dos punyalades*.

Eth dusau cas què sus era persona de Juan Pere Nart, *Albeitaire*, que moric en 1793, an dera guèrra damb es francesi *apuñalado por la tropa francesa*.

ARMA DE HUEC: Son 5 es mòrti en aguestes circumstàncies, 4 òmes e 1 hemna.

En dus des òmes, Jaume Ro, d'Aubèrt e Francisco Daunés, de Tredòs, se hè a còstar que cadun d'eri *fou passat per les armes per la armada francesa per ser acusat de espia del español*, en 1794, 7 e 20 de juriòl respectiuament. Es auti cassi sigueren:

Juan Arjò Binós, mòrt eth 23 de noveme de 1673, ena *còsta de Bagergue, de una escopetada*. Dera sua notorietat publica ne da constància eth hèt que siguesse enterrat ena *Capella del St.Crist*.

María Sant Germés: mòrta eth 2 de seteme de 1674 *de una escopetada y colps a son cos*. Mos quede eth dubte se non s'agís d'un omicidi familiar o inclús de çò que poderiem catalogar com crim passionau.

Carlos de Miquel y Castellvaquer, *Dr. en Drets*, mòrt eth dia 20 de mai de 1676, *en lo pont de Viella, de algunes ecopetades*. Siguec enterrat en Convent de Mijaran.

PRECIPITACION: S'inscriu era partida de defuncion d'un òme, que moric eth dia 21 de juriòl de 1691 *quan caigué de un serider, morí de repent*. Semble tractà-se d'un accident laborau, en tot morir er interfècte en quèir d'un ceridèr.

DESGRÀCIA: Son 6 es persones mòrtas en aguestes circumstàncies, toti òmes.

Des 6 un morís en 1794, Francisco Bue de Canejan e encara que se ditz que *morí de desgràcia al hospital de la Armada Francesa*, aguesta mòrt pòt emmarcà-se laguens des arribades per motius bellics en ma-deish an.

Dera rèsta, 2 se pòden dar com accidents laboraus; un pastor francés que *morí de desgracia en la montanya dels ports*, en mes de juriòl de 1784; possiblament s'espatlèc. Er aute, en junh de 1715, un òme que *moric de desgracia caenli un arbre damunt*. Ei facil que siguesse en tot hèr quèir arbes en bòsc.

N'i a dus des qué non se coneishen guaires donades. Un òme que *moric* en 1719 *de desgracia en la Ribera de Viella* e un aute, en 1755, deth qué sonque se ditz que *moric per haberse desgraciat*

Entà acabar, i a ua darrèra partida de defuncion, corresponenta ar 11 d'agost de 1796, d'un òme, que *moric en la montanya de Aubás per un gran mal*. Caben mil congetures ath respècte deth *gran mal*, des d'ua electrocucion per ua tronada electrica, enquiar atac de bèra bestidla. Se descarte era idia d'omicidi pr'amor que d'èster atau aurie estat escrit d'ua auta manèra ena partida corresponenta.

LAUEGI: I a constància de 3 mòrts, enterradi per un laueg de nhèu, toti òmes e en madeish pas fronterèr, eth Pòrt de Vielha.

Eth prumèr cas hè mencion a un òme, mòrt eth dia 13 de gèr de 1740 que *morí en lo port de Viella amb els tres de Vilac y Vila, sofocat de un llabet de copia de neu*. Es tres ans que se referís son inscrit en Libre de Vilac. Es auti dus cassi nomentadi apartienen a dus òmes que moriren amassa eth dia 8 de deseme de 1791, *de resultes de un pobi o llauet*; si-gueren enterradi en Espitau de Vielha.

CONGELACION: Ei un des motius mès importants de mòrt violenta. Son 11 es mòrti en aquestes circumstàncies. D'aguesti, sèt èren francesi, un ère vesin d'Aragon, e es tres restants aranesi, toti òmes.

Es mesi corresponen as mesi heiredi der an, encara qu'era trobalha deth cadàver pòt retardà-se diuèrsi mesi. Tau ei eth cas d'un francés, enterrat en junh de 1783 e ena partida deth quau se remèrque que *fou mort en lo port lo passat mes de desembre*.

Era duresa deth pòrt de Vielha en iuèrn se ve reflectida en quauques partidas de defuncion de persones mòrtas en crotzà-lo, a on se pòt lié-ger que *mori de fred al cap del bosch del port* o ben *en el puerto murió en el Hospital de Viella* o ben aqueth francés que *moric* en 1775 e que *vingué cuasi mort del port de Viella*

III. BATIEGI

I a registrades 2779 partides de Batieg.

Batiegi de besonh: S'an compdabilisat un totau de 39 batiegi realisadi mejançant aguesta formula, çò que represente er 1,4% deth totau. Es expressions tengudes entà nomentà-les an estat:

- *Subconditione.*
- *A Socorriu.*
- *En sa casa.*
- *Sub conditione.*
- *Per ser necessitat.*
- *Per perill imminent de mort.*

Parts bessoèrs: I a registradi 12 parts d'aguestes caracteristiques, çò que represente eth 0,43% des parts.

Hilhs de pair desconeishut: Se nomenten en 31 partides de batieg, çò que signifie er 1,1%. S'inscriuen coma *fill de pares incognits*.

En 1789, eth dia 12 d'octobre se bàtie un òme, hilh de *padre incognit e de Rita de Artés, Adúltera*.

En 1797 se bàtie a *una minyona que se encontrá segon me digueren en un corral de dita vila*.

I a acabats de nèisher que son batiadi ena Glèisa de Sant Nicolau de Portells, der Espitau de Vielha.

Enes partides de batieg corresponentes ar an 1772, en concrèt eth dia 17 de noveme i a ua remèrca en marge que ditz: *espantosa crecida de agua*. Mos pensam que i auec un aiguet e qu'eth Rector non volec deishar d'escriuer aquest eveniment.

Batiegi sociaus: Eth dia 13 de gèr de 1778,

se bautizó la campana mayor de esta vila, siendo padrinos Don Bernardo Sire, Gobernador militar y político del Valle de Arán y la Sra. Ana Isabel de Miguel y de Castellvaquer y Moga. Le pusieron

por nombre Miguela- Beranarda e Isabel. Sus factores fueron Luís Solano y Antonio Palacios (Vizcaínos). Signat Portolés, Rector.

IV. MATRIMÒNIS

S'an analisat 568 partides de Matrimòni.

Çò de madeish que passaue damb es Defuncions o damb es Batiegi, tanben ena Glèisa de St. Nicolau de Portells, qu'apartien ar Espitau de Vielha, i auie gent que se i maridaue; èren oficiadi per un caperan Presbíter e Vicari e qu'ostentau eth cargue de *Llochtinent de Rector en San Nicolau*

Dispenses de consanguinitat se n'obtieren en 42 ocasions, çò que re-presente un 7,3% de laci de consanguinitat.

En 1734, eth dia 16 de deseme se celebrèc un matrimòni entre un òme francés, de Sant Martí de Francia, e ua gojata de Vielha en qué i auec *dispensa de 3 monicions per lo senyor official Ecclesiastich de Aran RIBA PER HABERI PERICULUM in morte.*

Eth soslinhat d'aguestes paraules ei còpia der originau. Segontes açò mos trobam dauant dera celebracion d'un matrimòni entre un francés, possiblament soldat, e ua gojata de Vielha, matrimòni realisat *in articulo mortis*. Consultat eth Libre de Defuncions non apareish en aguestes dates era mòrt de cap de soldat.

En 1737, eth 27 de deseme, se celèbre ua nòça entre Jaime Navarro e Juana Rimunda, nòça que non aurie arren d'especiau se non siguesse perque qui compareish dauant der autar ei Francisco Faure,

como procurador de Jaume Navarro, son principal del Lloch de Lidon, regne de Aragón y Bisbat de Teruel.

Se tracte d'un matrimòni celebrat *por poderes*.

I a dues celebracions, ua eth dia 30 de junh de 1785 e era auta eth dia 3 de junh de 1786, qu'an un nèxe comun. Totes dues se celebrèren *dintre de la presó*. Ena prumèra es contraents èren Dionís Pena d'Arró e Matilde Rella des Bòrdes, e ena segona èren Juan de Laurens d'Escunhau e María Pinós de Garòs.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

- Juan Francisco ADEMÀ, *Sastre*, 1695.
- Zacarías ADEMÀ, *Consol en cap*. 1781.
- José BALAGUER, *Organista*, 1781.
- Antón BAQUER, *Administrador*. 1782.
- Barthomeu BLANCH NART, *Estudiant*. 1691.
- BINÒS, *Dr. quisqun dret*. 1700
- Antón BURGUEROL, *Notari de Viella*. Maridat damb Ana Benosa. 1792.
- Miguel CALVETÓ, *Adbocat del lloch de Betlan*. Maridat damb Ana Faure. 1791.
- Alfons CAORS, *Prior de Mig Arán*. 1692.
- José CAVIRÓ, *Organista*. 1791.
- Juan DE LA CAU, *Notari de Viella*. 1686.
- Barthomeu DE MIGUEL, *Dr. en tots drets*. Maridat damb Catarina Bruguierol. 1697. En segones nòces damb Josefa Ané.
- Carlos DE MIGUEL, *Dr. en tots drets*. Maridat damb Francisca Lastrada. 1667.
- Francisco DE MIGUEL, *Batlle General*. 1762.
- Joaquin DE MIGUEL, *Jutge Real y Ordinari*. Maridat damb Manuela Nart. 1786
- Pau DE MIGUEL, *Abocat*. Maridat damb Isabel Garcés. 1796
- Juan DONZEL, *Gobernador Militar y Politich de la Vall de Arán*. 1786.
- José DOMÍNGUEZ, *Administrador de la tabla de Viella*. 1774.
- Benito ECARY, *Administrador*. 1790.
- Idelfonso ESPANYA, *Adbocat*. 1790.

- Pere ESPANYA, *Sastre*. 1684.
- Amadeu ESTAMPA, *Notari de Escunau*. 1725.
- Francisco ESTAMPA, *Notari de Vielha*. 1665.
- Barthomeu FAURE. *Organista*. 1781.
- Maria FLOR Y FRIAS, *Masobera de Mig Arán*. 1762.
- Pau FONTA, *Reverendo. Habitant en lo Convent de Mig-Aran*. 1718.
- Llorens FORQUET. *Dr. en drets y Jutge de la Vall d'Arán*. Naturau de Canejan. 1707. Maridat damb Francisca de Castellvaquer.
- FRIDBERG Conde, *Governador de la Vall de Arán*. 1746.
- Juan IBANYEZ CUEVAS, *Gobernador del Valle*. 1729
- Farnçisco KIBERBEG, *Gobernador de la Vall de arán*. 1751.
- Francisco LAFONT, *Batlle General del Tersó de Viella*. Maridat damb Maria Rodés. 1774.
- Joaquín MALPARROTA, *Gobernador de la Vall*. 1725.
- Juan MENGES, *Arrendatario dels bens del convent de Mig-Aran*. Maridat damb Ana Cau. 1666.
- Andreu MOGA, *Notari de Salardú*. 1695.
- Antón NART, *Fuster*. 1785.
- Juan NART , *Masoquers del Convent de Mig Aran*. Maridat damb Dominga Lombardia. 1685.
- José PERALES., *Administrador del tabaco*. Maridat damb Justa Garrido, d'Alacant. 1779.
- Antón PINÒS, *Sabaté de Betren*. 1783.
- Francisco PONT LERA, *Dr. en Drets*. Maridad damb Mª de Miguel Castellvaquer e en segones nòces damb Gertrudis Arjó. 14696. *Batlle General de Viella*, en 1680. *Jutge Ordinari*, en 1686.

- Anton PORTOLÀ, *Notari Real*. 1800. Maridat damb Maria Portolés.
- Lluís PORTOLÀ, *Notari Real de Arties*. 1749
- Alfons PORTOLÉS, *Notari de Viella*. Lo Discret. 1721. Maridat damb Clara Arjó.
- Bartolomé PORTOLÉS, *Notari*. 1793. Maridat damb Francisca Arjó Garcés.
- Jaime PORTOLÉS, *Notari de Viella*. 1744.
- Barthomeu RIMONT, *Notari de Escunau*. 1690.
- Jaume RODÉS SOLER, *Dr. en Drets*. De Gausac. 1721.
- Juan RODÉS, *Notari de Viella*. 1685
- Pau RODÉS, *Masober del convent de Mig Arán*. 1749.
- Pau SABI, *Mestre de gramática*. 1788.
- Juan SALA, *Notari de Viella*. 1692.
- Andrés SAMBEAT, *Administrador*. 1801.
- Antón SIRAT, *Dorador*. 1785.
- Bernard SIRE, *Gobernador politich y militar de la Vall d'Arán, del habit de Calatrava y Sr. de Molin en Flandes*. 1786.
- Barthomeu SAMBEAT, *Notari de Viella*. 1720
- Pere SARABIA, *Jutge de la Vall d'Arán*. 1779.
- Jaume SOLER, *Dr. en Drets*. 1720.
- Francisco VEREMONT, *Prior de Mig Arán*. 1698.
- Agustí VIDAL, *Prior de Mig Arán*. 1713.
- Llorens Juan VIDAL, *Notari de Betren*. 1742.
- Narcís VIDAL, *Dr. en Dret*. 1785.
- Narcís VIDAL, *Estudiant de filosofia*. 1786.

VI. ASPÈCTES MILITARS

- Francisco ANÉ, *Sgt. del Regimiento de Buenos Aires*. 1788.
- Josep BUENDIA, *Capità*. 1749.
- Josep CASCAXEDO, *Tinent agregat al Estat Major de Barcelona*. 1748.
- Martín CUDENYA, *Ajudant Major del Castell de Areny*. 1729. Maridat damb Catalina Noel.
- José DASQUE, *Sargent Mayor del Regiment del nové batlló de Alta Garona, del destrich de prius*. 1794.
- Pedro DE LA PENYA, *deth Regiment de Castilla*. 1725.
- Juan DE LA TORRE, *Ajudant de la Plana Major de Castell-Lleó*. 1794.
- Ignaci DE TAPIA, *Alferez*. 1691. Maridat damb Polonia Sabieth 27/V/1686. En prumères nòces damb Orosia Soler.
- (?) *soldado de la Cia de D. Diego Ariel, Rgto. De Zamora*. 1726.
- Diego Felipe DONZEL, *Sargento Mayor de Castell-Lleó*. 1749.
- Pedro ERASO, *Capità del Regiment de Lombardía*. 1729.
- Juan MONTODI, *Sargent del Regiment de Hibernaria*. 1760.
- Juan PIBERNAT, *Cabo del Regiment de Castilla*. 1751.
- Francisco RAMÍREZ, *Tinent del Regiment de Castilla*. 1749.
- Juan Fco. ROSELLÓ, *Fornisur de la tropa francesa en la Val d'Aran*. 1794.
- Francisco SÁNCHEZ, *Tinent del Regiment d'Asturias*. 1732.
- Domingo GALLART, *Cabo de la Escuadra del Regimiento de Galicia*. 1754.
- Domingo GARCÍA, *Capità del Castell-Lleó*. 1687.
- Manuel GARCÍA, *Sargent del Regiment de Castilla*. 1751.

- Pere GARCÍA, *Soldat del Regiment de Castilla*. 1751.
- Domingo CANSALADA, *Soldado de la Companya del Alto Garona*. 1793.
- Domingo ABADIA, *Voluntari del 9 batalló del Alto Garona*. 1793.
- Nicolás LADRÓN, *Capitá del Regiment de Sevilla*. 1732.
- Juan Bautista LAFONT, *Soldat del 9 batalló del Alta Garona*. 1793.

Vilac ei eth pòble originari, segontes conde ena legenda, de Rufo, gendre deth non mens coneishut Mandròni, gegant de Betlan, nomentat en paragrafs anteriors.

Antigament existien dus auti poblets, Sant Germés e Sant Vicent que, pròp de Vilac, desapareisherén. Sant Vicent se trobaue ena arribèra der arriu Salient e sonque se consèrve d'aguest era enrocinada vòuta dera sua glèisa. Sant Germès o Santa Gèmma, se trobaue en un marrèc dera carretèra que des deth Garona puge enquia Vilac.

Possedís ua glèisa jos era advocacion de Sant Fèlix qu'apartien ath segle XIII.

Consultadi es censi qu'auem de Vilac mos auferissen es següentes donades:

1717: 20 cases - 87 abitants

1787: 97 abitants; 64 solters, 22 maridats e 11 veudi.

Es partidas de Batiegi, Matrimònis e Defuncions deth pòble de Vilac se tròben registrades en 2 Libres; en mès vielh des dus, ena prumèra plana se pòt liéger:

Llibre de la Parroquial Iglesia de St. Felix de Vilach en que se contenen los batejats, casats, y difunts, dit es los que son batejats, casats y han mort sepultats en la dita parrochia.

Aguest Libre contien:

BATIEGI: Des de 1658 enquia 1822.

MATRIMÒNIS: Des de 1693 enquia 1805.

DEFUNCIONS: Des de 1666 enquia 1768.

Eth segon Libre contien:

DEFUNCIONS: Des de 1768 enquia 1849.

MATRIMÒNIS: Des de 1805 enquia 1845.

Andús Libres, en diferent estat de conservacion cadun d'eri, se sauven en Archiu Parroquiau de Vielha. Era inscripcion des partides ei hèta en catalan e en latin e es que les signen son:

Reverend Gaspar Sala, Rector : 1658-1695

Reverend Juan De Miguel: 1696-1720

Reverend Nadal Ladevesa, Rector: 1720-1746

Reverend Juan Decors, Vicari: 1747-1750

Reverend Joaquin de Miguel, Rector: 1747-1750

Reverend Barthomeu De Miguel: 1768-1775

Reverend Manuel de Miguel, Econòm : 1775-

Reverend Manuel de Miguel, Rector: 1775-1781

Reverend Francisco De Miguel, Econòm: 1781

Reverend Joaquin De Miguel, Rector: 1782-1801

I. PERSONAU SANITARI

Maugrat èster moltes es remèrques referentes a personatges en repòrt damb era sanitat en pòble de Vilac non per açò son nombrosi.

En tot deishar de costat a Matheu Ademà, mètge de Gessa e a Francisco Vidal, cirurgian de Vielha, qu'apareishen nomentadi per edart enes libres de Vilac, es qu'exerciren eth sòn trabalh en pòble de Vilac si-gueren:

MÈTGES

Félix DE MIGUEL ESTREMÉ, hilh de Francisco De Miguel y de Juana Estremé, de *casa de Sebastiá*.

Era prumèra referéncia sua ei der an 1728, damb motiu dera sua nòça, era prumèra d'eres damb Francisca Deò; d'aguesta union neisheren aumens 2 familhes, un mainatge e ua mainada.

Posteriorament, en 1734, se maride de nau damb Gertrudis Brígida Vidal, veuda de Betren, dera que sonque a ua hilha, Eulàlia.

Non serie aguest eth sòn darrèr matrimòni pr'amor qu'encara que non se remasse enes Libres aguesta nòça, en 1740 bàtie ua hilha sua e de Magdalena Arjò, damb era qu'auèc 6 familhes, 4 mainatges e dues mainades.

Era darrèra referéncia sua correspon ath dia dera sua defuncion, arribada en 1778, eth dia 2 de gèr, en tot auer rebut es Sacraments e auer hèt eth testament.

Remèrques corresponentes ara vida d'aguest prolific mètge, 3 hilhes e 9 hilhs apareishen en d'auti pòbles dera Val d'Aran, tau ei eth cas de Mont, a on se le nomena, tostemp coma pairin de batiegi, enes ans 1742, 1748 e 1750.

CIRURGIANES

Josep SABADIA O ABADIA. Era sua prumèra referéncia ei der an 1722 damb motiu d'èster testimòni de nòça. Aqueth madeish an se maride damb era que serie era sua hemna, Juana Maria Loig o Lotich, de Vilac. D'aguest maridatge neisheren 6 hilhs, 3 mainatges e 3 mainades.

Era sua darrèra remèrca ei damb motiu dera sua defuncion, eth dia 16 de juriòl de 1771, en Vilac, en tot auer rebut es Sacraments. Tanben ei nomenat er an 1751 en Libre de Batiegi de Betlan.

D'auti cirurgians, des qué non auem notícies deth sòn exercici professionau en Vilac, pes remèrques apareishudes en d'auti Libres Parroquiaus e qu'apartienen a d'auti pòbles analisadi, son:

Josep VERGÉS. Se nomena en Libre de Batiegi d'Aubèrt, er an 1681, e ei nomenat com *Cirujá de Vilach*.

Jacinto SABADIA. Ben poderie èster eth pair de Josep Sabadía, pr'amor qu'era sua referéncia ei anteriora; se le nomena en an 1698, en Libre de Batiegi d'Aubèrt en tot aparéisher com *sirojá de Vilach*.

LHEUADORA

Joana AURA. Era prumèra mencion ei der an 1765 quan bàtie a ua mainada *per necessitat en casa*. Era darrèra remèrca sua ei de 1771, tostemp damb eth madeish motiu.

APOTECARIS

Anton SIRAT o CIRAT. Apareish sonque en dues ocasions; era prumèra com pairin d'un mainatge, en 1762, era segona e darrèra damb motiu dera sua defunciom, arribada eth 4 d'abriu de 1786.

Consultat eth Libre de Matrimònis de Mont apareish damb eth sòn nòm latinisat, *Antonius*, er an 1759, damb motiu d'èster testimòni de nòça.

Pere Joan SIRAT. Ei probablement eth pair der anterior. Non existís qu'ua referéncia sua en Libre de Vilac, qu'apartien ar an 1731 damb ocasion d'ua nòça, en tot èster testimòni.

José BERART y BOSSOST. Personatge non mentat enes Libres de Vilac e qu'apareish en d'auti pòbles dera Val d'Aran. Era sua prumèra remèrca ei der an 1789, en batiar, en Vielha, un hilh. Se maridèc damb Antonia Arjò. Enes ans 1796 e 1797 apareish enes Libres de Mont, coma *Apotecari de Vilach*.

II. DEFUNCIONS

A) MORTALITAT GENERAU

S'an remassat 517 partides de defuncion, des quaus 449 son d'adults e 68 de mainatges.

Enes diuèrses partides se hè a constar era recepcion des Sacraments, encara que non ges en totes eres se heren o non testament.

Mòrti dehòra dera Val d'Aran:

10/XII/1798: Un òme, en Balaguer

24/V/1725: Un òme, en *lo Ospital Real de Madrid*.

17/VIII/1736: Un òme, en *Bañeres*.

23/12/1767: Un òme, en València.

9/VIII/1789: Un òme, en *lo Ospital de Zaragoza*.

29/III/1793: Dus òmes, en França.

29/VII/1793: Un òme en *lo Ospital de Zaragoza*.

14/IV/1794: Un òme en *lo Ospital de Zaragoza*.

25/III/1794: Un òme en *lo Hospital de Barcelona*.

Es cinc darrèrs an ua remèrca enes sues partides de defuncion que ditz que *moriren en temps de la invacio fora del poble*.

Mòrti ena Artiga de Lin:

1/X/1705: Rvd. Lorens de Miguel, Canonge de Tortosa e abitant dera *hermita de Ntra. Senyora de Artiga de Lin*.

4/XI/1732: Un òme, adult.

25/III/1758: Un òme, adult.

2/V/1761: Un òme, adult, deth qué se hig que *fou soterrar lo cadaver en la Iglesia de la Hermita de Artiga de Lin*.

Enterradi laguens dera Glèisa de Vilac:

- Mossen Juan De Miguel: *Enterrat en lo Prebisteri*.
- Amadeu Morelló: *Enterrat dintre de la Iglesia de St. Félix per haber experimentat en lo temps ha viscut en dita vila moltes virtuts y penitència*. 1728.
- Mossen Bertran Ademà: *Soterrat lo cadaver dintre de dita Iglesia, ahon se acostumen enterrar los sacerdots*. 1769.

Passam a analisar damb mès deteniment es ans de major mortaldat, en tot començar en aqueri ans enes qué s'inscriu sonque es adults.

AN 1697

Morissen 10 persones, 4 òmes e 6 hemnes. Era majoria d'eri, 9 cassi, ac hèn enes prumèrs mesi der an, sustot en mes de gèr; toti receben auxili espiritual exceptat ua hemna mòrta eth dia 28 de gèr *que no rebé la Extemaunció perque morí mentres se li aportaba lo Sacrament.*

AN 1721

Morissen 10 adults, 7 òmes e 3 hemnes. Per miei des òmes se registre era defuncion de 2 caperans: Bernard De Miguel e Miguel Sirat. Toti receberen es Sacraments.

Era major incidència se registre pendent es mesi d'ostiu, 3 en junh e 3 en agost.

AN 1739

I a registreades 14 defuncions, 5 òmes e 9 hemnes. Toti receberen es Sacraments. Entre es òmes s'inscriu a un francès.

Era distribucion mesadèra s'oriente entàs mesi heiredi: seteme, 3 cassi, noveme, 4 cassi e deseme 4 cassi mès. Non i a mès donades ath respècte.

AN 1750

Morissen 9 adults, 7 òmes e 2 hemnes; per miei d'eri un caperan, Juan Decors. Toti eri receberen es sacraments.

Era distribucion per mes ei, era madeisha qu'en 1697, de principis d'an; pendent es mesi de gèr e abriu morissen 8 persones.

AN 1775

Cònte era defuncion de 13 persones, 7 hemnes e sies òmes. Morís eth rector Barthomeu De Miguel Capdet deth qué se ditz que moric ara edat de 99 ans, 5 mesi e 3 dies.

Era distribucion seguís era tonica generau enquia ara; morissen a principis d'an. Toti receben es Sacraments exceptat ua hemna que non recebec era Comunion *per indisposició de vomit.*

AN 1793

Morissen 11 persones, 5 òmes e 6 hemnes, toti damb auxili espirituau.

Se distribuïssen ath long der an, sense mostrar predomini en un mes o ua epòca concrèta. Entre era partida corresponenta ath 18 de març e era següenta, 26 deth madeish mes, i a ua remèrca que ditz: *Temps en que fou invadida la vall per los francesos.*

En tot analisar, de forma individuau, es ans enes qué se nomena, amassa damb es adults, era mainadèra, mos trobam es següentes donades:

AN 1747

Morissen 27 persones; 6 adults e 21 mainatges. S'eliminam es adults mòrti, 3 òmes e 3 hemnes, e mos centram enes mainatges vedem que morissen 14 hemnes e 7 òmes. Totes aquestes defuncions de mainadèra se produsissen entre eth dia 10 de seteme e eth dia 8 de deseme .

Ara vista d'aquestes donades podem afirmar que mos trobam deuant d'ua epidèmia, de caracteristiques iuernaus, e qu'afècte sonque as mainatges. Laguens d'aquestes caracteristiques pensam en quinsevolh procès infectocontagiós de predomini en mesi hireds. Malautia virica? Diftèria? Non i a mès donades ath respècte pr'amor qu'es adulti mòrti en plea epidèmia non an remèrques especiaus enes sues partides, en tot recéber es Sacraments.

Des hemnes defuntes mentam a Marianna De Miguel, hilha deth Dr. Félix De Miguel e Magdalena Arjò, que moric eth dia 30 de noveme.

AN 1748

Morissen 10 persones, 9 adulti, 4 hemnes e 5 òmes, e un mainatge

Semble, en tot guardar es partides d'aguest an, qu'eth solet mainatge inscrit ne siguec coma conseqüència dera epidèmia der an anterior, pr'amor que moric en gèr, en tot deishà-se des d'aqueth mes d'inscrüer era mainadèra, que non torne a apareïsher enquiar an 1764.

Era distribucion per mesi non auferís caracteristiques especiaus. Toti es adults mòrti reciben es Sacraments, exceptat eth cas d'un òme, mòrt ena montanha, e deth qué en parlaram mès endeuant.

AN 1764

Morissen 12 persones, 9 adults e 3 mainatges. Des 9 adults, 5 son hemnes, dues d'eres germanes, e 4 òmes.

Aguest an mos criden poderosament era atencion es partides de defuncion corresponentes as 3 mainatges, qu'en aguest cas es 3 son hemnes. Es tres partides son inscrites de forma continuada, sense escrúer era data, totun òc que ges eth mes, abriu, e es nòms de cadua d'eres: Francisca Estremè, Madalena Estremè e Maria Estremè. En un costat des partides se remèrque : *Menors de dies, filles legitimes del quondam Pere Josep Estreme y Francisca Estreme*

Mos trobam, damb tota probabilitat, deuant d'un part multiple en qué morissen es tres acabades de nèisher, possiblement per prematuretat. S'agís d'un cas documentat, d'un part triple, en tot èster eth solet registrat ena Val d'Aran pendent eth periòde analisat.

Totun, e se non n'i auesse pro damb açò, en mes de gèr der an següent, 1765, apareish era partida de defuncion d'un mainatge, germà des tres mòrtes, e en qué se hè a constar que *es menor de dies*.

AN 1773

Ei aute des ans epidemics de Vilac. Morissen 27 persones, en tot èster era mortaldat mès nauta enes mainatges. D'adults sonque ne morissen 4, toti hemnes, e en tot auer recebut es Sacraments

Era mortaldat generau se repartís entre 10 hemnes e 17 òmes. Era distribucion per mes mos auerís un creishement progressiu des d'agost, 3 defuncions, seteme, 10 cassi, octobre, 9 cassi e ua devarada en noveme, 4 cassi. Non se registren mès defuncions a compdar d'aguest mes.

B) MORTALITAT CONCRÈTA

B.1. Mòrt naturau

DE CÒP: S'an trobat 2 cassi, en 1699 un òme e en 1744, ua hemna, toti dus adults.

En cas der òme moric *supitament, en la hermita de Sant Joan* d'Arròs. En cas dera hemna non i a cap de remèrca e sonque se ditz que moric *de repent*.

MALAUTIA: S'an includit laguens der ample tèrme que supause morir de malautia aqueres partides de defuncion que hègen referéncia a un sintòma dera malautia e non ara madeisha.

I a dues hemnes mòrtas en 1702 e 1775 que non pogueren recéber era Comunion *per vomit*. Encara que non s'especifique arren mès enes partides.

Eth tresau cas includit ací ei ua auta hemna, mòrta en 1730, e que se trobaue *impedida per a rebre la Comunió*. Òc que recebec es Sacraments dera Penitència e era Extremoncion.

DE GOTA: Patologia que provoquèc ua mòrt rapida , coma ne da testimòni eth caperan enes dues partides trobades. Andues hemnes, adultes, ua mòrta er an 1728, *de repent, de gota*, sense auer ocasion de recéber es Sants Sacraments, e era auta, mòrta en an 1744, *de gota*, tanben *sens Sacraments*.

DE POLESIA: Hè referéncia ara mòrt d'un òme, adult, que moric en seteme de 1669, d'ua *polesia que li caigué*. Poirie tractà-se ben d'ua pleuresia o ben d'ua apoplegia e qu'eth Rector non transcriuesse ben aguesti mots. En tot observar es Sacraments recebuts peth defunt, Extremoncion e Penitència, *condicionati*, pensam qu'eth mot emplegat peth Rector deuie èster apoplegia.

B.2. Mòrt naturau sospetosa

I a 4 defuncions que consideram d'aguestes caracteristiques, totes d'òmes adultí.

- 1736, un òme, mòrt en *lo bany de la villa de Bañeres*. Se referís ara vila francesa de Banhères de Luishon, coneishuda pes sòns banhs termaus, en tot èster aquíu a on trobèc era mòrt. Es circumstàncies non son especificades, encara que poirie èster que s'auesse negat o qu'en transcors deth banh auesse patit un problèma agut que li provoquèsse era mòrt.
- 1748, un òme, era partida de defuncion deth quau conde que *se trobá mort en la montaña de Salent un home, fou visitat per 2 cirujans y no se conegué hagues mort de mal violenta*. Maugrat era inspeccion visuala realisada pes cirurgians, des qué non ditz eth nòm ne eth pòble ath que apartienèn, non semble clar eth motiu dera mòrt.

Ei de remarcar eth hèt que se les avisèsse entà determinar era existència de violència o descartà-la deuant era presència d'un cadàver.

- 1770, un òme, eth Doctor Francisco De Miguel Capdet, que *morí en la vila de Viella en sa habitacio y casa de sos Pares y Abuelos y fou trasladat lo cadaver lo mateix dia a Vilach a la casa de los Antecessors*.
- 1786, un òme, *mort en lo pallé*, ei a díder que lo trobèren mòrt en palhèr.

B.3. Mòrt violenta

DE DESGRÀCIA: I a 3 partides de defuncion damb aguestes caracteristiques, que credem que pòden èster degudes a accidents de tipe laborau.

Dues partides qu'apartienen a òmes, un mòrt en 1780 e er aute en 1786. Deth prumèr se ditz que moric... *sin ningun Sacramento per quant morí de desgrazia en la ribera de Vilach, en lo prat dels de Agnes de Mont, a consecuencia de una trau nomenada cabirú, fou visistat per la justicia so es per dos cirujans y el Balle General de Marcatoza*. Se tracte de Miguel Pasqueto, mòrt a conseqüència d'un patac d'un tronc, en tot èster lheuath eth sòn cadàver dempús d'aué-lo vist eth Baile Generau e dus cirurgians.

Eth mòrt en 1786 ei un òme, de qui se ditz que *morí de repent de desgracia en la Ribera*. Credem qu'ei un accident laborau, possiblament en circumstàncies semblantes as anteriores.

Era tresau e darrèra defuncion hè referència tanben a un òme, mòrt en 1783, *sens Sacraments per quant morí de desgracia y al repent saltant la escala de casa sua a cosa de nou hores de la nit*.

CONGELACION: Ei er etèrn problèma dera climatologia adversa dera Val d'Aran amassa damb eth deficit de comunicacions existents ena epòca analisada. En aquest cas se tracte de 2 òmes, un mòrt en mes de hereuèr de 1781, ena arribèra de Tredòs, *a impuls del mal temps*, e er aute mòrt en deseme de 1789, *en lo port de Pallas*.

NEGAMENT: Un òme, que moric *en lo Riu sens Sacraments*, en 1745.

LAUEGI: S'inscriu era Missa de Còs Present realisada per 3 òmes mòrti d'un laueg, *llauer*, en pòrt de Vielha, en gèr de 1740. Es tres èren de Vilac e se ditz qu'eth 18 de gèr de 1740 *cos present de Pere Joan Anglada, Nadal Sarcos y Francisco Sarcos, que moriren en lo Port de Vielha de un llauer*.

PRECIPITACION: Se referís ara partida de defuncion de Nadal Sarcós, que moric *de haber caigut del cap de la Torre de Valencia, anomenada lo Miquelet. Rebé l'Extremució com me consta de la relació de Felip De Diu Arjó de Aubert que se trobá en dita ciutat de Valencia al mateix temps y es testimoni per haver vist dit cadaver y haber vist dit lo demás*. Eth motiu dera mòrt ei clar encara que non ei pro clar com entà saber s'ei d'un accident o d'un suicidi.

OMICIDI: Defuncion d'un òme, Francisco De Miguel, en deseme de 1744, *...trobantlo mort en un prat, visitat per la justícia, digueren lo habien degollat*.

Eth tèrme *visitat* hè referéncia ara inspeccion que, çò de madeish com succedie ena defuncion deth 27 de juriòl de 1748, semble que hègen un personatge public dera vida civila e eth personau sanitari. Encara qu'en aguesta partida aguest darrèr non se nomena dihèu ei includit en apelatiu *justícia*.

III. BATIEGI

S'an compdabilisat un totau de 1319 partides de Batieg.

Batiegi de besonh, Son 7 es batiegí en aquestes condicions, çò que representa eth 0,5% deth totau.

I a ua partida d'un òme, deth dia 9 de junh de 1751 que ditz que *fou batejat antedement per necessitat*. Se poirie tractar d'un batieg intranter.

Parts bessoèrs: I a 11 registradi e representen eth 0,79% deth totau. Curiosos son es denominacions que reciben: *d'una ventrada* o *d'un part mateixo*.

Pares desconeshudi: S'an trobat 6 partides de Batieg. Represente eth 0,43% deth totau. Se les nomena coma *pares incognits* o *fill espúreo*.

En aquest Libre de Batiegi cònte eth batieg d'un acabat de nèisher de pare *incognit* e deth quau merite èster transcrita literaument era remèrca deth Rector:

Dia primer de mes de Febrer del any 1773, jo Barthomeu De Miguel Capdet Pbo. y Rector de la parroquial Iglesia de St. Felix de la Vila de Vilach per Promotor de la Vall d'Aran, avisat per Jacinto Monge Cap de Vila de Betlan que Jauma Castet y Monge habitant y parroquiana de Betlan ex ilicito concubina habie parit un fill y que lo Reverend Thomas Pont, Rector de dit lloch de Betlan y amb licencia expresa de dit Pont, Rector, en les fonts baptismals de la Parroquial Iglesia de Sant Pere del referit batejé segon forma y rito de la Sta Mare Iglesia a Josep Joan possant-li per apellido o cognom BETLAN fill de la sobredita Jauma Castet y Monge y de pare incognit, fou padrin Joan Josep Arjó y madrina Rosa Castet de la dita parroquia de Betlan.

IV. MATRIMÒNIS

S'an remassat un totau de 227 partides de matrimòni.

Èren es dus de Vilac en 103 cassi, 45,3%; un d'eri francés en 4 matrimònis, 1,7%; un des dus catalans e 2 ocasions, 0,85%; aragonés en un cas, 0,4% e era rèsta de matrimònis, 117 nòces, eth 51,5%, èren d'un abitant de Vilac damb un aranés d'un aute pòble.

Dispenses de consanguinitat se n'autregèren en 25 ocasions, çò que signifie qu'eth 11% des maridatges sauvauen quauque tipe de parentiu entre eri. Era manèra de conéisher era existència de parentiu entre es futurs contraients ère, en cas de Vilac, interrogar as 4 personas mès vielhes deth pòble sus era sua possibla existència.

En aquest Libre apareish ua remèrca esclaridora deth perquè non i a donades des ans 1793 e 1794. Era nomentada remèrca ditz: *In anno 1793 et in anno 1794 nulli in hac parroquia matrimonium cantractere? oc Valli inc tempori oppressa at Galli et me ausente.*

Ei a díder, pendent es ans dera invasió francesa, 1793 e 1794, non se celebrèc cap de matrimòni pr'amor que pendent aqueri dus ans non i auie cap de Rector en Vilac.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

Coma remèrca curiosa, indicatiua dera importància des cargues civils laguens dera societat aranesa transcriuì eth decret dictat er an 1731 peth Reverend Rba., *Official Ecclesiastico del Valle de Arán*:

En virtud de la presente podrá el cura de Vilach permitir los dos bancos colaterales que se han hecho para asiento de los Regidores y Batlle Real y que seten con la deçencia debida con el pacto que si se celebrare Misa en alguno de los altares colaterales en el interior de la Misa no se asienten en el banco que le corresponde al altar que se celebrare la Misa y se les concede dicho asiento en dicho lugar mientras no sea necesario el puesto que se les senyala pues si fuera menester en algún tiempo necesario dicho puesto para crecer la Iglesia o menguarla o hacer algun cimborio o crucero para dicho caso y lance no les pueda valer el derecho ni puedan alegar presuncion de haberse asentado en su puesto. Y más se les concede esperando que en recompensa de ello vacíen a sus costas de la villa las basuras y tierra de alrededor de la Iglesia afin de poder rodearla la procesión y afin de que no sea húmeda y tenga más luz.

Existís tanben en II Tòm de Vilac un mapa deth cementèri, datat en 1786, damb relacion en cadua des parcèlles dera casa a qui apartienèn e en tot deishar en costat d'autant un espaci en qué met *sepultura de Parbulos*; eth caperan aфирme que *assistiren tot los de la Vila per a fer lo mapa*.

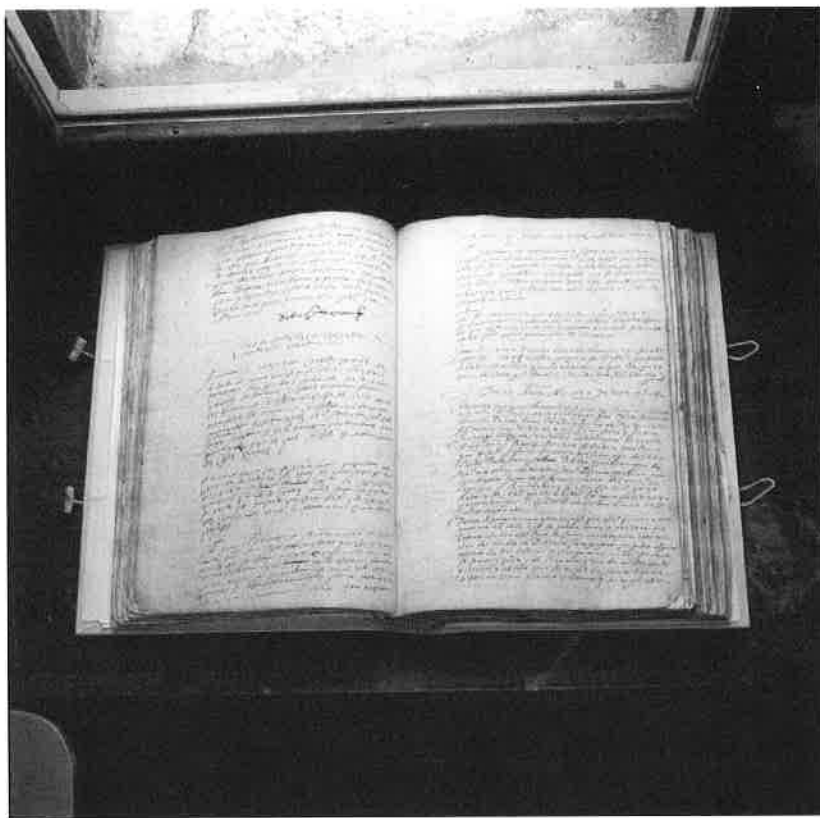
Apareishen nomentadi enes Libres de Vilac:

- Andreu MOGA: *Notari del lloch de Salardú*. 1711.
- Francisco DE MIGUEL CAPDET: *Jutge de la Vall d'Aran*. 1749.
- Francisco CAU: *Moliner*. 30/7/1760.

- Gaspar ESCALA: *Mosén, Mestre de Gramatica*. 1784.
- Jaume RODÉS Y SOLER: *Honorable Mícer de Gausach*. 1704.
- Josep FORMENT: *Doctor*. Maridat damb Rosa Sambeat. 1786
- Joan Guillem LADEVESA: *Estudiant*. 1697.

VI. ASPÈCTES MILITARS

- Manuel VERDEGUER. *Tinent de Guardia de Bossost*. 1785.

Libre d'Actes deth Conselh Generau d'Aran

Vilamòs manten eth privilètge, segontes era tradicion, d'èster eth prumèr pòble que se formèc en Aran, en tot hùger es sòns fondadors de d'auti pòbles invasors, que se trapauen ena part mès planèra dera Val.

Era sua parròquia se trape jos era advocacion de Santa Maria.

Es censi que s'an consultat mos auferissen es següentes donades:

1717: 21 cases - 61 abitants.

1787: 129 abitants; 42 maridats, 77 soltèrs e 10 veudi.

Es Libres Parroquiaus corresponenti a Vilamòs, encara qu'en aguest cas aurièm de parlar de Libre Parroquiau pr'amor que sonque se consèrve eth que correspon as matrimònis, se sauve en Archiu Parroquiau de Bossòst.

Eth periòde que compren eth nomenat Libre de Matrimònis ei des de 1691 enquia 1867, andús inclusius.

Ena prumèra plana figure escrit *LIBER CONJUGATOR*. Se tracte d'un libre escrit en catalan enquiar an 1785, data en qué pren possession coma Rector de Vilamòs eth Reverend Miguel Aunós, en tot passar a èster inscrites en latin, e bèth còp quauqu'ua en catalan. Atau madeish ac hec eth sòn successor Francisco Condó.

Es que signen es madeishes son:

Reverend Jaime Aunós, Rector: 1691-1730

Reverend Jaime Saforcada, Vicari: 1731-1732

Reverend Miguel Saforcada, Rector: 1733-1746

Reverend Rafael Pujol, Vicari: 1746

Reverend Jaime Saforcada, Rector: 1750-1783

Reverend Miguel Aunós, Econòm: 1783

Reverend Miguel Aunós, Rector: 1785-1792

Reverend Francisco Condò, Rector: 1792-1801

I. PERSONAU SANITARI

Un còp consultat er unic Libre qu'existís en Vilamòs, corresponent as Matrimònis, remercam que deth listrat de personau sanitari non toti es nòms corresponen ad aguest pòble e s'inscriuen en Libre de forma circuncstanciáu, era major part d'eri en èster testimònis de nòça. Aqueri que probablement exerciren eth sòn trabalh en Vilamòs son:

MÈTGES

Joaquin CONDÒ FERRER (*): Sonque i a ua referéncia sua en Libre de Vilamòs. Correspon a ua partida deth dia 16 d'octobre de 1799 ena qué se lo nomena coma testimoni de nòça. En Arró apareish, eth dia 7 de deseme de 1797 en tot èster testimoni de nòça e s'inscriu coma *Dr. de Vilamòs*.

CIRURGIANS

Juan de AURA: Se nomena per prumèr còp en 1700, damb motiu de-
ra sua nòça damb Juana d'Arròs. Eth madeish dia se maride era sua
germana Jauma e com testimoni de nòça i é present eth sòn pair, de qui
non figure eth sòn trabalh mès que, com eth hillh, tanben se ditz Joan.
Ar adjectiu *ciroga* se li met deuant eth d'*aurorable*. Era sua darrèra re-
feréncia ei der an 1736.

Se desconeishen mès donades en Vilamòs sus era sua persona pr'amor
d'auer desapareishut es auti Libres, totun en Libre de Matrimònis d'Ar-
ró se lo nomena damb motiu deth sòn segon matrimoni, celebrat damb

Maria Navarro, veuda d'Arró, eth dia 27 d'agost de 1726. Siguec testimonni d'aguest maridatge Francisco Cau, mètge d'Arró.

Juan BOYA: Nomentat per prumèr còp en 1773, damb motiu dera sua nòça damb Clara Cyrat; toti dus èren deth pòble de Les mès demorauen en Vilamòs.

En 1782 hè de testimonni ena nòça deth mètge de Begós, Simón Socasau, e ací apareish coma *mèstre ciruja de la vila de Les y resident en aquesta de Vilamòs*.

En Libre de Matrimònis d'Arró apareish eth dia 7 de deseme de 1797 coma testimonni de nòça e enes ans 1773, 1777, 1782 ges en Les, en tot èster pairin en quauqui batiegi.

Non apareish nomentat en Vilamòs cap d'Apotecari ne cap lheuadora.

Èm segurs dera existència aumens d'un cirurgian qu'exercie de manèra continuada en Vilamòs, encara que cap era possibilitat qu'en enterval que i a entre 1736, darrèra referència de Juan Aura (qu'auie en aquera epòca ath torn de 60 ans) e 1733, prumèra remèrca de Juan Boya, siguesse vacanta era plaça de cirurgian de Vilamòs, en tot curbí-se era plaça damb un cirurgian de Les.

II. DEFUNCIONS

Maugrat non existir partides de defuncion, en Libre de Matrimònis se pòt liéger entre linhes era malautia deth Rector de Vilamòs enquiara sua mòrt. S'acorpam cronologicament es dates obtiem es següentes donades:

5/VII/1782: Maride a ua parella Francisco Saforcada *per indisposició* del Rector Jaume Saforcada

5/X/1782: Maride a ua parella Tomás Pont *per indisposició* deth Rector Jaime Saforcada.

(*) CALBET I CAMARASA, J., CORBELLÀ I CORBELLÀ, J. Diccionari Biografic de Metges Catalans. Se lo nomena coma neishut en Vilamòs. *Batxiller en Zaragoza*, en an 1791. *Revalidat* en 1793.

20/II/1783: Signe es partides de Matrimòni Miguel Aunós, e ac hè coma econòm. En tot consultar eth significat d'econòm apareish com *sacerdote que regenta una parròquia vacante hasta el nombramiento del párroco* o ben *el que sirve interinamente un oficio eclesiástico*.

Auem donques ua longa malautia qu'impossibilitèc complètament ath Rector Jaime Saforcada, enquiar extrem de non poder exercir es sues foncions eclesiastiques e que damb tota certesa acabèc damb era sua defuncion er an 1783.

IV. MATRIMÒNIS

Eth numerò totau de matrimònis ei de 287. Mos cride era atencion eth naut nombre de matrimònis que se produsiren en 1773, 12 nòces, e en 1782, 11 nòces.

I a 140 matrimònis enes qué es dus èren de Vilamòs, çò que represente eth 48,7% ; en 52 ocasions non se hè a còstar era procedéncia des contraients, 18%,. Nòces entre un aranés d'un aute pòble e un de Vilamòs n'i a 78, eth 27% e non ges era procedéncia d'un des dus en 19 ocasions, eth 6,6%; dera rèsta, 3 maridatges, 3 sigueren damb un francés e sonque 1 damb un catalan. Tanben se hè referéncia a ua nòça celebrada entre 2 abitants de Les (eth cirurgian Juan Boya e era sua hemna).

Eth nombre de dispenses de consanguinitat ei de 29, que s'ac comparan damb es 140 matrimònis celebradi entre es madeishi abitants de Vilamòs se obtié un parentiu deth 20,7%, encara qu'aguesta chifra non ei absoluta, pr'amor que des 52 nòces des qué non se nomena era sua procedéncia se'n poirie híger bèra ua ara chifra de 140.

V. ASPÈCTES SOCIAUS

- Tomás Monge. *Estudiant*. 1710
- Josep Forquet. *Official Ecclesiastich de la Vall d'Aran*. 1710
- Manuel Cau. *Llochtinent de la Vall d'Aran*. 1713

- Miguel Saforcada. *Rector y Dr. en Sta. Teología*. 1722.
- Jayme Juan Trescara. *Consol en cap*. 1730.
- Bonaventura Riba. *Official Eclessiastich de la Vall d'Aran*. 1734
- Juan Condò. *Estudiant de Mont*. 1743.
- Jacet. *Vicario General de Arán*. 1744.
- Jayme Joan Trescara. *Bayle local* 1773.

VI. ASPÈCTES MILITARS

- Juan Forga. *Alferez de Castell-Lleó*. 1710.

PERSONAU SANITARI DERA VAL D'ARAN

Un còp consultadi es Libres parroquiaus que contien es partides de Batiègi, Matrimònis e Defuncions, des disparièrs pòbles dera Val d'Aran, s'an trobat nombroses remèrques qu'apartienèn ath personau sanitari qu'en quauque moment exercic era sua labor ena Val.

I a d'auti mètgés e cirurgians que, encara que non desvolopèren eth sòn trabalh, apareishen per diuèrsi motius enes partides nomentades. Ad aguesti individus tanben les auem includit pr'amor de híger quauqua remèrca biografica mès sus era sua existéncia.

Era relacion ei, credem, exhaustiua. I a localisades 100 personas relacionades damb era sanitat, encara qu'eth nòste desir auesse estat poder ampliar mès era lista, desir completament impossible d'amiar a tèrme pr'amor dera desaparicion de quauqui uns des Libres Parroquiaus dejà comentada en planes anteriores.

D'un aute costat era nomina deth personau sanitari aranés s'a vist enriquida gràcies as remèrques trapades ena òbra des Drs. CALBET e CORBELLÀ, *Diccionari biogràfic de Metges Catalans*, òbra ena qué se nomenten personatges qu'an anat gessent ath long dera analisi des Libres Parroquiaus e personatges que non son remassadi en aguesti Libres.

Sus eth personau que non a apareishut enes Libres consultadi cau remercar que non se veirà pas reflectit en cap de moment, exceptat en relacion apart, ei a díder, tant es remèrques corresponentes as dates com es corresponentes a sanitaris qu'an apareishut o ac haràn, son donades extrètes dera consulta des Libres Parroquiaus.

Ei atau madeish remercable eth hèt de trobar a un mètge, Gaudencio DE MIGUEL, que non apareish atau enes Libres Parroquiaus de Mont, a on se lo nomete sonque damb er apellatiu de *Doctore o de Dr.* en nombroses ocasions, e encara que non se pensaue includí-lo com sanitari, en tot consultar eth nomentat *Diccionari...*, de Calbet i Corbella, e en tot comprovar que se lo cite com mètge, s'a procedit ara sua inclusion ena nomina.

Passam a comentar, tot seguit, es diuèrsi estaments trobadi, en tot puntualisar, abantes d'iniciar aquest comentari, qu'es remèrques de tipe individuau ja s'an vist reflectides en parlar de cada pòble en particular. Atau donques, es linhas que seguissen hèn referéncia ath còmput generau deth personau sanitari dera Val d'Aran.

MÈTGES

S'an trobat un totau de 28 mètges; d'aguesti n'i a dus que non exerciren era sua profession laguens des limits geografics dera Val d'Aran, Pere Alzemira, mètge deth pòble de Son e Aleix Duat, mètge deth pòble de Sort.

Eth mètge mès antic deth que s'a coneishement ei eth Doctor Pena, qu'exercic en Les en an 1662.

Maugrat que toti es mètges qu'exerciren eth sòn trabalh ena Val d'Aran sigueren capitaus entara sanitat aranesa, n'i a bèth un des que se nomete enes Libres Parroquiaus que ges mès soent qu'es auti. Es circumstàncies enes qué son nomentadi son diuèrses e variades. Era majoria des còps en relacion damb bèth eveniment sociau, en tot hèr de pairins de batiegi o de testimònis de nòça. Es mès nomentadi son:

Andreas BORDES BENOSA :Mètge de BOSSÒST

Josep BARÈS: Mètge de LES

Manuel SANGLADA: Mètge de LES

Gaudencio DE MIGUEL RIBA: Mètge de MONT

Andreu ADEMÀ: Mètge de VIELHA

Antoni FORCADA O SAFORCADA: Mètge de VIELHA

Andreu PEREMIQUÉL: Mètge de VIELHA

Manuel VERGÉS: Mètge de VIELHA

Felix DE MIGUEL ESTREMÉ: Mètge de VILAC

Sus aquest estament sanitari i a ues referéncies enes *Ordenaciones, Pragmáticas y Edictos de Don Francisco de Gracia*, a on se regule per un costat, en sòn capítol 20, es castigs que patiràn aqueri que *curaran delinquentes u otros heridos sin denunciar al juez*, castigs qu'artenhien tant a mètges, com cirurgians o barbèrs e que comprenien eth desterrament a ua *Isla nombrada por el Governador*, en cas des mètges o era pena de *remar en las Galeras de su Magestat por tiempo de cinco años, sin sueldo*, se se tractaue de cirurgians o barbèrs e tostemp qu'es sue-nhadi siguessen *vandoleros o malhechores*. Se no n'èren, era pena consistie *en el destierro del presente Valle por tiempo de tres años*, tant es mètges com es cirurgians o barbèrs. Ath sòn torn eth Marqués de Gel-ves corregís aquest capítol e hig que *incurrirán en pena de cincuenta li-bras Barcelonesas*.

En un aute apartat, tostem laguens des *Ordenaciones* se prevé era existència d'un Mètge *Ordinario* laguens dera Val d'Aran, damb residència en Vielha, *por ser de Mayor Población y estar en la mitad del Valle*, en tot fixar es aunoraris qu'auien de pagar es malauti: *2 reales por cada dia que los visitare* e en cas de que s'auesse de desplaçar entà balhar assistència sanitària, eth malaut auie de *darle de comer al dicho Médico*. Ath delà des aunoraris que crubaue a cada malaut, aquest Mètge *Ordinario* recebie deth *Común de dicho Valle una paga de cincuenta escudos en cada año*.

Aquest mètge *Ordinario* ath que se referís D. Francisco de Gracia apa-reish enes Libres Parroquiaus de Vielha. Se tracte de Tomás RODÈS e ei nomentat com Mètge *ordinario*.

Un còp consultadi es Libres Parroquiaus, es pòbles enes qué se no-mente en bèth moment era existència de mètge son: ARRES, ARRÓ, ARTIES, BEGÓS, BETREN, BOSSÒST, GESSA, LES, SALARDÚ, TREDÒS, VIELHA, VILAC, VILAMÒS e MONT.

Non se remèrque era existéncia de mètge enes pòbles d'AUBÈRT, BAUSEN, BENÓS, BETLAN, CANEJAN, ESCUNHAU, GARÒS E ES BÒRDES.

Aguesti pòbles deuïen depéner des mètges de d'auti pòbles, atau donques eth mètge de LES n'ère ara ora de BAUSEN E CANEJAN; eth de BEGÓS n'ère d'ES BÒRDES e de BENÓS; eth de VILAC n'ère de MONT e de BETLAN; eth d'ARTIES n'ère de GARÒS e eth de VIELHA n'ère d'ESCUNHAU.

Se mos remetem ath qüestionari de Francisco de Zamora, en apartat a on se contemplen de forma generalisada es responses dera Val d'Aran, mos trobam que sus eth nombre de facultatiu qu'exercien era sua labor ena Val d'Aran (rebrembem qu'aguest qüestionari ei der an 1787) se responec que i auïe mètges en BOSSÒST, BENÓS, MONT, ARRÒS, VIELHA E LES. En tot comparar aguesta responsa damb es donades qu'auem obtiengut damb era consulta des Libres Parroquiaus nomen-tadi, podem híger que, pendent er an 1787, es mètges dera Val d'Aran èren:

- BENÓS: Simón SOCASAU
- BOSSÒST: Andreas BORDES
- LES: Josep BARÈS y SOLERA
- VIELHA: Manuel VERGÉS/ Andreu ADEMÀ
- MONT: Gaudencio DE MIGUEL.

Desconeishem eth nòm deth mètge d'ARRÒS.

Deth nomentat Manuel VERGÉS, se hig en qüestionari qu'ère *Médico del terçon de Pujolo, Artés y Garós*, ei a díder qu'exercie era sua acti-vitat enes pòbles que se tròben en trajècte de Vielha enquiath Pòrt de-ra Bonaigua.

CIRURGIANS

S'an trobat un totau de 34 cirurgians. D'aguesti 34 cirurgians n'i a dus, Lorenzo SALA, cirurgian de Boí e BOTET, cirurgian de Sant Beat, que non exerciren eth sòn trabalh ena Val d'Aran.

Es pòbles enes qué se nomena en bèth moment era preséncia de cirurgians son es d'ARTIES, BAUSEN, BENÓS, BOSSÒST, CANEJAN, ESCUNHAU, GARÒS, LES, SALARDÚ, TREDÒS, VIELHA, VILAC e VILAMÒS.

Non auem constància dera sua preséncia enes pòbles d'ARRES, ARRÓ, AUBÈRT, BEGÓS, BETLAN, BETREN, GESSA, ES BÒRDES e MONT. Aguesta afirmacion non pòt èster fiabla pr'amor de non auer donades de quauquí uns des pòbles nomentadi.

Es cirurgians que mès soent apareishen nomentadi enes Libres Parroquiaus son:

- Philip BOYA: Cirurgian de LES
- Thomas ABADIA: Cirurgian de TREDÒS
- Pere FONTÀ: Cirurgian de VIELHA
- Barthomeu VIDAL: Cirurgian de VIELHA
- Josep SABADIA : Cirurgian de VILAC

Se tornam ath qüestionari de Francisco de Zamora, ara qüestion sus eth nòm des pòbles d'Aran qu'auien cirurgian, era responsa ei que compdauen damb era sua preséncia es pòbles de CANEJAN, BAUSEN, BOSSÒST, VILAMÒS, VIELHA damb dus cirurgians, ARTIES damb d'auti dus e GESSA. Consultadi es Libres Parroquiaus higem qu'es cirurgians nomentadi èren:

- CANEJAN: Andrés MEDAN
- BAUSEN: Joanes Petrus SANGLADA
- BOSSÒST: Francisco SAFONT
- VILAMÒS: Juan BOYA
- VIELHA: Antón VIDAL/ Francisco PORTOLÉS
- ARTIES: Alberto PRADES

Desconeishem eth nòm deth dusau cirurgian d'Arties encara que mos inclinam a pensar qu'ère Barthomeu PRADES e non auem cap donada sus eth cirurgian de Gessa pr'amor d'auer desapareishut es Libres Parroquiaus d'aguest pòble.

FARMACÈUTICS

S'an trobat 27 professionals d'aquest estament. Es pòbles enes qué se nomenen son es d'ARRÓ, ARTIES, BENÓS, BOSSÒST, ES BÒRDES, LES, MONT, SALARDÚ, VIELHA E VILAC.

Non se nomenen en ARRES, AUBÈRT, BAUSEN, BEGÓS, BETLAN, BETREN, CANEJAN, ESCUNHAU, GARÒS, GESSA, TREDÒS E VILAMÒS.

Es nomentadi damb mèns soent son:

Pau ARJÓ: Apotecari de Vielha

Pau ARJÓ GARES: Apotecari de Vielha

En tot tornar tàs Ordenaciones de Don Francisco de Gracia mos trobam damb ua allusion as *Boticarios*, ena qué se regule era sua preséncia ena Val d'Aran: *Que resida en la Villa de Vielha como coadyudante de la accion del Médico, para que dicho Médico ordenare se ponga en execucio, e es sòns aunararis auien d'èster de doscientas cincuenta reales del Comun del Valle.*

En Qüestionari de Francisco Zamora non se hè cap de referéncia as farmaceutics e ei per açò que non podem híger arren mèns ad aquest respècte.

LHEUADORES

S'an remassat un totau de 10 lheuadores. D'aguestes 10, n'i a 3 des qué se desconèish era sua identitat e que pertanhen as pòbles de BAUSEN, BETLAN e MONT encara qu'òc que sabem dera sua existéncia pr'amor de nomentà-les damb eth nòm dera sua profession.

Maugrat èster convençudi de qu'en cadun des pòbles auie d'existir ua hemna damb cèrta abilitat entà atier es parts, es pòbles enes qué se nomena explicitament era sua preséncia son es d'AUBÈRT, ARTIES, BAUSEN, BETLAN, BOSSÒST, MONT, TREDÒS, VIELHA e VILAC. Ei de mau adméter qu'en un pòble damb un nombre important de poblacion com ei eth de LES, non apareishe pas cap de lheuadora.

ALBEITAIRES

Tanben apareishen nomentadi com *Menescals*. Entà saber eth significat d'aguestes dues denominacions a calut consultar diuèrsi diccionaris. Es definicions mès concises e concrètes les auem trobades en Diccionari *Català Valencià Balear* de Mn. Antoni M^a. Alcover.

En tot cercar eth tèrme *Menescal* mos remitís ath tèrme *Manescal*, a on se pòt liéger:

Manescal: (*ant. escrit mes sovint menescal*)

m. Facultatiu que té per professió curar les malalties de les bèsties. Cast. Albeitat, veterinario.

En relacion damb er aute concèpte, *Albeytar*, se pòt liéger en madeish diccionari:

Albeyter: *m. ant. Menescal; cast. Albéitar. Etim: de l'àrab al-beitar.*

Atau mos trobam damb eth solet veterinari nomenat enes Archius Parroquiaus e que correspon ara persona de Juan Pere NART, de Vielha, mòrt en tragiques circumstàncies en recéber ua guinhauetada des francesi.

RELACION DETH PERSONAU SANITARI DERA VAL D'ARAN PENDENT ETH PERIÒDE ANALISAT, DAMB MENCION DES ANS ENES QUÉ EXERCIREN ERA SUA PROFESSION

ARRES

MÈTGES	Francisco SANDARAN	1775
--------	--------------------	------

ARRÓ

MÈTGES	Francisco CAU	1715-1726
APOTECARIS	Josep CAU	1723

ARTIES

MÈTGES	Francisco TERSA	1755-1767
	Francisco ESPAÑA	1800-1817+
CIIRURGIANS	Alberto PRADES	1786-1797
	Barthomeu PRADES	1745
APOTECARIS	Josep PRADES	abantes 1795
	Josep PRADES y SALA	1798
LHEUADORA	Ana Maria TERSA	1795-1801

AUBÈRT

LHEUADORA	Maria ANÉ USSIE	1783-1799+
-----------	-----------------	------------

BAUSEN

CIRURGIAN	Joanes Petrus SANGLADA	1750-1791
LHEUADORA	???	1796-1801

BEGÓS

MÈTGES	Manuel NAVARRO	1758
	Simón SOCASAU	1782-1798

ES BÒRDES

APOTECARI	Pau TURMO	1791-1792
-----------	-----------	-----------

LES

MÈTGES	Josep BARÈS y SOLERA	1770-1798+
	Manuel SANGLADA BON	1726-1737+

	??? PENA	1662
CIRURGIAN	Philip BOYA	1763-1798
APOTECARI	??? BOTET	1662

MONT

MÈTGE	Gaudencio DE MIGUEL RIBA	1779-1799+
APOTECARI	Gabrielis SAMBEAT	1801
LHEUADORA	???	1788-1798

SALARDÚ

MÈTGES	??? BARÈS	1779
	Philip LA MOTA y AMO	1696-1730
CIRURGIANS	Manuel ANGLADA	1796
APOTECARIS	Pere Andreu SALÍS	1753
	Isidro SALÍS	1776
	Joanne VIDAL	1791-1798

TREDÒS

MÈTGES	Miguel MOGA RIU	1796
CIRURGIANS	Thomás ABADIA	1738-1766
	Thomás ABADIA	1757-1788
	Nadal PABA	1757-1769
LHEUADORA	Magdalena ESTRADA y SOLER	1776-1779

VIELHA

MÈTGES	Benito PENA	1685-1700
	Juan Francisco ESPAÑA	1695-1701
	Andreu PEREMIQUÉL	1735-1755+
	Andreu SANDARAN	1756
	Tomás RODÈS	1759-1782+
	Manuel VERGÉS	1776-1800
	Andreu ADEMÀ SAFONT	1786-1796
	Antoni SAFORCADA	1667-1690
CIRURGIANS	Pere SALA	1674-1697+
	Barthomeu VIDAL	1682-1732+
	Francisco VIDAL RODÈS	1735-1752+
	Pere Joan SAMBEAT	1717-1720
	Pere FONTÀ	1727-1777
	Francisco MOLLAU ESPAÑA	1788-1797
	Anton VIDAL	1784-1801
	Francisco PORTOLÉS	1782-1810+
APOTECARIS	Juan RODÈS	1664-1668+
	Pau ARJÒ DE MIGUEL	1676-1696
	Pere VIDAL	1726-1728
	Jaume BLANCH	1711-1786+
	Pere SALA	1772
	Jaume BLANCH	1743-1751
	Dionís ARJÒ	1711-1720
	Batista FORGA y ARÒ	1782-1786

	Antón BLANCH	1795
	Antón FORGA y ARJÒ	1801
	Pau ARJÒ	1789
LHEUADORES	Andrea FERRER	1669-1675
	Juana Vidal SAFONT	1797-1801
ALBEITAIRES	Juan Pere NART	1781-1793+

VILAC

MÈTGES	Felix DE MIGUEL ESTREMÉ	1728-1778
CIRURGIANS	Jacinto SABADIA	1698
	Josephus SABADIA	1722-1771+
	Josep VERGÉS	1681
APOTECARIS	Pere Joan CIRAT	1731
	Antonius CIRAT	1759-1786+
	José BERART y BOSSOST	1789-1797
LHEUADORA	Juana AURA	1765-1771

VILAMÒS

MÈTGES	Joaquín CONDÒ FERRER	1797-1799
CIRURGIANS	Juan AURA	1700-1736
	Juan BOYA	1773-1797

PERSONAU SANITARI DERA VAL D'ARAN

ABADIA, Thomas. En 1783 apareish com *cirurgjá* de Tredòs; en 1761 ges com Thomás Abadia Major, *Cirurgia* deth madeish pòble. Morís en 1766.

ABADIA, Thomás. Hilh der anterior; exercís en madeish pòble. Apareish com *Cirurgiá* e se maride damb Maria Daunés, eth dia 18-V-1762, en tot néisher d'aguest prumèr matrimòni tres hilhes. Eth dia 4-VIII-1773 se maride per dusau còp damb Francisca Amiell e aciú apareish com *Cirurgiá*. D'aguest matrimòni neisheren dus mainatges e dues mainades. Era darrèra referéncia sua ei der an 1788 en tot èster pairin d'un mainatge e ges com *Sirurgjá* de Tredòs. En 1803 se bàtie a ua mainada e encara qu'apareish eth sòn nòm non hè cap de mencion ath sòn cargue.

ABADIA, Jacinto. En 1698 ges com *Sirojá de Vilach*, en èster pairin d'ua mainada en Aubèrt.

ABADIA, Josephus. En 1722 apareish com *Sururga de Vilach*. Se maride damb Juana Mª Lotig eth dia 27-X-1722, en Vilac e auec tres hilhes e dus hilhs. En 1723 ges com *Sirugá* e en 1729 com *Sirujiá*. En 1751 apareish en ua partida de batieg deth pòble de Betlan com *Qui-rurgus loci Vilach*. Morís eth dia 16-VII-1771.

ADEMÀ, Andreu. En 1786 apareish com *Estudiant* pairin d'ua mainada en Vielha. En 1792 ja apareish com *Dr.* e ei en 1794 quan ges com *Dr. en Medicina* de Vielha en tot èster pairin d'un mainatge. Se maride eth 27-IV-1795 damb Francisca Colldeforns. Sonque figure ua hilha d'aguesta union. Era darrèra referéncia sua ei de 1796 en tot pairejar ua mainada en Vielha.

ADEMÀ, Matheu. Apareish com *Dr. en Medicina* de Gessa en an 1757, en èster pairin d'ua mainada.. Ère maridat damb M. Anna De Miguel.

ANÉ USSIE, Maria. Apareish er an 1783 e ges com *Llevadora o Obstetrix* deth pòble d'Aubèrt. I a referéncias sues en madeish pòble en 1794 e en 1796, e moric eth dia 4/IX/1799 en Aubèrt.

ANGLADA, Manuel. Apareish com *sirurgjá* de Salardú en 1796, en tot referí-se ada eth com testimòni de nòça en Tredòs.

ARJÒ, Victoriano. Apareish com *Doctor* de Vielha en 1688. Maridat en prumères nòces damb Maria Anna De Miguel dera qué auec un hilh e en segones nòces, eth dia 21-XII-1676, damb Juana Garés y Pujol, veuda, de Vielha, que passèc a didé-se Juana Arjò y Pujòl. D'aguest matrimòni neisheren 3 hilhes. Moric eth dia 22-II-1699. Ei enterrat ena capèla deth Rosèr laguens dera glèisa de St. Miquèu de Vielha.

ARJÒ DE MIGUEL, Pau. Hilh deth prumèr matrimòni der anterior. Figure en 1676 com *Apoticari* de Vielha. Se maridèc eth dia 21-XII-1676 damb Jerónima Garés damb era qu'auec dus hilhs e ua hilha. En 1681 apareish com *Appoticari* de Vielha. Era sua darrèra referéncia ei de 1703.

ARJÒ, Pau. Hilh der anterior e arrehilh de Victoriano Arjò. Era sua prumèra referéncia ei damb motiu deth batieg d'un hilh sòn en 1707, com *Apotecari* de Vielha. Ath delà d'aguest hilh, deth sòn maridatge damb Clara España a dus auti hilhs e 4 hilhes. Era sua hemna ei enterada ena capèla deth Rosèr. Era sua darrèra referéncia ei de 1720 pr'amor deth batieg d'un hilh sòn.

ARJÒ, Dionís. En 1711 apareish com *Apotecari* de Vielha. Se maridèc damb Matilde España e aueren dus hilhs e ua hilha. En 1715 ges com *Apotecari* en tot èster pairin d'ua hilha de Pau Arjò e Clara Espanha. Era sua darrèra referéncia ei der an 1720 damb motiu deth batieg d'un hilh sòn.

ARJÒ, Antón. Apareish com *Apotecari* de Vielha en 1801, testimòni d'ua nòça.

AURA, Juan. Figure com *Cirogá* de Vilamòs en 1714. Se maridèc eth dia 25-X-1700 en prumères nòces damb Juana d'Arròs e eth dia 27-VII-1726 damb Maria Navarro, veuda En 1724 apareish com *Cirujá* e en 1736, era sua darrèra referéncia, com *Cirurgá*.

AURA, Joana. Ges com *Obstetrix* de Vilac en 1765. En 1768 apareish com *Llevador* deth madeish pòble. Era sua darrèra referéncia ei deth dia 20-I-1771, en tot batiar *subconditio* a dus mainatges d'un part bessoèr en Vilac.

BARÈS. Apareish com Doctor de Salardú en 1779, en tot batiar en Tredòs a uns bessons a çò des sòns pairs.

BARÈS y SOLERA, Josep. Apareish en 1750 com *Estudiant* de Les. En 1770 figure com *Doctor* en batiar ua hilha sua e de Juana Ribet. En 1778 apareish com *Metge de Les*. Morís eth dia 25-II-1798.

BERART y DE BOSSOST, *José*. Apareish en 1789 com *Botecari* de Vielha, maridat tamb Antonia Arjó sonque figure eth neishement d'ua hilha. En 1797 i a en pòble de Mont un testimòni de nòça damb eth madeish nòm e qu'apareish com *Apotecario* de Vilac.

BLANCH, Jaume. Se lo nomen te er an 1711 com *Apotecari* de Vielha quan se maride damb Llorença Espanha. En 1712 apareish com *Apotecari* de Vielha. Era sua darrèra referéncia ei de 1743 e figure com Jaume Blanch Major.

BLANCH, Jaume. Apareish en 1743 com *Apotecari* de Vielha. Maridat damb Maria Rosa Ané. En 1751 se lo nomen te com *Mestre Apotecari*. En 1786 morís com Botecari de Vielha.

BLANCH, Antòn. Figure en 1662 com *Apotecari* de Vielha.

BORDES, Andrés o Andreu. En 1759 ges com *Dr.* en Bossòst, en tot batiar a ua mainada a çò des sòns pairs. En 1784 se referissen ada eth com *Medicus* de Bossòst. Se maridèc damb Rosa Rodríguez en tot constar eth neishement d'ua hilha en 1786. Era darrèra referéncia sua ei de 1798.

BOTET. Apareish en 1662 com *Boticaire* de Les.

BOYA, Joan. Neishut en Les, exercie era sua profession en Vilamòs. Era sua prumèra referéncia ei de 1773, com *Cirujano*, damb motiu dera sua nòça damb Clara Sirat o Cyrat. En 1797 apareish com *Quirurgus de Vilamós* e en madeish an se lo nomen te com *Mestre Cirojá de la Vila de Les y resident en aquesta de Vilamòs*, pr'amor d'èster testimòni dera nòça de Simón Socasau. En 1773 figure com *Cirugjá* e en 1777 com *Sirujá*

BOYA, Philip. Apareish en 1763 com *Cirojá* de Les. En 1786 se maride ua hilha sua e de Francisca Calbetó e aciu apareish com *Sirugjá*. En 1791 figure com *Cirujá* e en 1798, era sua darrèra referéncia, com *Sirujá*.

CAMPÀ, Joannes . Apareish com *Chirurgus* de Bossòst en 1793. Se maridèc damb Rosa Ardón. Era sua darrèra referéncia ei de 1795, damb motiu deth neishement d'ua hilha.

CASAÑA, Franciscam. Apareish com *Obstetruem* en 1783 e era sua darrèra referéncia ei de 1788. Maridada damb Blasi Autès, exercic eth sòn trabalh ena vila de Bossòst.

CAU, Enmanuele. Apareish com *Pharmacopola* de Benós en 1791, en èster testimòni de nòça en Vilamòs. En 1800 ges com *Apotecari* de Benós.

CAU, Josep. Figure com *Apotecari* d'Arró e Es Bòrdes en 1723.

CIRAT, CYRAT o SIRAT, Antonius. Se lo nomena en 1759 com *Apo-tecarius* de Vilac e en 1762 com *Apotecari* deth madeish pòble. Morís en Vilac en 1786.

CIRAT o SIRAT, Pere Juan. Figure en 1731 com *Apotecari* de Vilac. _Pair der anterior?.

COND_, Joaquin. En 1793 se lo inscriu com *metge* de Vilamòs damb motiu dera sua nòça eth dia 09-IX-1793 damb Maria Bòya, hilha de Juan Bòya, *Cirojá* de Vilamòs. En 1797 ges com *Dr.* de Vilamòs. Era sua darrèra referéncia ei de 1799. Ère hilh de Juan Andrés Condò e de Isabel Ferrer, andús de Vilamòs.

DE GARES, Batista. Figure com *Apotecari* de Vielha e Betren er an 1784.

DE MIGUEL i ESTREMÉ, Fèlix. Hilh de Francisco de Miguel e Juana Estremé. Era sua prumèra referéncia ei damb motiu dera sua nòça damb Francisca Do, eth dia 4-II-1728 e apareish com *Dr. en Medicina*; en 1728 figure com *Bachaleuris Medici* de Vilac;. Se maridèc en segones nòces damb Gertrudis Vidal, veuda de Betren, eth dia 8-XII-1734, dera qué auèc ua hilha e un hilh, en tot auer deth sòn prumèr matrimòni dues hilhes e un hilh. En 1740 se bàtie ua hilha sua d'ua tresau nòça damb Magdalena Arjó damb era qu'auèc 5 hilhes e dus hilhs. En 1765 se lo nomena com *Bacalaures Medico* de Vilac. Morís eth dia 2-1-1778 en tot èster enterrat en Vilac.

DEO, Antòn. Apareish en 1800 com *Apotecari* de Bossòst damb motiu deth neishement d'ua hilha sua e de Juana María Marqués. Ère neishut en Canejan.

ESCALA, Matheu. Ges en 1796 com *Sirurjiá* de Garòs.

ESPANYA, Francisco. Apareish com *Dr. en Medicina* d'Arties, en 1800, damb motiu dera sua nòça eth dia 3-I-1800 damb Antonia Escala. Eth madeish an nèish ua hilha sua e figure com *Dr.* Ère hilh d'A-madeo Espanha e de Maria Anglada. Moric de còp en Vielha eth dia 9-X-1817.

ESPAÑA, Jaime. Figure com *Cirurgiá* de Benós en 1744, damb motiu d'èster testimòni de nòça en Vilamòs.

ESPAÑA, Juan Francisco. Se lo nomen *Batxiller en Medicina* en 1695, en Vielha. En 1701 apareish com *Dr. en medicina* ena madeisha vila.

ESTRADA y SOLÉ, Magdalena. En 1777 ges com *Llevadora* de Tredòs. Era sua darrèra referéncia ath sòn trabalh ei der an 1779.

FERRER, Andrèa. Figure en 1660 com *llevadora* de Vielha. En 1671 ei mairia com *llevadora* dera hilha deth Doctor Antoni Forcada. Era darrèra referéncia ath sòn trabalh ei der an 1675, a on se la nomen *la llevadora de Vielha*.

FONTÀ, Pere. Apareish en 1727 com *Cirurgá o Cirurjá* de Vielha. En 1732 cònte com *Cirurgiá*. Maridat damb Antonia Fortunh a tres famílies, dues hilhes e un hilh. Era sua darrèra referéncia ei der an 1777.

FORCADA o SAFORCADA, Antoni. En 1667 apareish com Lo Magnific Dr. Antoni Forcada, en tot maridà-se eth dia 21-V-1667 damb Francisca Sans, veuda, de Vielha; d'aguest matrimòni auec sèt hilhs. En 1682 figure com Dr. en Medicina en Vielha, veude, en tot maridà-se damb Ana María Fonta dera qu'auec 3 hilhs e 1 hilha. Ère neishut en Les e moric en Vielha eth dia 4-X-1690.

FORGA y ARJÒ, Batista. Apareish en 1786 com *Apotecari* de Vielha. En madeish an figure com *Appotecari*. Era sua darrèra referéncia ei der an 1801, a on tanben ges com *Apotecari* de Vielha.

LA MOTTA y AMO, Philip. En 1696 figure com *Dr.* en tot èster testimòni de nòça en Garòs. En 1730 ges com *Dr. en medicina* de Salardú. Se maridèc damb Isabel Arjó.

MEDAN, Andres. Apareish com *Quirurgis* de Canejan en 1775; en 1787 figure com *Chirurgus*, en 1788 com *Sirurjá*; en 1795 com *Sirujá* e en 1798, en tot èster aguesta era sua darrèra referéncia, com *Cirurgus*. Se maridèc damb Teresa Bores se parle deth neishement d'ua hilha en 1798.

MOGA, Miguel. Apareish com *metge* de Tredòs en 1796. Se maridèc damb Teresa Pla.

MOLLAU, Francisco. Apareish en 1788 com *Cirujá* de Vielha. Mari-dat eth dia 22-X-1792 damb Maria Sirat. Era sua darrèra referéncia ei der an 1768 quan nèish ua hilha sua.

NART, Joan Pere. Figure com *Albeitar* de Vielha en 1781. Moric eth dia 7-VII-1793 guinhauetat pera tròpa francesa.

NAVARRO, Manuel. Apareish com *Metge* de Begós en 1758, en gèsser com testimòni de nòça en Vilamòs.

PABA, Nadal. Apareish com *Cirurgiá* de Tredòs en 1757. Se maridèc damb Maria Estrada e era sua darrèra referéncia ei der an 1768 qu'auec ua hilha.

PALOMER, Manuel. Neishut en Arties figure en 1800 com *Albeytar* de' Artesa de Segre. Se maridèc eth dia 21-IX-1800 en Arties.

PENA. Figure com *Dr. en medicina* en Les er an 1662.

PENA O PENYA, Benito. Neishut en Vielha, figure com *Dr. en Medicina* en an 1685 en aqueth madeish pòble. Se maridèc damb Ana Maria Arjó, d'Arres. En 1700, darrèra referéncia sua, ei pairin deth hilh deth Dr. Matèu Arjó.

PEREMIQUÉL O PERE MIQUÉL, Andrèu. En 1735 apareish com *Dr. en Medicina* en Vielha. Se maridèc damb Dorotea Espanha e auec dus hilhs e dues hilhes. Moric eth dia 29-IV-1755.

PORTOLÉS, Francisco. Figure com *Mestre Cirujá* de Vielha en 1782. Moric eth dia 12-XII-1810 en aguesta vila en tot nomentà-lo com *Cirujano* de Vielha.

PRADES, Barthomèu. Ges com *Cirurgjá de la Villa de Arties* en 1745, en tot batiar ua mainada a çò des sòns pares en Garòs.

PRADES, Alberto. Apareish com *Cirujano* d'Arties en 1797.

PRADES, Josep. Figure com *Apotecari* d'Arties en 1798. Se maridèc damb Josefina Probaste.

PRADES, Josep. Pair der anterior, figure com *Apotecari* d'Arties en nomentà-lo com pair-sénher mairau, defunt, en ua partida de batieg d'ua arrehilha sua er an 1798. Ère maridat damb Josefa Sala.

RODÈS, Juan. Apareish com *Apotecari* de Vielha en 1664. Se maridèc damb Margarita

Vidal, damb era qu'aguec dus hilhs varons. Moric en 1667.

RODÈS, Tomás. Fegure com *Metge Ordinari* de Vielha en 1759. Mari-dat damb Rosa Rella aguec 4 hilhs, toti òmes. Moric eth dia 27-VII-1782.

ROMEBA, Antonio Francisco. Neishut en Canejan eth dia 21-VII-1799 en tot èster eth *cirujano* d'aguest pòble. Se maridèc damb Teresa Vidal eth dia 13-VIII-1822.

ROMEBA, Joannes, pair der anterior figure com *Sirujá de Canejan* en 1795 e en 1800 com *Quirurgus*. Se maridèc damb Maria Medan de Les eth dia 25-VI-1795 e auec 5 familhes, 4 mainatges e ua mainada. Era darrèra referéncia sua ei der an 1811. Ère hilh de Mateo Romeba e Maria Bòrdes, de Canejan.

SAFONT, Blas o Blasium. Apareish com *Chirurgus* de Bossòst en 1796. Se maridèc eth dia 29-I-1794 damb Maria Agnetis Bòrdes, hilha d'Andrès Bòrdes, *metge*. Auec 2 hilhs .

SAFONT, Francisco. Figure com *Chirurgus* de Bossòst en 1782. Moric eth dia 1-I-1789.

SALA, Lorenzo. Ges com *Maestro Cirujano*, vesin de Boí e naturau d'Arties, en 1799 en tot maridà-se damb Ròsa Mercè d'Arties. Ère hilh de Francisco Sala e Ròsa Somastre.

SALA, Pere. Apareish com *Surujá* de Vielha en 1674. Morí eth dia 5-X-1697, en tot èster enterrat laguens dera glèisa de Vielha.

SALA, Pere. Figure com *Apotecari* de Vielha en 1772.

SALÍS, Isidro. Apareish com *Apotecari* de Salardú en 1776.

SALÍS, Pere Andrèu. Se lo nomena com *Apotecari* de Salardú en tot èster pairin d'un mainatge en Tredòs.

SANBEAT, Gabriel. Ges en 1801 com *Farmacopola* deth pòble de Mont.

SANBEAT, Pere Joan. En 1717 se lo nomena com *Sirurgiá* de Vielha. Se maridèc damb Angela Forcada en tot auer 2 mainatges. Era darrèra referéncia sua ei der an 1720 e apareish com *Sirurgiá*.

SANDARAN, Andreas. Hilh de Canejan, figure com *Dr. en Medicina* en Vielha er an 1756.

SANDARAN, Andreas. Figure com *Sirurgiá* de Canejan en 1788.

SANDARAN, Francisco. Apareish com *Sacre Medecine Estudiante* deth pòble d'Arres e se lo nomena com testimòni de nòça en an 1775.

SANDARAN, Paulus. En 1747 figure com *Quirurgus loci* de Canejan.

SANGLADA BON, Manuel. Apareish com *Dr. de Les* en 1726, en tot maridà-se damb Isabel Peremartí Artiga. Ère hilh de Barthomeu Sanglada e Maria Bon de Les. Auec 4 hilhs, 2 mainatges e 2 mainades. Morís eth dia 26-XI-1737.

SANGLADA, Petrus Joannes. Apareish com *Cirogá* de Bausen en 1750; en 1781 ges com *Quirurgus*. Se maridèc eth dia 7-VI-1781 damb Antonia Medan, de Canejan. Era sua darrèra referéncia ei der an 1791.

SOCASAU, Simon. Figure com *Dr. en Medicina* de Begós en 1782. Se maridèc en Vilamòs eth dia 27-XII-1782 damb Susana Trescara. En 1792 ges com testimòni de nòça de Juan Turmo, e se lo nomena *Apotecari* des Bòrdes. En 1798, era sua darrèra referéncia, ges com *Dr. de Benós*.

TERSA, Ana Maria. Se la nomena com *Comadre* d'Arties en 1798, encara que s'a trobat ua referéncia deth sòn nòm en an 1795, non atau deth sòn ofici, en bèra partida de Batieg. Era sua darrèra referéncia ei der an 1801.

TERSA, Francisco. Apareish com *Dr. en Medicina* en Arties en an 1755. Ère maridat damb Ana Maria Malves. En 1756 figure com pairin de batieg en Vielha damb eth cargue de *Dr. en Medicina* d'Arties e mès tard, en 1767, se lo nomena com *lo Dr. de Arties*.

TURMO, Pau. Figure com *Apotecari* des Bòrdes. Se maridèc en segones nòces, eth dia 8-II-1792 damb Vicenta Ardon d'Arró. Ei nomenat tanben com *Pharmacopolis*.

VERGÉS, Barthomeu. Apareish en 1764 com *Sirurjiá* de Garòs en tot maridà-se damb Isabel Nart. Se li coneishen 3 hilhs. Era sua darrèra referéncia ei der an 1770 damb motiu deth batieg a on figure com *Sirurjiá*.

VERGÉS, Josep. Ges en en 1681 com *cirujá* de Vilac, en tot èster aguesta era unica referéncia.

VERGÉS, Manuel. Neishut en Casarilh, apareish com *Dr. en Medicina* de Vielha en an 1782. Se maridèc damb Maria Ardon e auec 3 hilhs. Era sua darrèra referéncia ei der an 1800.

VIDAL, Antonio. Figure com *Dr. de Betren* en 1763 e 1764.

VIDAL, Antonio. Ges com *Cirurgjá* de Vielha en 1786 en tot maridà-se damb Maria Calbetò eth dia 15-X-1793. En 1790 apareish com *Barbé* e en 1793 un aute còp com *Cirurgjá*.

VIDAL, Antòn. En 1784 apareish com *Cirurgjá* en tot èster testimòni de nòça en Aubèrt. Figure en 1800 com *cirurgjá* de Vielha e era sua darrèra referéncia ei de 1801, an que bàtie a diuèrsi mainatges en *peril de mort*.

VIDAL, Barthomeu. Fegure en 1682 com *Cirurgjá* de Vielha. Se maridèc en an 1701, com *Sirurjá*, damb Anna Maria Rodés, de Vielha, en tot auer 5 hilhs, 4 òmes e ua femelha. En 1718 figure com *Cirurgjá* de Vielha. Moric eth dia 15-I-1732.

VIDAL, Domingo. Apareish com *Cirujá* d'Escunhau en 1680 e en 1695.

VIDAL, Francisco. Ges en 1735 com *Cirurgjá* de Vielha. Ère hilh deth *quondam* Bathomeu Vidal e Anna Maria. Rodès. Se maridèc damb Juana Ladevesa Perales eth dia 26-VII-1735. Figure com de Vielha en 1744. Auec un hilh e ua hilha. Moric eth dia 1-II-1752.

VIDAL, Joanne. Figure com *Pharmacopolis* de Salardú er an 1791. En 1798 apareish com Apotecari. Se maridèc damb Vicenta Prades e auec ua hilha.

VIDAL y LAFONT o SAFONT, Juana. Se la nomete er an 1797 com *Llevadora* dera vila de Vielha. Era sua darrèra referéncia ei der an 1801.

VIDAL, Pere. Neishut en Casau, apareish er an 1726 com *Apotecari* de Vielha. Se maridèc eth dia 6-II-1728 damb Quitèria Sala. Era darrèra remèrca sua ei der an 1727.

PERSONAU SANITARI DE D'AUTES HÒNTS BIBLIOGRAFQUES

En consultar era bibliografia mos an apareishut en *Diccionari Bibliogràfic de Metges Catalans*, ua sèrie de nòms corresponenti a mètges e cirurgians qu'apertien ara epòca analisada, es quaus per rasons des qué mès endeuant parlaram, non apareishen nomentadi enes Libres Parroquiaus, mès qu'amièren a tèrme era sua foncion sanitària ena Val d'Aran.

Aguesti mètges e cirurgians, damb era referéncia que d'eri existís en nomentat Diccionari, sigueren:

CIRURGIANS

BUSQUET Y BOYA: neishut en Les, "*Cirurgia romancista*", graduat en Reau Collègi de Cirurgians (RCC) de Barcelona, en 1722.

CALVETÒ y CABIRÒ, Jaume: neishut en Vielha, graduat en RCC de Barcelona en 1776.

CARRERA y SAFORCADA, Felip: neishut en Aubèrt, graduat en RCC de Barcelona en 1778.

COY y MALVES, Antonio: neishut en Gessa e graduat en RCC de Barcelona en 1779.

COY y MOGA, Antonio: neishut en Salardú, “*Cirurgiá Llatí*”, graduat en RCC de Barcelona en 1779.

ESTRADA y ESCALA, Barthomeu: neishut en Bagergue, graduat en RCC de Barcelona en 1781.

JAQUET y MOGA,...?. : neishut en Salardú, graduat en RCC de Barcelona en 1789.

MIGUEL y CERCÓS, Domenech.: neishut en Vilac, graduat en RCC de Barcelona en 1789.

PEÑA y CASTET, Francesc: neishut en Arròs e Vila, graduat en RCC de Barcelona en 1797.

PORTOLÉS y FORMENT, Jaume: neishut en Vielha, graduat en RCC de Barcelona en an 1780.

PUIG y JOAN, Tomàs: neishut en Vilac, graduat en RCC de Barcelona en 1798.

RICART y MOGA, Barthomeu: neishut en Tredòs, graduat en RCC de Barcelona en 1799.

MÈTGES

BADABORDA, Anaclet: neishut en Arres, *Batxiller de Medicina en Huesca* en an 1799.

BÓRDES, Jaume: Exercic en Bossòst ena segona meitat deth segle XVIII. Pare d'Andreu Bòrdes y Benosa, tanben mètge.

MONLAU, Llorens: neishut en Vielha, *Batxiller de Medicina en Huesca* er an 1745.

PENYA, Benet: neishut en Arròs e Vila, *Batxiller de Medicina en Huesca* en 1750.

PRAT y PÓRTA: neishut en Salardú e graduat en Cervèra er an 1770.

SAFORCADA, Francesc: neishut en Vilamòs, *Batxiller de Medicina en Huesca* er an 1744

SALÍS, Felip: neishut en Salardú, graduat en Cervèra er an 1795.

SANDARAN, Antoni: neishut en Canejan, graduat en Cervèra en 1778.

Es rasons entà justificar era non aparicion d'aguest personau sanitari enes Libres Parroquiaus son diuèrses. I a personatges documentats en nomenat *Diccionari*_ que ben son neishudi en pòbles enes qué Libres Parroquiaus an desapareishut ena sua totalitat, tau ei eth cas de Salardú, Gessa, Bagargue e Vila, o ben se consèrven sonque a compdar de dates propères ath periòde finau d'aguesta analisi, en tot èster aguest eth cas des Libres de Bossòst e Arties.

Ua auta rason ei era de tractà-se, en bèri cassi, de mètges e cirurgians es referéncias des quaus deth *Diccionari*... hèn mencion as ans propèrs a 1801, data limit d'aguest estudi, o ben perque amièren a tèrme era sua labor dehòra dera Val o pr'amor que s'incorporèren ad aguesta un còp passada aguesta data, non son nomenatdi enes Libres Parroquiaus.

Es diferéncias ena forma d'escríuer eth nòm pòt èster un aute motiu d'exclusion, atau donques auem eth cas de Jaume PÓRTOLÉS y FORMENT, cirurgian neishut en Vielha e graduat en RCC de Barcelona en 1780. En aquera madeisha epòca existic en Vielha un cirurgian damb eth madeish cognòm que responie ath nòm de Francisco e que moric en 1810. Poderi èster qu'eth nòm sancer siguesse Francisco Jaime o Jaime Francisco, en tot gèsser en uns lòcs com Jaime e en d'auti com Francisco.

Entà acabar, e en tot justificar era non mencion d'aguesti personatges, des quaus es dates e es lòcs d'aparicion son pleament coincidents damb es donades de qué se dispausa, apellam ara rason que semble mès logica, que serie era de non trabalhar ena Val d'Aran, en tot realisar eth sòn mestier en pòbles propèrs ada era o en viles mès aluenhades.

Vista generau d'Unha

EPÒQUES DE MAXIMA MORTALDAT

Ath long des capítols anteriors, s'an nomentat, en cadun des pòbles, es ans qu'a existit un creishement dera mortaldat, tostemps damb relacion as auti ans.

Vam a interrelacionar aguesti creishements dera mortaldat damb era rèsta des donades qu'an apareishut en toti es pòbles analisadi dera Val d'Aran, entà ara ora comparà-les damb publicacions apareishudes ena madeisha linha.

Maugrat era dificultat en obtier donades que poguessen extrapolà-se as disparièrs pòbles, pera mancança de Libres parroquiaus ja comentada en d'auti apartats, i a ua sòrta d'ans enes que coincidissen es crisis de mortaldat, aumens enes pòbles de qué disposam aqueres chifres. Son aguesti ans o es periòdes d'ans es que vam a comentar.

Es periòdes referits enes qué s'evidèncie, de manèra generau, un creishement de mortaldat ena Val d'Aran son:

Periòde comprenut entre es ans 1747-1749.

Periòde comprenut entre es ans 1772-1776.

Periòde comprenut entre es ans 1781-1784.

Periòde comprenut entre es ans 1793-1795.

Damb independència d'aguesti periòdes enes qué se reflectís ua major mortaldat, i a determinadi pòbles que veigueren amendrìdi es sòns abitants en uns ans que non se contemplen en aguestes epòques nomentades.

Maugrat de non dispausar des donades corresponentes as pòbles d'Arties, Casarilh, Betlan, Bausen, Canejan, Bossòst, Arròs, e Vilamòs, enes pòbles de Les, Arró, Aubèrt, Vilac, Garòs, Vielha e Tredòs se remèrque un discrèt, en quaquí uns, e intens en d'auti, creishement des chifres de mortaldat; chifres que non se ven incrementades en pòble de Mont.

En Vilac eth nombre de defuncions en 1747 ei eth mès naut; en Les, 31 defuncions, lo placen en dusau lòc e non cau desbrembar es 13 defuncions d'Arró o es 19 de Tredòs.

Ena analisi des partides de defuncion corresponentes ad aguesti pòbles e ad aguesta epòca, cride era atencion eth naut nombre de mainadèra mòrta en pòble de Vilac, defuncions que se produsiren totes entre es mesi de seteme e deseme de 1747; en pòble de Les se registre era defuncion, en hereuèr de 1748, d'ua mare e era sua hilha.

Ara vista d'aguestes donades ei innegable que quauquarren succedic en aguesta epòca ena Val d'Aran, origen dera mès nauta mortaldat reflectida.

En pòble de Vilac era epidèmia auec un mercat caràcter infantil en 1747, pendent es mesi de tardor e er iuèrn.

En Les ei er an d'empús, 1748 e tanben enes mesi heireds, quan mès creish era mortalitat. Era situacion de Tredòs, geograficamente oposat a Les, ei pariona. Era major mortalitat se produsís en 1748 e tanben enes mesi de mès heired.

Consultada era bibliografia entà conéisher era existéncia de quauqua epidèmia en tèrres de Lhèida, non s'a trobat cap mencion ad aguesti ans e sonque se nomena era existéncia d'ues *fiebres malignas catarrals pectizantes* en Aragon, en 1747, nomenades per J. Villalba.

Se cercam coincidéncias de dates damb d'autores publicacions, ben sigue es que parlen sus d'auti parçans de Catalonha o ben sus era rèsta d'Espanha, mos trapam es següentes donades comparatiues:

Enes trabalhs, sus es aspèctes sanitaris, realisadi peth Dr. Zurdo enes Archius Parroquiaus de Vilanova i la Geltrú en segle XVIII, se nomena er an 1749 com er an de major mortaldat d'adulti.

Eth Doctor Fernández Fernández tanben se referís pendent eth biènni 1748-1749 a ua grana mortaldat, de caràcter epidemic en Tarragona.

Mès ei Pérez Moreda qui ena sua òbra apòrte quauqua donada mès sus aguesta epòca. Aguest autor remèrque era existència de diuèrses crisis generalisades ena Espanha der interior, region geografica analisada per eth, pendent eth segle XVIII. Ua d'aguestes crisis de caràcter generau arribe es ans 1748-1749, en tot coincidir damb ua des epòques de mès grana mortaldat registrades ena Val d'Aran.

Non se pòden establir relacions entre pòbles propèrs dat eth deficit existent de donades. Atau, era nauta mortaldat reflectida en Les er an 1748, se poderie auer comparat damb es pòbles vesins de Bossòst, Canejan e Bausen, pòbles enes quaus es Libres Parroquiaus d'aguesta epòca an desapareishut.

PERIÒDE 1772-1776

Pendent aguesti ans, s'an remassat mès donades qu'ena epòca anteriora; maugrat açò manquen es Libres de Defuncion d'Arties, Bossòst., Arròs e Vilamòs.

Era mortaldat en aguesti ans artenhec proporcions notables en quauqui pòbles; en Bausen, Vilac e Tredòs s'enregistren es chifres mès nautes des trobades en aguestes poblacions ath long d'aguest estudi, en tot regésser de manèra importanta era mortaldat de Tredòs, 51 mòrti e era de Bausen, 46 mòrti.

Encara qu'aguesta epòca compren es ans que van de 1772 ath 1776, andús inclusius, era maxima mortalitat s'artenh es ans 1773 e 1774.

En Arró era mortaldat mès nauta se produsís en hereuèr de 1773, 9 mòrti.

En Bausen se pòt parlar d'ua epidèmia pr'amor que'n 1774 morissen 46 persones, 18 adulti e 28 mainatges, damb ua distribucion mensadèra centrada en març e abriu, 15 e 18 defuncions, damb un començament en herueuèr, 4 mòrti e ua devarada dera mortalitat em mai, 3 defuncions.

En Canejan, encara qu'es chifres non son massa nautes, es defuncions se produsissen en 1774 e 1775, 8 e 10 defuncions respectivament, sense ua distribucion mesadèra especifica.

En Bossòst, era chifra mès nauta correspon ath darrèr an dera epòca, 1776, encara que cau híger, respècte ad aguest an, qu'ei eth primèr der estudi de Bossòst deth qué s'an donades en tot desconéisher, per tant, era mortalitat en ans anteriors.

En Garòs, pendent aguesta epòca i a ua situacion pariona ara de Casarilh e Les, e era mortalitat non patís un creishement alarmant.

En Vilac cambie totaument eth panorama; morissen en 1773 27 personas, en tot començar es defuncions en agost, 3 mòrti, seteme e octubre, 10 e 9 mòrti, entà acabar en noveme damb 4 defuncions, en tot dà-se eth cas de que toti, exceptat 4 defuncions, èren mainatges.

En Tredòs, a on s'artenh en 1773 era chifra de 51 mòrti, era mortaldat qu'afectèc a familhes sanceres se distribusís entre 40 mainatges e 11 adulti, en tot correspóner as mesi d'octobre, 21 defuncions e noveme, 22 defuncions, es chifres mès nautes.

Atau donques, auem uns ans, 1772 e 1776, enes qué era mortaldat ena Val d'Aran patic un creishement important, en tot registrà-se donades qu'artenhen proporcions epidemiques, e encara que non se correlacionen temporaument es donades trobades enes disparièrs pòbles analisadi sembla existir ua concordància er an 1773, e enes mesi de seteme, octubre e noveme enes pòbles de Vilac e Tredòs, en tant qu'en Bausen se manifèste er an dempús, enes mesi de març e abriu.

Es analogies que se pòden establir en comparar aguest periòde damb es que se nomenen en d'auti trabalhs, son granes. Es ans comprenudi entre 1772 e 1776 son tanben nomentadi per d'auti autors com ans de crisi de mortaldat.

PERIÒDE 1781-1784

Ei aguesta ua auta des epòques de mès grana mortalitat registrada enes Libres parroquiaus de defuncion des pòbles aranesi.

Pendent aguesti ans s'inscriuen es mès nautes chifres des registres d'Arró, 11 mòrti, Bossòst, 11 defuncions, e chifres molt nautes en Bau-

sen, 21 mòrti, Les, 23 mòrti, Vielha, 20 mòrti, Mont, 5 mòrti, Garòs, 9 mòrti, Vilac, 10 mòrti e Tredòs damb 17 defuncions.

En tot establir ua cronologia de successions apreciam qu'er an 1781 son afectadi principaument es pòbles de Bausen, Les, Arró, Aubèrt, Vilac, Vielha d'ua manèra discrèta e Tredòs.

Se tracte d'ua mortaldat qu'afècte sustot, exceptat Tredòs, as pòbles que se tròben en camin de Vielha enquia França.

Pendent aquest an es defuncions se succedissen ath long de toti es mesis, damb ua leugèra creishuda enes mesi de març, abriu e mai.

En Bausen, des 21 defuncions 10 son mainatges e 11 adulti, en tot morir era majoria enes mesi de març, abriu e mai.

En Les, 28 defuncions, corresponen totes a adulti, non se registren mainatges, e era mès nautat mortalitat se manifèste en junh, junhsèga e seteme.

En Arró, 13 defuncions, se repartissen entre 8 mainatges e 5 adulti e era mès nauta mortaldat enes mesi d'abriu, mai e junh.

En Aubèrt, 10 defuncions, que corresponen a 2 mainatges e a 8 adulti, en tot èster es mesi d'octobre e noveme es mès afectadi.

En Vilac, 10 mòrti, se distribusissen entre 3 mainatges e 7 adulti, e se repartissen entre eth començament der an, gèr, hereuèr e març, e era fin der an, seteme, octobre, noveme e deseme.

En Vielha, 14 mòrti, des quaus 13 èren adulti e un ère un mainatge, repartits ath long der an, e acabam en Tredòs, des 17 defuncions, 7 corresponen a mainatges e 10 a adulti, tanben distribusits ath long de tot er an.

En an 1782, son afectadi principaument Vielha e Garòs, aquest darrèr plaçat en camin qu'amie enquiath Pòrt dera Bonaigua. Tanpòc cau menspredar era mortalitat de Les, 15 mòrti, era de Bossòst, 22 mòrti ne era de Bausen, 11 mòrti.

D'un biais generau, en aquest an, era mortalitat se distribusís cada mes damb ua cèrta omogeneïtat, damb un leugèr creishement en andús extrems der an, hereuèr, març e abriu d'un costat e seteme, octobre e noveme der aute.

En Vielha, es 20 defuncions trapades corresponen totes a adulti, en tot succedir çò de madeish en Garòs, 9 defuncions, encara que son pòbles enes qué non s'acostumaue a includir era mainadèra enes registres analisadi. Era distribucion mesadèra seguís era tonica annau, a començaments e ara fin der an.

En Bossòst, des 22 mòrti, 11 son mainatges e 11 son adulti, damb era distribucion comentada adès.

En an 1783 i a un augment dera mortaldat en Bossòst, 49 defuncions, çò que constituís eth nombre mès naut de mòrti, laguens dera praubesa de donades d'aguest pòble.

En Canejan morissen 12 persones, era chifra mès nauta dera epòca en aguesta poblacion.

En Mont, 5 persones e en Tredòs i a registrades 15 defuncions.

Era distribucion per mes a un creishement pendent es mesi de mai e agost, 17 defuncions en cadun, seguit de març e octobre, 13 defuncions.

En Bossòst, eth pòble de mès nauta mortalitat, morissen 35 mainatges e 14 adulti, en tot morir era mainadèra enes mesi de mai, junh, junhsèga, agost e seteme, damb un maximom en mes de juriòl de 10 mainatges mòrti.

En Canejan es 12 mòrti, toti adulti, ac hèn enes mesi de març, abriu e mai per un costat e en octobre, noveme e deseme per aute.

En Tredòs, era distribucion mesadèra ei parallèla ara de Canejan, en tot morir 13 adulti e 2 mainatges.

Pendent er an 1784 sonque cau remercar era mortalitat de Bossòst, 28 mòrti, 15 mainatges e 13 adulti, damb ua distribucion mesadèra omogènea pendent tot er an.

Ena rèsta des pòbles, es chifres dera mortalitat retornen a çò que se poderie considerar valors normaus laguens dera normalitat.

En tot sajar d'establir ua relacion entre totes es donades trobades, podem concretar qu'er an 1781 i auec ua grana mortaldat ena Val d'Aran, que comencèc enes pòbles deth baish Aran, en tot afectar tant as mainatges com as adulti, que se distribusic mensadèrament pendent tot

er an, mès damb un creishement enes mesi de hereuèr, març, mai e noveme.

Aquesta mortaldat se trasladèc ar an següent, 1782, a pòbles mès nauti, Vielha e Garòs, en tot distribusí-se a principis e finaus der an e en tot deishar conseqüències en aqueri pòbles que s'auien vist afectadi er an anterior.

En 1783 torne a devarar tà França e afècte de manèra molt importanta ath pòble de Bossòst, en especiau ara sua poblacion mès joena e pendent es mesi der ostiu, entà acabar en 1784 e en tot deishar encara conseqüències en aquest pòble e sense afectar de manèra importanta ara rèsta des pòbles aranesi.

En tot sajar de cercar ua explicacion ara nauta mortaldat patida ena Val d'Aran en aquesta epòca, mos remetem tant as estudis deth Dr. Lladonosa, com as des Drs. Camps. En aquesti trabalhs se nomena era existència en tèrres de Lhèida d'ua epidèmia de vomèc nere o fèbre auriòla entà uns, o de tifus exantematic entàs auti, centrada er an 1783, encara qu'en comarques com era der Urgelh e era Noguèra era epidèmia comencèc er an 1781.

Credem ara vista des donades trobades, e maugrat non auer diagnostics concrèts enes partides de defuncion, que tanpòc era Val se'n liurèc dera epidèmia, en tot resultar curiosa era distribucion mesadèra que presente aquest parçan, a on, maugrat era pòga estenuda quilometrica, se ven afectadi toti es pòbles er un darrèr der aute e non ara ora.

Aquesta epòca de mès grana mortaldat concòrde damb es trobades per diuèrsi autors que s'an ocupat d'aquest tèma.

Tot semble mercar que pendent aquesta epòca sigueren es epidèmies de tifus es qu'amendriren era poblacion aranesa.

PERIÒDE 1793-1795

Constituís ua auta des epòques de mès grana mortaldat, encara qu'en aquest cas eth creishement de defuncions possedís ua base ben documentada, e coincidís damb era invasion, en 1793, dera Val d'Aran per part des francesi e com conseqüència d'aquesta invasion se creèc un ambient propici entath desenvolopament des microepidèmies.

Son moltes es remèrques qu'apareishen enes disparièrs Libres parroquiaus que hèn referéncia ad aquesta invasion, atau se pòden liéger donades ad aquest respècte enes libres d'Aubèrt, Canejan, Casarilh, Garòs, Mont e Vilac en tot coïncidir lèu toti enes dies 30 e 31 de març de 1793 com es dies dera entrada des tròpes franceses ena Val d'Aran, exceptat Casarilh, pòble plaçat mès pròp de Vielha e donc mès aluenhat dera frontèra deth que figure que comence era invasion eth dia 5 d'abriu de 1793.

Segontes se nomete en quauqu'un d'aguesti Libres, era invasion durèc dus ans e miei. Sigueren ans diflicils entara economia aranesa, dejà precària, ans de devastacion e de saquegi, d'emigracion, situacions totes eres que se constiuïren en un miei de cultiu ideau entà florir petites, e non tant petites, epidèmies que contribuïren ar amendriment dera poblacion aranesa.

S'analysam es chifres de mortalitat obtienudes enes disparièrs pòbles, se pòt remercar qu'en aquest periòde s'artenhen es còtes mès nautes de mortaldat enes pòbles de Canejan, Les, Aubèrt, Mont, Vielha e Arties sense menspredar es donades referentes ad aquesta epòca enes pòbles de Bausen, Vilac, Garòs e Tredòs.

Paradogicament eth pòble de Bossòst non presente chifres nautes, inclús les poderiem catalogar de baisha mortalitat.

En an 1793 era poblacion mès afectada dera Val d'Aran siguec era de Vielha, 35 defuncions, 21 òmes e 14 hemnes, en tot existir entre es partides de defuncion moltes referéncias ath personau dera tròpa, ena sua major part francés, deth 9 batalhon dera Nauta Garona. Ei tanben aquest an que s'an inscrit es partides catalogades com *muerte natural sospechosa*, e que se referissen ara defuncion de soldats.

En Vilac, 11 defuncions, 5 òmes e 6 hemnes e non i a mès donades enes partides de defuncion.

En Garòs, des 8 mòrti, 6 òmes e 2 hemnes, non se i hig mès donades enes partides.

En Mont, 7 defuncions, 4 hemnes e 3 òmes. Non s'apòrten mès donades enes partides.

En an 1794 s'afectèt intensament eth pòble de Canejan, 24 defuncions, 9 òmes e 15 hemnes, sense existir cap mès donada ad aquest respècte.

En Aubèrt morissen 7 persones, 4 adulti e 3 *albats*.

En Bausen, 22 defuncions, 12 adulti e 10 mainatges, en tot morir es mainatges pendent es mesi d'ostiu e es adulti enes mesi d'iuèrn.

En Garòs, des 8 mòrts 7 corresponen a òmes e ua a ua hemna e non s'administrèren es Sacraments en 3 ocasions.

En Vielha morissen 19 persones, 14 òmes e 5 hemnes. En 15 des cassi non figure era recepcion des Sacraments e n'i a 4 atribusibles a procèssi bellics.

Pendent 1795 era poblacion damb mès victimes ei Les, 32 defuncions, 12 òmes e 20 hemnes. Non i a remèrques esclaridores sus aquestes defuncions en aquest pòble.

En Bausen morissen 31 persones, 25 adulti e 5 mainatges. En dues ocasions non receberen es Sacraments.

En Canejan morissen 18 persones, 7 òmes e 11 hemnes, e non i a mès donades.

En Aubèrt morissen 8 persones, 6 adulti e 2 *albats*. En Mont des 7 defuncions registrades 4 corresponien a òmes e 3 a hemnes.

En tot concretar es donades trobades d'aquesta epòca, mos trobam deuant d'ues chifres de mortalitat incrementades que tanhen ara totalitat des pòbles aranesi e coincidissen damb es ans dera invasion francesa.

Resulte curiosa era manca d'inscripcions de partides de defuncion, exceptat de Vielha, enes qué se detalhe com causa concrèta dera mòrt eth motiu bèllic, çò que mos hè a pensar qu'eth lòc escuelhut entà guerregar contra era tròpa invasora siguec eth pòble de Vielha.

Ua auta donada que se registre, ja comentada en cada pòble en particular, ei eth creishement dera mortalitat pendent es mesi consideradi classicament com heiredi. Ei logic se pensam qu'aguesti mesi calie recórrer as resèrves hètes pendent tot er an, resèrves que damb tota seguretat aueren d'èster saquejades pes francesi.

D'aute costat ei precís rebrembar era associacion existentia entre tifus e

estat alimentari precari. Çò que hè interrelacionar aguesti factors ei era invasion francesa qu'amendric es resèrves d'aliments des aranesi e açò facilitèc era estenuda de malauties en tot presentà-se un creishement major de mortaldat enes mesi heiredi, quan mès de besonh s'auie des existències acumulades e quan mès baishes èren es condicion igieniques des abitants dera Val d'Aran.

MORTALDAT VIOLENTA

Mejançant era analisi des diferents partides de defuncion corresponents as pòbles dera Val d'Aran a on encara se consèrven es Libres, an apareishut ua sòrta de defuncions atribusibles a motius violents; maiorament, non en totes es defuncions s'an inscrit damb detalh eth motiu dera mòrt. D'èster atau, n'èm segurs de qu'era lista de defuncions violentes s'auesse podut ampliar mès e mòrts que s'an atribusit a "sospectoses" auessen estat tributàries d'includí-les en aguest grop.

Eth nombre totau de partides de defuncion a on se reflectís ua etiologia violenta a estat de 79, çò que represente sus un totau de 5181 partides de defuncion analisades un percentatge deth 1,52%, taula I.

S'estudiam pòble per pòble, aqueri enes qué apareish reflectida aguest tipe de defuncion, obtiem es següents donades, qu'apareishen ena taula II.

ARRÓ: s'inscriuen 2 mòrts violentes, çò que represente sus un totau de 303 partides eth 0,66% des defuncions. Toti es cassi corresponeren a òmes e era distribucion ei era següenta:

De desgràcia: 1 òme que moric en *lo cap de les Artigues*, eth dia 26 d'octobre de 1713.

D'accident: 1 òme que moric *impedido de accidente*, eth dia 7 de novembre de 1756.

AUBÈRT: s'inscriuen 6 mòrts violentes que sus un totau de 265 defuncions represente un percentatge deth 2,26%.

D'aguestes defuncions 4 èren òmes e 2 hemnes. Cau nomenar ques des quate òmes tres èren *albats*. Era distribucion ei era que seguís:

De desgràcia: 1 òme, mòrt *en el bosch de Bolina*, eth dia 23 de junhsèga de 1767.

Negadi: 2 òmes, *albats* toti dus, e ua hemna. Toti eri moriren negadi en arriu Garona,

en 1781, 1785 e 1797.

Congelacion. Ua mair e eth sòn hilh que moriren eth dia 12 de deseme en *lo Pòrt de Benasch*.

CANEJAN: S'inscriu sonque ua defuncion atribusibla a motiu violent, çò que represente sus un totau de 335 mòrts un percentatge deth 0,29 %.

Se tracte d'un òme, que moric eth dia 29 de noveme de 1793, *de desgracia*.

CASARILH: Tanben en aquest pòble sonque se reflectís ua partida de defuncion damb aguestes caracteristiques, çò que represente un percentatge sus eth totau de mòrts, 39, deth 2,56%. Era partida correspon a un òme, negat, eth dia 5 de noveme de 1781, en arriu Garona.

GARÒS: i a 10 partides includides en apartat de mòrt violenta. Aguestes partides representen eth 0,19% sus un totau de 501 defuncions. En toti es cassi sigueren òmes e era distribucion ei era següenta:

En combat: i a 2 defuncions, er an 1649 e er an 1650.

Precipitacion: se registre ua defuncion, en 1669.

Politraumatisat: sonque un cas en 1679

Omicidi: un cas en 1668.

Congelacion: i a 2 defuncions, ua er an 1702 e era auta er an 1764.

De desgràcia: s'inscriuen 2 defuncions, ua er an 1719 e er auta en 1782.

Negadi: i a un cas en 1775.

LES: i a 10 defuncions d'aguest tipe, çò que represente en percentatges, sus un totau de 820 mòrts, era chifra deth 1,215%. D'aguestes 10 mòrts, 9 son òmes e en ua ocasion se tracte d'ua hemna. Era distribucion per diagnostics ei era següenta:

Precipitacion: 2 cassi, andús òmes, en 1658 e en 1660.

Congelacion: 2 cassi, andús òmes, en 1732 e 1738.

Omicidi: 2 cassi, tanben òmes, en 1662 e 1760.

Accident: 2 cassi, un òme mòrt en 1766 e ua hemna en 1757.

Negadi: sonque un cas, eth dia 6 de junh de 1673.

De desgràcia: Tanben sonque i a un cas, un òme, mòrt eth 3 de junh de 1765.

MONT: I a registrades 3 mòrts violentes que sus un totau de 143 defuncions signifie un percentatge deth 2,09%. Enes tres cassi sigueren òmes e eth motiu comun entà toti eri siguec era mòrt per congelacion, encara que se produsic en lòcs disparièrs. En 1776, ena montanha de Mojaca; en 1782, en *Pòrt de Pallàs* e en 1787, en *Pòrt de Vielha*.

TREDÒS: S'inscriuen 7 partides incluides en epigrafi de mòrt violenta, çò que represente sus eth totau de defuncions analisades en Tredòs, 474, un percentatge deth 1,47%. En toti es cassi se tracte d'òmes e es motius sigueren:

Lauegi: morissen 4 òmes, toti en madeish dia, eth 13 de gèr de 1772.

Congelacion: morissen 2 òmes, tanben eth madeish dia, eth 25 de he-reuèr de 1769.

Negament: i a ua partida de defuncion damb aguesta etiologia, corresponenta ar an 1774.

VIELHA: deth totau de partides analisades, 954, an apareishut com motivades per factors violents un totau de 27 defuncions, çò que represente un percentatge deth 2,83%.

D'aguestes mòrts, totes exceptat ua sigueren òmes e era distribucion ei com següís:

Congelacion: i a constància de 11 defuncions. Toti èren òmes e represente eth 40,74% deth nombre totau de mòrts violentes en Vielha.

De desgràcia: s'an trobat 6 defuncions d'aguest tipe, totes eres corresponents a òmes.

Arma de huec: i a 5 defuncions d'aguestes caracteristiques e ací apareish era soleta hemna, que se nomena nomena en aguest pòble, que moric per mòrt violenta.

Arma blanca: i a 2 defuncions, andues òmes, en 1668 e en 1793.

Precipitacion: s'inscriu era partida de defuncion d'un òme en 1691.

Lauegi: i a 3 casi de mòrt damb aguestes caracteristiques; 2 d'eres ocorudes en madeish dia, eth 8 de deseme de 1791 e era tresau en 1740.

VILAC: I a 11 defuncions damb aguestes caracteristiques. Supausen, sus un totau de 517 defuncions, un percentatge deth 2,12%. Toti es casis apartien a òmes, e era sua distribucion segontes era etiologia ei era següenta:

Congelacion: i a 2 cassi, en 1781 e en 1789.

De desgràcia: i a 3 cassi, en 1780, en 1783 e en 1786.

Lauegi: apareishen 3 mòrts, toti eth madeish dia, eth 18 de gèr de 1740.

Negament: un cas eth dia 16 de junhsèga de 1745.

Precipitacion: sonque un cas, eth 23 de deseme de 1767.

Omicidi: i a un cas registrat damb data der 11 de deseme de 1744.

En analisar especificament es motius de mòrt violenta s'obtien es següents resultats, reflectidi ena taula II.

DESASTRE NATURAU

S'an includit en aguest apartat totes aqueres defuncions produsides per avatars climatologics imprevisti.

Era explicacion ad aguestes mòrts cau cercà-la en enclauament geografic dera Val d'Aran. Isolada totaument pendent era epòca d'iuèrn

dera rèsta d'Espanha, de qui depenie administratiuament encara que non eclesiasticament, es aranesi auien, entà establir es sues transaccions comerciau damb Catalonha e Aragon, de trauessar a pè o damb bèsties, es pòrts de montanha que les separauen d'aqueri parçans.

Es pòrts mès impòrtants èren eth de Vielha e eth de Benasque, qu'en-cara qu'en ostiu èren transitables damb dificultat, en iuèrn devenguien autentics calvaris dat eth temps que podie virà-se en quinsevolh moment, en tot transformar era trauèssa que s'auie començat damb bonança en un lunfèrn, en tot nheuar, torbejar, e era tostemp temuda bai-shada de lauegi.

Eth totau de defuncions produsides, ben per congelacion o ben per lauegi siguec de 34, çò que represente laguens des mòrts violentes, era etiologia mès nombrosa des trobades. S'establim un percentatge sus eth totau de partides de defuncion analisades, 518, s'obtié ua chifra deth 0,65% que sus es mòrts violentes represente eth 43,1%.

MÒRTI PER DESASTRE NATURAU

	Adults	Mainatges	Òmes	Hemnes	Totau
Congelacion	22	2	23	1	24
Lauegi	10		10		10

Atau com s'aprècie ena taula, era majoria des defuncions se produsisen entre òmes, circumstància logica se pensam qu'eri èren qui s'encuedauen des transaccions comerciaus e administratiues dera familha aranesa.

CONGELACION

S'an remassat 24 casi, 22 adulti e 2 mainatges. Era distribucion per sèxes mos mètque qu'eth 95,8% des cassi, 23 defuncions, son òmes e sonque i a ua hemna, 4,2%, entre aquest tipe de mòrts.

Era mòrt per congelacion constituís eth motiu mès important laguens des mòrts violentes e represente un percentatge deth 30,3% d'aquestes.

Es ans, pòbles e plaçaments geografics enes qué se remassen aquestes defuncions son:

AUBÈRT

Octobre de 1782	Pòrt de <i>Benasch</i>	Mair e hilh.
-----------------	------------------------	--------------

GARÒS

Noveme de 1702	Pòrt de Vielha	Un òme.
----------------	----------------	---------

Enero de 17645	Pòrt dera Bonaigua	Un òme.
----------------	--------------------	---------

LES

Deseme de 1732	Pòrt de Vielha	Un òme.
----------------	----------------	---------

Junh de 1738	Pòrt de <i>Pallàs</i>	Un òme.
--------------	-----------------------	---------

MONT

Deseme de 1776	La <i>Mojaca</i>	Un òme.
----------------	------------------	---------

Març de 1782	Pòrt de <i>Pallàs</i>	Un òme.
--------------	-----------------------	---------

? de 1787	Pòrt de Vielha	Un òme.
-----------	----------------	---------

TREDÒS

Hereuèr de 1769	Pòrt de <i>Pallàs</i>	Dus òmes.
-----------------	-----------------------	-----------

VILAC

Hereuèr de 1781	Arribèra de Tredòs	Un òme.
-----------------	--------------------	---------

Deseme de 1789	Pòrt de <i>Pallas</i>	Un òme.
----------------	-----------------------	---------

VIELHA

Mai de 1755	Pòrt de Vielha	Un òme
-------------	----------------	--------

Gèr de 1762	Pòrt de Vielha	Un òme.
-------------	----------------	---------

Noveme de 1779	Pòrt de Vielha	Un òme.
Deseme de 1779	Pòrt de Vielha	Un òme.
Deseme de 1782	Pòrt de Vielha	Un òme.
Març de 1782	Pòrt de Vielha	Un òme.
Noveme de 1789	Pòrt de Vielha	Un òme.
Març de 1793	Pòrt de Vielha	Un òme
Març de 1796	Pòrt de Vielha	Un òme
Abriu de 1799	Pòrt de Vielha	Un òme
Hereuèr de 1801	Pòrt de Vielha	<i>Un minyó</i>

Es mesi enes qué se registre un major nombre de mòrts per aguest motiu son, logicament, es mesi heireds, e laguens d'aguesti, es desemes, 5 defuncions, seguit de hereuèr, 4, e març, d'auti 4; en mes de gèr sonque se registren 2 defuncions.

Era majoria d'aguestes mòrts son, a diferéncia des produsides per lauegi, mòrts individuaus, exceptat es 2 mòrti de Tredòs, e dera mair e ethilh que moric en Pòrt de Benasque e que sigueren enterradi en Aubèrt.

Eth pas que sauve eth mès tragic rebrembe entàs aranesi, ei eth Pòrt de Vielha, pòrt que seguic crubant es sues victimes en epòques posteriores ad aguest estudi, enquiath bastiment, gràcies ath rei Alfonso XIII, deth tunèu de Vielha. Aguest pas registre era mòrt, pendent era epòca analisada, de 15 persones. Lo seguís eth Pòrt de *Pallás* o dera Bonaigua, a on i moriren 5 persones.

LAUEGI

I a inscrites 10 defuncions originades per lauegi, totes eres pertanhenes a òmes, eth 100% des casi. Sus eth nombre totau de mòrts violentes represente eth 12,6%. Es pòbles e es ans enes qué se registren son:

TREDÒS

Gèr de 1772	Pòrt de <i>Pallás</i>	4 òmes.
-------------	-----------------------	---------

VIELHA

Gèr de 1740	Pòrt de Vielha	1 òme.
Deseme de 1791	Pòrt de Vielha	2 òmes.

VILAC

Gèr de 1740	Pòrt de Vielha	3 òmes.
-------------	----------------	---------

Eth mes damb un major nombre de mòrti per motiu de lauegi ei eth mes de gèr, en tot dâ-se era tragica circumstància qu'en an 1740, pendant aquest mes moriren eth madeish dia 4 òmes, 3 deth pòble de Vilac e un deth pòble de Vielha.

A diferència des mòrts arribades per congelacion, aquest tipe de defuncion se produsís en collectivitat, en tot èster de mès dificila prevision qu'en cas de rigor climatic.

DESGRÀCIA

Ei eth dusau grop mès nombrós des analisadi; s'an trobat 15 partides de defuncion damb aquestes caracteristiques, es quaus sus un totau de 5181 defuncions analisades, represente eth 0,28% e sus eth totau de mòrts violentes, 79, represente eth 18,9%.

Toti es cassi corresponen a òmes e credem que se pòden emmarcar la-guens d'ua patologia laborau. Es pòbles, lòcs e ans enes qué apareishen son:

ARRÓ

Octobre de 1713	<i>Cap de les Artigues</i>	1 òme
-----------------	----------------------------	-------

AUBÈRT

Junhsèga de 1767 *Bosch de Bolina* 1 òme.

CANEJAN

Noveme de 1793 ? 1 òme.

GARÒS

Març de 1719 ? 1 òme.

Junh de 1782 *En la cantera* 1 òme.

LES

Junh de 1765 *Un arbre qu'el matá* 1 òme.

VIELHA

Junh de 1715 *Caenli un arbre* 1 òme.

Hereuèr de 1719 *En la Ribera* 1 òme.

Junh de 1775 *Haberse desgraciat* 1 òme.

Junhsèga de 1784 *Desgraciat* 1 òme.

Junhsèga de 1794 *Desgracia* 1 òme.

Agost de 1796 *Ena montanha Aubas* 1 òme.

VILAC

Octobre de 1780 *En la Ribera* 1 òme.

Març de 1783 *En sa casa* 1 òme.

Octobre de 1786 *En la Ribèra* 1 òme.

NEGADI

Apareishen 8 mòrti en aquestes circumstàncies, 6 òmes e 2 hemnes, eth 75% e eth 25% repectiuament. Se les diferenciam per edats, trobam que des 8 defuncions, 2 corresponen a mainatges, *albat*s, en tant qu'era rèsta, 6 mòrti, son adulti. Aquestes 8 defuncions representen un percentatge sus eth totau deth 0,15%, mès s'ac comparam damb eth nombre de mòrts violentes represente eth 10, 12%.

Es pòbles, lòcs e ans enes qué se reflectís aquest tipe de defuncion son es següents:

AUBÈRT

Mai de 1781	Riu Garona	1 òme (<i>albat</i>).
Octobre de 1785	Riu Garona	1 òme (<i>albat</i>).
Junhsèga de 1797	Riu Garona	1 hemna.

CASARILH

Noveme de 1781	Riu Garona	1 òme.
----------------	------------	--------

GARÒS

Junh de 1775	Riu Garona	1 hemna.
--------------	------------	----------

LES

Junh de 1673	Riu Garona	1 òme.
--------------	------------	--------

TREDÒS

Deseme de 1774	Riu <i>Foraires</i>	1 òme.
----------------	---------------------	--------

VILAC

Junhsèga de 1745	<i>En lo riu</i>	1 òme.
------------------	------------------	--------

De totes es defuncions produsides per negament, i a constància de que 6 d'eres se produsiren en arriu principau dera Val d'Aran, eth Garona, e es auti dus cassi, un siguec en arriu Foraires e er aute se desconeish, per non figurar ena partida eth nòm der arriu a on moric, encara que credem que se tracte tanben deth Garona.

Enes mòrts des dus *albats* d'Aubèrt, credem que se pòt tractar, pr'amor que non figure eth nòm dera familha des mòrti, d'infanticidis per prenhedats non desirats.

ACCIDENT

I a registradi 3 cassi, 2 òmes e 1 hemna. Eth percentatge sus eth totau de defuncions ei deth 0,05% e sus eth totau de mòrts violentes eth 3,79%.

Es pòbles e es ans enes qué s'inscriuen son:

ARRÓ

Noveme de 1756	1 òme.
----------------	--------

LES

Junhsèga de 1757	1 hemna.
------------------	----------

Octobre de 1766	1 òme.
-----------------	--------

PRECIPITACION

Damb aquest mot mos auem referit a totes aqueres defuncions originades pera queiguda der individu des d'ua nautada determinada. Son 5 es mòrts d'aquest tipe e represente sus un totau de 5181 un percentatge deth 0,09%. Se les comparam damb eth totau de mòrts violentes, 79, eth percentatge ei de 6,32%. Toti es cassi, sense excepcion, apertienen a òmes. Era distribucion per pòbles, circumstàncies e ans d'aquestes defuncions ei era següenta:

GARÒS

Seteme de 1659 *De un fretje* 1 òme.

LES

Octobre de 1658 *De un nogal* 1 òme.

Mai de 1660 *De un tell* 1 òme.

VIELHA

Junhsèga de 1691 *De un serider* 1 òme.

VILAC

Deseme de 1767 *Del Miquelet* 1 òme.

En 4 des 5 defuncions registrades, era mòrt siguec provocada pera queiguda des d'un arbe: telh, escarèr e ceridèr. En cas deth *fretge* supausan que s'agís d'un herèisho. Ena madeisha partida de defuncion i met que moric *fen fulla*.

Era auta mòrt per precipitacion ei era que se referís a un òme que queigues des dera tor dera catedrau de València, anomenada lo Miquelet. Atau com s'a comentat en sòn moment non descartam era possibilitat d'implicacions medicolegaus en aguesta defuncion.

POLITRAUMATISME

S'a includit jos aquest epigrafe ua mòrt arribada en pòble de Garòs, er an 1679. Represente eth 1,26% de totes es mòrts violentes e eth 0,02% deth totau de defuncions.

Eth motiu de tractar aguesta mòrt com politraumatisme ei dat ara remèrca dera partida de defuncion ena qué s'aclarís qu'ère *valdat de tot son cos*, en tot interpretar era paraula baldat com contussionat.

MÒRTS VIOLENTES A MAN ARMADA

Son 13 es defuncions aribades jos aquestes caracteristiques; 12 apertien a òmes, eth 92,3%, e sonque en un cas se tracte d'ua hemna, eth 7,7%. Represente sus eth totau de defuncions analisades un percentatge deth 0,25% e sus eth totau de mòrts violentes supause eth 16,45%.

Cau esclarir que s'an includít en aquest apartat es defuncions produïdes per arma de huec, arma blanca e aqueri omicidis enes qué se desconeish er esturment tengut entà executà-les.

MÒRTI A MAN ARMADA

	Òmes	Hemnes	Totau
Arma blanca	3		3
Arma de huec	6	1	7
Arma desconèishuda	3		3

Es pòbles a on se tròben inscrites aquestes defuncion son es següents:

GARÒS:

Noveme de 1649	Arma de huec	1 òme.
Març de 1650	Arma de huec	1 òme.
Seteme de 1688	Arma desconèishuda	1 òme.

LES

Abriu de 1662	Arma desconèishuda	1 òme
Junh de 1760	Arma desconèishuda	1 òme

VIELHA

Agost de 1668	Arma blanca	1 òme
Noveme de 1673	Arma de huec	1 òme.

Seteme de 1674	Arma de huec	1 hemna
Mai de 1676	Arma de huec	1 òme.
Junhsèga de 1793	Arma blanca	1 òme.
Junhsèga de 1793	Arma blanca	1 òme.
Junhsèga de 1794	Arma de huec	2 òmes.

VILAC

Deseme de 1744	Arma blanca	1 òme.
----------------	-------------	--------

Ara analisaram es circonstàncies de cadua des mòrts segontes eth tipe d'arma emplegada:

MÒRT PER ARMA BLANCA

I a 3 omicidis produïts jos aguesta circonstància; 2 apertien ath pòble de Vielha e 1 a Vilac. Totes son d'òmes.

Es arribades en Vielha son, era prumèra er an 1668, sus era persona de Berthomeu de Miquel y Espanya, qui moric de *dos punyalades*. Aguest personatge ère estatcat a ua familha d'avocats aranesi, en tot podé-ne èster eth tanben.

Era dusau mòrt per arma blanca, en aguest madeish pòble de Vielha, si-guec ena persona de Juan Pere Nart, *albeitaire*, que *moric apuñalado por la tropa francesa*, er an 1793, an dera invasion francesa ara Val d'Aran.

Era tresau, e era darrèra defuncion per arma blanca, ei era arribada en pòble de Vilac, er an 1744, pendent eth mes de deseme, sus era persona de Francisco de Miguel a qui trobèren mòrt en un prat e dempús d'èster visitat pera justícia, era partida hig que *digueren lo habien degollat*.

Aguestes tres mòrts per arma blanca supausen, sus eth totau de defuncions violentes, eth 3,75%; sus eth totau d'omicidis eth 13% e sus eth nombre totau de defuncions, 5181, eth 0,05%.

Son 7 es inscrites, 6 apertien a òmes, 85,7% e ua ei d'ua hemna, 14,3%. Es pòble enes qué apareishen aquestes partides son es de Vielha, 5 mòrts e Garòs, 2 mòrts.

En cas de Vielha, des 5 defuncions nomentades, 2 arriben pendent era invasion francesa ara Val d'Aran. Corresponen a Jaume Ro, d'Aubèrt e a Francisco Daunés, de Tredòs, que sigueren cadun d'eri *passat per les armes per la armada francesa*, jos era acusacion de *ser espia del espanyol*. Pendent aquest an, 1794, e er anterior, i aueren ua sòrta de mòrts nautament sospetoses peth miei deth personau militar (veir capítol de Vielha), mès non les podem includir en aquest apartat de mòrts violentes ath non especificar era etiologia concrèta des madeishes.

Des autes 3 defuncions deth pòble de Vielha ua ei en 1673, sus era persona de Juan Arjò y Binòs a quí auciren *en la costa de Bagergue de una escopetada*, e en 1674, sus ua hemna, Maria Sant Germés, que moric *de una escopetada y colps al son cos*, e sus era illustre persona deth Doctor en Dret Carlos de Miguel e Castellvaquer, *mòrt en lo pont de Vielha de algunes escopetades*, possiblement jos ua emboscada.

Es due defuncions de Garòs, arribades en noveme der an 1649 e en març de 1650, son defuncions imputables a confrontacions belliques, *en batalla*, segontes especifiquen andues partides, En prumèr des cassi ei un *Coronel de la Compañia de Mosur de Gebra*, que moric en combat que s'establic entre *castellanos y catalanofranceses*; en dusau cas non s'especifique era graduacion ne er origen. En libre de Josep Lladonosa, *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França* se nomen-te era existència de combats en tèrres araneses pendent er an que mos aucupe.

Aquestes mòrts per arma de huec supausen, sus eth totau de defuncions violentes, un percentatge deth 8,86%; sus eth nombre de mòrts a man armada, eth 53, 84% e sus eth totau de partides de defuncion analisades, eth 0,13%.

MÒRT PER ARMA DESCONEISHUDA

I a 3 partides de defuncion damb aquest denominador comun. Es tres apertien a òmes. Se nomenen en pòble de Garòs, 1 cas e en pòble de Les, 2 cassi.

En prumèr pòble, Garòs, era partida se referís ara mòrt d'un òme, en seteme de 1688, Carlos España, ath que *trobaren mort y sepultat en la terra nomenada vado de Alfons Carbonell*. Dempús d'èster trobat eth cadàver siguec enterrat en *Terra Santa*. Non se sap com moric ne eth tipe d'arma emplegada entà perpetrar aquest omicidi.

En cas de Les, son dus es omicidis realisadi; eth prumèr d'eri, ena persona d'un òme, d'identitat desconeishuda, *que caigué ferit en la pardia de la Valenta*, qu'ère eth refugi des bandolèrs, tau com ja s'a dit en sòn moment. Era partida de defuncion hig que *no visqué que 50 hores après de ser ferit*.

Eth dusau cas hè referéncia , en junh de 1760, ara persona de Francisco Casaña, a qui *lo mataren als ceriders de Cledes...*, en tot desconéisher era arma emplegada en aquest omicidi.

Aguestes mòrts per arma desconeishuda supausen, sus eth totau de defuncions a man armada un percentatge deth 23%; sus eth totau de mòrts violentes, eth 3,79% e sus eth nombre totau de partides de defuncion, eth 0,05%.

DISTRIBUCION MESADÈRA DES MÒRTS VIOLENTES

Es mesi que registren mèns nauta mortalitat violenta son es corresponents a deseme e junh, damb 9 defuncions en cadun d'eri; seguissen es mesi de noveme e junhsèga, damb 8 defuncions. Des mòrti enes mesi de deseme, 6, son provocadi per çò qu'auem qualificat com desastre naturau.

Es mesi enes qué aquest tipe de defuncion ei mèns baish son es de mai e agost, damb 2 defuncions en cadun d'eri.

Taula 1

ETIOLOGIA DES DEFUNCIONS ATRIBUSIBLES A MOTIUS VIOLENTS

	Totau	%	Òmes	Hemnes
Congelacion	24	30%	23	1
Lauegi	10	12,5%	10	
Desgracia	15	18,7%	15	
Negadi	8	10%	6	2
Accident	3	3,7%	2	1
Precipitacion	5	6,2%	5	
Politraumatisme	1	1,2%	1	
Arma blanca	3	3,7%	3	
Arma de huec	7	8,7%	6	
Arma desconeshuda	3	3,7%	3	1
TOTAU	80	100%	75	5

Taula 2

PÒBLES DAMB MÒRTS VIOLENTES REGISTRADES

	Num. totau mòrts violentes	Num., totau de defuncions	% sus eth totau de defuncions
VIELHA	27	954	2,83%
CASARILH	1	39	2,56%
AUBÈRT	6	265	2,26%
VILAC	11	517	2,12%
MONT	32	143	2,09%
TREDÒS	7	474	1,47%
LES	10	820	1,21%
ARRÓ	2	303	0,66%
CANEJAN	1	335	0,29%
GARÒS	10	501	0,19%

S'an analisat des Libres Parroquiaus consultadi un totau de 10.954 partides de Batieg. A trauèrs dera sua lectura auem podut híger donades biografiques deth personau sanitari qu'exercic en bèth moment ena Val d'Aran, en tot aparéisher com pairins des batiadi o en tot executar eri madeishi eth batieg, sustot enes nomentadi *bautizos de necesidad*.

Se comenten tot seguit es donades trobades que hèn referéncia as *Bautismos de necesidad*, as parts bessoèrs e as hilhs de pair desconeshut.

BATIEGI DE BESONH

Sigueren 158 es acabadi de nèisher qu'auren de besonh d'aguest tipe de batieg, que represente sus un totau de 10.954 un percentatge deth 1,44%.

S'analisam era distribucion per poblacions s'obtié qu'eth pòble damb mèns naut percentatge ei Bausen, damb ua chifra que cride poderosamente era atencion. Eth 10,1% des batiadi, ei a díder 45 sus 444 batiegi, receberen eth batieg *subconditione*.

Contràriament, eth pòble que presente un percentatge mèns baish ei Cannejan, 0,1%, 1 sus 862 batiegi. Entre aquestes dues chifres se placen es pòbles analisadi. Non apareish nomentat aguest tipe de batieg en Casarilh.

PARTS BESSOÈRS

Tanben s'an contemplat en remassar es donades des disparières partides. Es denominacions damb es que s'inscriuien son variades: *de un part, del mateix part, de una ventrada*.

Sus eth totau de batiegi remassadi, 10.954, s'an trobat 63 parts multiples, des quaus 62 corresponen a bessons e 1 d'eri a triplats.

Eth percentatge mès naut de parts bessòers l'a eth pòble de Tredòs, 1,3%, çò que signifie 11 parts bessòers sus 824 neishements. Contràriament eth percentatge mès baish apartien ath pòble d'Aubèrt, 0,2%, 3 parts bessòers sus 685.

Non se nomena era existéncia de parts bessòers en Arties, Mont e Arròs.

Eth cas nomenat adès des triplats correspon a Vilac e ja se'n a parlat en referí-mos ad aguest pòble.

HILHS DE PAIR DESCONEISHUT

S'an trapat un totau de 110 batiegi damb aquestes caracteristiques; represente sus eth nombre totau de batiegi er 1%.

Es denominacions damb es que s'inscriuen èren: *fill de pare incognit, espureo, de copula illicita*. Era mair ère, per rèla generau, interrogada damb era fin de conéisher eth nòm deth supausat pair, interrogatòri que, segontes se despren dera lectura d'aquestes partides, s'amiaue a tèrme pes autoritats deth pòble.

Non i auie ena Val d'Aran cap de residéncia entàs hilhs abandonadi e desconeishem eth destin que patien aguesti acabadi de nèisher, pr'amor que non ges a on se les emportauen. Òc que se nomena era existéncia der abandon en bères partides, en batiar mainatjons trobadi en bèth punt determinat.

Percentuaument parlant, eth pòble damb mès batiegi d'aquestes caracteristiques ei Bausen, 20 sus 444. Tanben aguest pòble ère nomenat adès, en tot auer tanben eth mès naut percentatge de batiegi de besonh. Era chifra mès baisha l'a Vilac, 0,43%, ei a díder 6 sus 1.391 batiegi.

Non se registre cap de partida de batieg de pair desconeishut enes pòbles de Garòs, Arròs e Casarilh.

CONSANGUINITAT E MATRIMÒNIS

En consultar es partides de Matrimòni, 2.741 en totau, s'an trobat celebracions enes qué figure er autrejament de dispenses de consanguinitat, ben de tresau o quatau grad.

Son en totau 254 es dispenses concedides, es quaus sus eth nombre global de matrimònis mos da un percentatge deth 9,26%. En bèri pòbles, e atau figure enes partides, era autorisacion entara concession de dispenses ère autrejat, prealable analisi des laci de parentiu, pes dues personas, en bèth pòble èren quate personas, mès vielhes deth lòc. Un viatge comprobada era non existéncia de cap d'impediment, ère eth Bisbe de Comenges qui sancionaue era decision.

Dat eth diferent nombre de matrimònis analisadi en cada pòble, ei convenient, entà establir comparacions, exposar es resultats obtienguts en percentatges.

Ei eth pòble de Bausen eth qu'auferís es chifres mès nautes, 38,8%, çò que represente 32 dispenses autrejades sus 127 matrimònis celebradi. Contràriament, es poblacions enes qué ei mès baish eth nombre de nòces damb bèth laç de parentiu son: Aubèrt, 7,3%, 3 sus 41 e Vielha, 7,3%, 42 dispenses sus 568 celebracions.

Entre aquestes xifres se placen era resta des pòbles analisadi. Arró damb eth 12,5%, 5 sus 156; Arties, 20%, 6 sus 30; Bossòst, 13,1%, 19 sus 144; Canejan, 22%, 38 sus 171; Garòs, 7,9%, 18 sus 226; Les, 14,1%, 49 sus 347; Tredòs, 28,5%, 30 sus 236; Vilac, 11%, 25 sus 227 e Vilamòs, 20,7%, 29 sus 287.

LAS ORDENACIONES DE DON FRANCISCO DE GRACIA

Feipe III, en segle XVII, demanèc ath Marqués de Gelves, alavetz Capitan Generau d'Aragon, que reformèsse era legislacion dera Val d'Aran e aguest s'encomanèc entada aguest ahèr ath Doctor en Dret Don Francisco de Gracia, çò que motivèc un cèrt recèl e sentiment d'arrefús per part des aranesi, en manifestar eri madeishi que:

Arán es parte y porción de Catalunya y que según las leyes y costumbres de ella, en todo y por todo dichos habitantes son tenidos por catalanes, siendo por apelación y por otros medios de prueba, conocidos sus pleitos, por el Virrey, Capitán General de Catalunya y su real Audiencia.

Dempús d'ua sèrie d'amassades Don Francisco de Gracia jurèc, en preséncia notariu e deuant des Sants Evangèlis, respectar e sauvar toti es privilètges dera Val d'Aran, privilètges concedidi ad aguesta comarca per Jaume III d'Aragon, en 1313, e ratificats peth sòn hilh Alfons IV d'Aragon, en tot redactà-se es *Ordenaciones*, de caractèr administratiu e processau e era *Pragmatica* e *Edictos* sus eth dret penau, en tot publicà-se tot amassa jos eth nòm generic de *Las Ordenaciones*.

Prèvia publicacion, es Ordenacions sigueren sosmetudes ara analisi e posteriora aprovacion per ueit membres dera Val d'Aran, toti eclesiastics, segontes conde era introduccion deth tèxt en qüestion. Aguesti ueit consultors sigueren:

El Doctor Jayme Pont, Canónigo de la Cathedral Iglesia de La Seo de Urgel; el licenciado Bartholomé de Binós, oficial Eclesiástico por el muy Ilustre y Reverendísimo Señor Obispo de Comenge, en el Valle de Arán; el Padre Fray Agustín Julio, Prior del Convento de nuestra Señora de Mitg-Aran, del Orden de Sant Agustín del Paño; Mossen Pau de Miguel, Rector de Vilac; Mossen Bernardo Socasau, del lugar de Vegós y Mossen Jayme Garés, Rector de Bossost.

Tot seguit ath vist e platz des consultors ac portèren ath Conselh General dera Val d'Aran, en tot ratificà-se e liegé-se eth projècte finau en cadun des terçons. Dempús de procedir ara reforma de dètz-e-ueit capítols siguec prèst eth tèxt finau corregit.

Er an 1616 se publicuèc era prumèra edicion de *Las Ordenaciones de Don Francisco de Gracia, visitador Real de Felipe III*.

Mes endeuant, er an 1752, eth Governador militar dera Val d'Aran, *Don Pedro de Sta Maria y Rutie, Brigadier*, procedic a hèr ua dusau edicion.

Tau com s'a comentat adès, eth tèxt des *Ordenaciones* constituís un tractat de regim intern entar usatge exclusiu dera Val d'Aran. Com ei logic pensar, se i tracten nombrosi aspèctes dera vida vidanta aranesa, en tot regular es uets d'orde administratiu o judiciu que poguessen existir.

De toti es aspèctes as qué se referís aquest tèxt, aqueri que se transcriuen ara seguida son es capítols XX e XXI que parlen sus es aspèctes dirèctament en repòrt damb era sanitat dera Val d'Aran.

CAPÍTOL XX

De la pena de los médicos cirujanos o barberos que curan delinquentes u otros heridos in denunciarlos al Juez.

Otrosi, por quanto se sigue muy grande daño a la buena administracion de la Justicia, de no llegar a la noticia de los Oficiales Reales los heridos, que los Medicos, Cirujanos, Barberos, u otras qualesquiera Personas, han curado, y curan, assi de vandoleros,

y de gente aquadrillada, como de otros malhechores, y cualesquiera Personas; porque de no hacer la dicha denunciacion, se sigue el quedar los delitos secretos, y sin castigo, lo que no sería, si los dichos Medicos Cirujanos, u otras Personas, que curan los dichos heridos, lo notificassen a los Oficiales Reales. Por tanto se estatuye, ordena y manda a todos y cualesquiera Medicos, Cirujanos, u otras cualesquiera Personas, que dentro el presente Valle iran a curar, o curaràn à cualquier vandolero, o malhechor, u otra cualquiera Persona, que serà herida de otro, caso acordado, o en riña, sean tenidos, y obligados los dichos Medicos, Cirujanos, y otras cualesquiera Personas, que curaràn la sdichas heridas, a denunciar la Personas heridas al Bayle del Terson, donde los dichos heridos seràn hallados, y curados, en pena, si se probare, que alguno de los dichos Medicos, Cirujanos, Barberos u otras Personas, haviendo curado alguno de los dichos heridos, no lo han denunciado incontinenti à la Justicia, incurran los dichos Medicos, si tales heridos seràn vandoleros, o malhechores, en pena de ser relegados a una Isla, nombradera por el Governador de dicho Valle, por tiempo de cinco años, y los dichos Cirujanos o Barberos, y otras cualesquiera Personas, que haran las dichas curas, y no las denunciaràn, en pena de remar en las Galeras de Su Magestat por tiempo de cinco años, sin sueldo. Y si los heridos no seràn malhechores, o delinquentes, tenga pena de destierro del presente Valle por tiempo de tres años, assi los Medicos como los Cirujanos, y otras Personas, y otras penas, a arbitrio del Governador de dicho Valle, Conforme la Calidad de la Persona, y del hecho. Y assimismo se provee, y manda, que el Bayle, u Oficial, a quien tal herido, o heridos seràn denunciados, este obligado incontinenti, à informarse de la Persona, que tendrà las tales heridas, y sino fuere conocido, o siendolo, si fuere vandolero, o hombre de seguida, o malhechor, tenga obligación de asegurarse de èl, assi por captura de la Persona, como de otra manera, según lo pedirà la calidad del hecho. Y haya de tomar luego la información del caso, de que se havrà seguido las heridas; de la cual haya de dar luego rason al Governador del presente Valle, para que provea lo que sea de justicia, so pena de que los dichos Bayles seràn castigados, conforme lo requerirà la gravedad de la culpa.

CORRECCION

Et assimismo enmendado, corrigiendo, y añadiendo el Capitulo 20. Cuyo titulo es: De la pena de los Medicos, Cirujanos, y Barberos, que curan delinquentes, u otros heridos sin denunciarlo al Juez. Ordeno, y declaro su Excelencia, que los Medicos, y Cirujanos, que curaren à los dichos delinquentes sin hacer la denunciaçion, que en dicho Capitulo se contiene, incurran en pena de cincuenta libras Barcelonesas; si los delinquentes heridos fueren homicidas, ladrones, vandoleros, o huvieren cometido otros delitos graves, Y no haviendolos cometido, hayan de ser castigados los dichos Medicos, y Cirujanos, que no haràn la dicha denunciaçion, a arbitrio del Governador, segun las circunstancis del caso, y persona

Remèrca en marge: *Corrección hecha por el Excelentissimo Sr. marqués de Gelves.*

DETH DESPLAÇAMENT DETH MÈTGE

Otrosí que de aquí en adelante los consejeros o la mayor parte de ellos hayan de conducir un Médico ordinario en el presente Valle para que visite a todos los Vecinos siempre que estuvieren enfermos, pagándole los dichos enfermos 2 reales por cada día que los visitaren y ha de residir de Ordinario en la Villa de Vielñ por ser de mayor Poblacion y estar en la mitad del Valle. Y quando saliera de ella si no pudiera volver a su casa el mismo día tengan obligaciones el Enfermo, o Enfermos para que saliere de darle de comer al dicho Médico ultra y a mas de los 2 reales de la visita y por razon de ña dicha asistencia y conducción se le hayan de dar del Común de dicho Valle cincuenta escudos en cada un año, pagaderos en los plazos que con él concertare y en las fallas...? que se echasen en el Valle por razón de dicho salario al tiempo de ña repartición de ellas hayan de echar más a los ricos que a los pobres repartiéndolas proporcionalmente y guardando en su distribución mucha equidad y justicia.

DETH DESPLAÇAMENT DETH BOTICARI

Otrosi para lo que el dicho Médico ordenare se ponga en execucion, estatuiamos que assimismo en el presente Valle se haya de conducir por los dichos Consejeros, o la mayor parte, un Boticario que con su Botica resida en la Villa de Viella y por la asistencia y residencia se la hayan de dar en cada un año doscientos cincuenta reales del Común del Valle.

ETH QÜESTIONARI DE FRANCISCO DE ZAMORA

Eth qüestionari de Francisco de Zamora ère format per ua longa sèrie de preguntes, 146, dividides en disparièrs apartats: geografia, comèrç, sanitat, politica, arts e antiquitats, indústria, agricultura e istòria natural, eca..., e que responien es Rectors de cadun des pòbles ath qué anaue adreçat, encara qu'ara fin ère signat peth *Bayle* e es cònsols.

En çò que tanh ara Val d'Aran, ath delà d'existir un qüestionari concret entà cada parròquia se'n hec un a nivèu generau, ei a díder de tota era Val d'Aran.

Deth conjunt de tot er interrogatòri se pòden extrèir es qüestions que se referien a aspèctes concrets dera medicina e era organisacion sanitària dera Val en temps en qué siguec responut, er an 1787.

Segontes er orde qu'aucupen en nomenat qüestionari, aquestes preguntes èren es següentes:

Pregunta num. 17: Eth nombre de cases e vesins e motius deth creisheiment, disminucion o demorança dera sua actuau poblacion,

Pregunta num 25: Es espitaus, ospicis, cases de misericòrdia, seminaris, collègis, cases d' estudi o educacion, montes e òbres pies, pòsits, societats, cofradies e d'autes fondacions pietoses, quina renta auien, damb quina finalitat se fondèren e per qui.

Pregunta num 27: Era qualitat dera aigua que se beu, s'ei der arriu, hònt, se nèish en pòble, s'ei concludida per miei d'aqüeductes, e se i a lauaders e beuraders publics.

Pregunta num. 30: S'es cases son límpies, endreçades e guarnides encara que sigue praubament.

Pregunta num. 68: Se i a hònts intermitentes, medicinaus, tèrmes o banhs publics, de quini mineraus se compausen, se s'a hèt des sues aigües analisi clinica, quan, per qui, se s'a escrit e imprés bèra relacion o tractat, entà quines malauties son bones, e a on son plaçades, qui les cuede e era sus comoditat, se i va gent o per quini mieis se poderien hèr mès comòdes e freqüentades.

Pregunta num. 74: Se nèishen plantes medicinaus o aromatiques, quina ei era su forma e color e damb quin nòm se les coneish.

Pregunta nu. 125: Quin ei eth caractèr e gèni que domine en pòble, es sues costums, vertuts o vicis.

Pregunta num. 126: S'era gent ei límpia o desendreçada, quin tipe de vestit pòrten e se per açò se la reconeish, e er estat actuau d'aguest ram de luxe respècte dera riquesa deth pòble.

Pregunta num. 129: Se i a molti òmes e hemnes sense maridar, se se mariden joeni e se crien es sòns hilhs.

Pregunta num. 130: S'era gent deth pòble ei fòrta e ben hèta, se i a molti vielhs e s'an bèth defècte o deformacion generaument.

Pregunta num. 131: Se se sap guairi se mariden, nèishen e morissen cada an, quines son es malauties mès comunes e quini remèdis les apliquen.

Pregunta num 142: S'es vesins s'an distinguit en deféner eth pòble des sòns enemics, enes batalhes, desembarcaments, acampades, mòrts, pànatoris e d'auti hèts com era hame, pèsta, huecs, aiguats e d'outes causes bones o dolentes qu'agen passat, enes aigües des sues mars e plaiges, enes sòns montes o d'auti lòcs.

BIBLIOGRAFIA

- ABIZANDA BROTO M., *Índice de Privilegios del Vall de Arán*. Balaguer. Institut d'Estudis Ilerdencs. 1944.
- ALEGRET I LLORENS C., *Causes de mort, taxes de mortalitat i recull de dades del personal sanitari de l'Arxiu Parroquial de Sant Esteve de Tordera. Segle XVII*. Barcelona. Gimbernat. 1988, 9, 11-25.
- CALBET I CAMARASA J.M., Escudé i Aixelà MM., *Aspèctes Sanitaris Olotins del Segle XVII*. Barcelona. Gimbernat, 1987, 8, 35-52.
- CALBET I CAMARASA, J., CORBELLA I CORBELLA J. *Diccionari Biogràfic de Metges Catalans*. Barcelona. Fundació Salvador Vives Casajua-na. Seminari Pere Mata. 1981-1983. 3 Vols.
- CAMPS I SURROCA M., CAMPS I CLEMENTE M., *Santuàries Lleidatans amb tradició Mèdica*. Lhèida. Seminari Pere Mata. U.B. 1981.
- CAMPS I SURROCA M., CAMPS I CLEMENTE M. *Aspèctes Sanitàries de l'arxiu de St. Joan de Lleida*. Lhèida. Seminari Pere Mata. U.B. 1983
- CAMPS I SURROCA M., CAMPS I CLEMENTE M., *La pesta a meitats del segle XVII a Catalunya*. Lhèida. Seminari Pere Mata. U.B. 1985.
- CAMPS I SURROCA M., CAMPS I CLEMENTE M., *Estudi de la mort violenta a Lhèida en el segle XVII*. Barcelona. Gimbernat. 1985, 4, 61-68.
- CAMPS I SURROCA M., CAMPS I CLEMENTE M., *Les Febres Pútrides Malignes de l'any 1783*. Lhèida. Institut d'Estudis Ilerdencs. 1986.

- CASTIELLA M.A., *Forastero en el Valle de Aran*. Lhèida. Institut d'Estudis Ilerdencs. 1965.
- COTS SEGARRA R., *La hemorragia cerebral en las comrcas leridanass*. Lhèida. Institut d'Estudis Ilerdencs. 1952.
- DICENTA SOUSA M., *Aspectos Sanitarios del Archivo de la Parroquia de la Purificación de Sta. Maria de Ciutadella*. Barcelona. Tèsi Doctorau U.B. 1986.
- ESCODÉ I EIXALÀ M. *Aspectes sanitaris de la Iglesia de S. Bartolomé y Sta. Tecla de Sitges en el siglo XVIII*. Barcelona. Tèsi Doctorau U.B. 1986.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ L., *Aspectos Sanitarios del Archivo Diocesanal de la Catedral de Tarragona en el Siglo XVIII*. Barcelona. Tèsi Doctorau U.B. 1986.
- GRACIA J.F., *Ordenaciones, Pràgmàtica y Edictos Reales del Valle de Arán, hechos en el año de mil seiscientos diez y seis, por el doctor Juan Francisco de Gracia, entonces asessor de Ribagorza y Visitador Real en el dicho Valle y aora del Consejo del Rey Nuestro Señor, en la Real Chancillería del Reyno de Mallorca, con un prólogo, para inteligencia de las dichas Ordenaciones, Pragmáticas y Edictos dirigido a Don Andrés Royg, Comendador y Clavero de Silla, Cavallería de Montesa, del Consejo del Rey Nuestro Señor, y su Vicechanciller, y Presidente en el Supremo de la Corona de los Reynos de Aragón*. Barcelona. s.i. 1752, plana 108
- GRASA MURO J.L., *Aspectos Sanitarios del Archivo Diocesanal de la Catedral de Tarragona, 1550-1700*. Barcelona. Tèsi Doctorau U.B. 1988.
- HERNÁNDEZ I AGELET A, *Les conductes d'un metge de la Vall de Boí al segle XVIII*. Barcelona. Gimbernat. 1984. 1, 126-130.
- HENRY L., *Manual de demografía histórica*. Barcelona. Crítica. 1983.
- IGLESIAS J. *El cens del compte de Floridablanca. 1787*. Barcelona. Fundacion Salvador Vives Casajuana. 1974.
- LLADONOSA I PUJOL J., *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*. Barcelona. Rafael Dalmau. 1967.

- LLADONOSA I PUJOL J., *Noticia histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida*. Lhèida. Collègi de Mètges. 1974.
- LLADONOSA I PUJOL J., *Santa María de Mig Aran (segons la història, la tradició i la llegenda)*. Lhèida. Institut d'Estudis Ilerdencs. 1984.
- MARQUÉS DE LOZOYA. *Historia de España*. Barcelona. Salvat. 1986. 6 vols.
- MÁRQUEZ DE AGUILAR M., *Memorias acerca del Vall de Arán*. Gerona. Puigblanquer. 1878.
- MASDEVALL J. *Relación de las epidemias de calenturas pútridas y malignas que en estos últimos años se han padecido en el Principado de Catalunya*. Barcelona. Impremta Reau. 1786.
- MERCADER J., *El valle de Aran, la Nueva Planta y la Invasión Anglo-Francesa de 1719*. C.S.I.C. 1952.
- MONTAÑA I BUCHACA D. *Aspectes Sanitaris dels arxius de les parròquies del terme i vila de Terrass als segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona. Tesis U.B. 1985.
- PÉREZ MOREDA V. *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*. Barcelona. Siglo XXI. 1980.
- PERPIÑÀ I GUTIÉRREZ C. *Aspectes Sanitaris dels Arxius Parroquials de la Regió Central del Baix Llobregat. Segles XVI-XVIII*. Barcelona. Tèsi Doctorau. U.B. 1987.
- PETRIZ GONZÁLEZ L., Riera Socasau J.C., Rovira Cañellas M., *Estudio de la mortalidad en el Terçun d'es Quate locs. 1820-1899. (Vall d'Aran)*. Gimbernat. 1984, 2, 63-111.
- PRESSAT R., *Demografía estadística*. Barcelona. Ariel. 1979.
- ROSELLÓ C., Cahisa M., Hervás C y Corominas J.M. *50 anys de mortalitat de l'hospital de Sant Jaume d'Olot durant el segle XVIII*. Barcelona. Gimbernat. 1988. 9, 313-322.
- SOLER I SANTALÒ J. *Guia de la Vall d'Aran. Traducció a l'aranès*. Lhèida. Institut d'Estudis Ilerdencs. 1988.

- SPUCH SÁNCHEZ J.A., *Aspectos Sanitarios de los Archivos Parroquiales de la Iglesia de Sant Justo y San Pastor de Barcelona. Siglo XVII.* Barcelona. Tèsi Doctorau U.B.1989.
- Vicente Guillen A., *Aspectos Sanitarios de los Archivos Parroquiales del Vendrell (Baix Penedès). 1580-1800.* Barcelona. Tèsi Doctorau U.B. 1987.
- Vilar Ferrán J. *Topografía Médica de la Villa de Viella y general del Valle de Arán.* s.i. 1913.
- Villalba J. *Epidemiología Española o Historia Cronológica de las pestes, contagios, epidemias y epizootias que han acaecido en España desde la vida de los cartagineses hasta 1801.* Madrid. Fermín Villalpando. 1802.
- Zamora F. *Respuestas al questionario de Francisco de Zamora. 1789. Manuscrito numero 2435.* Bibliotèca deth Palai Reau. Madrid.
- Zurdo Peláez J.L. *Aspectos Sanitarios del Archivo de la Iglesia de Sant Antoni Abad de Vilanova i la Geltrú en el siglo XVIII.* Barcelona. Tèsi Doctorau. U.A. 1988.

ENSENHADOR

PROLÒG	•	7
PREFACI	•	13
INTRODUCCION	•	15
ARRÓ	•	25
ARRÒS	•	35
ARTIES	•	39
AUBÈRT	•	47
BAUSEN	•	57
BETLAN	•	65
BOSSÒST	•	71
CANEJAN	•	79
CASARILH	•	89
GARÒS	•	93
LES	•	105
MONT	•	117
TREDÒS	•	125
VIELHA	•	137
VILAC	•	159
VILAMÒS	•	175
PERSONAU SANITARI DERA VAL D'ARAN	•	181
PERSONAU SANITARI DE D'AUTES HÒNTS BIBLIOGRAFQUES	•	203
EPÒQUES DE MAXIMA MORTALDAT	•	207
MORTALDAT VIOLENTA	•	217
BATIEGI	•	235
CONSANGUINITAT E MATRIMÒNIS	•	237
<i>LAS ORDENACIONES</i> DE DON FRANCISCO DE GRACIA	•	239
BIBLIOGRAFIA	•	245

